

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

ВОЙТОВИЧ СЕРГІЙ ВАЛЕРІЙОВИЧ

УДК 347.771.78:347.44(477:4-6ЄС)(043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЛІЦЕНЗІЙНИХ
ПРАВОВІДНОСИН ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА
ХАРАКТЕРИСТИКА**

Спеціальність 081- «Право»
(Галузь знань 08 – Право)

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

С.В. Войтович

Науковий керівник: Москалюк Н.Б., д.ю.н., професор, професор кафедри
безпеки та правоохоронної діяльності Західноукраїнського національного
університету

Тернопіль 2026

АНОТАЦІЯ

Войтович С.В. Цивільно-правове регулювання ліцензійних правовідносин за законодавством України та Європейського Союзу: порівняльно-правова характеристика. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право (галузь знань – 08 Право). – Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, 2026.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню цивільно-правового регулювання ліцензійних правовідносин за законодавством України та Європейського Союзу, визначенню особливостей їх правової природи, структури та змісту, а також розробленню пропозицій щодо вдосконалення національного законодавства в умовах цифровізації та європейської інтеграції України.

Актуальність теми дослідження зумовлена зростанням значення об'єктів права інтелектуальної власності в сучасній економіці, розвитком технологічного трансферу, цифрових технологій та необхідністю адаптації законодавства України до аспис Європейського Союзу. Ліцензійні правовідносини є одним із ключових механізмів комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності та забезпечення інноваційного розвитку. Водночас розвиток цифрової економіки, поширення платформних сервісів, використання технологій штучного інтелекту та нових моделей ліцензування зумовлюють необхідність переосмислення традиційних підходів до правового регулювання відповідних відносин.

Метою дослідження є формування цілісної концепції цивільно-правового регулювання ліцензійних правовідносин за законодавством України та Європейського Союзу, визначення особливостей їх правової природи, структури та змісту, а також розроблення пропозицій щодо вдосконалення національного законодавства з урахуванням європейського досвіду та процесів цифровізації.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі надання, здійснення та реалізації права використання об'єктів права інтелектуальної власності.

Предметом дослідження є цивільно-правове регулювання ліцензійних правовідносин за законодавством України та Європейського Союзу.

Методологічну основу дослідження становлять діалектичний, історико-правовий, формально-юридичний, системно-структурний та порівняльно-правовий методи наукового пізнання.

У дисертації обґрунтовано, що ліцензійні правовідносини становлять самостійний різновид цивільних правовідносин у сфері розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, які виникають на підставі ліцензії та (або) ліцензійного договору, опосередковують процес надання, здійснення і контролю права використання об'єкта права інтелектуальної власності та забезпечують його комерціалізацію без переходу відповідних майнових прав до користувача.

Удосконалено науковий підхід до систематизації джерел правового регулювання ліцензійних правовідносин шляхом обґрунтування їх трирівневої структури, яка включає національний, міжнародний та наднаціональний рівні правового регулювання. Встановлено особливості правового статусу ліцензіара та ліцензіата, обґрунтовано необхідність диференційованого підходу до визначення правового становища ліцензіата залежно від виду ліцензії та обсягу наданих йому правомочностей.

Вперше обґрунтовано самостійний характер права контролю використання об'єкта права інтелектуальної власності як суб'єктивного права ліцензіара у структурі ліцензійних правовідносин. Доведено, що законний інтерес у ліцензійних правовідносинах виконує не лише допоміжну, а й самостійну регулятивну функцію, яка реалізується через механізми тлумачення договору, коригування здійснення суб'єктивних прав та захисту правомірних очікувань сторін.

За результатами дослідження права Європейського Союзу вперше сформульовано концепцію функціональної інтеграції ліцензійних правовідносин, відповідно до якої правове регулювання ліцензування здійснюється не шляхом уніфікації договірних конструкцій, а через систему наднаціональних принципів здійснення та обмеження виключних прав інтелектуальної власності, спрямованих на забезпечення конкуренції, інноваційного розвитку та функціонування внутрішнього ринку. Встановлено, що сучасна європейська модель ліцензування ґрунтується на поєднанні механізмів права інтелектуальної власності та конкурентного права.

У межах порівняльно-правового аналізу законодавства України та Європейського Союзу встановлено основні тенденції розвитку ліцензійних правовідносин, обґрунтовано доцільність застосування конкурентно-правових критеріїв під час оцінки ліцензійних обмежень та запропоновано розглядати FRAND-ліцензування як особливий різновид ліцензійних правовідносин, зміст яких формується під впливом конкурентного права, технічної стандартизації та вимог внутрішнього ринку Європейського Союзу.

Особливу увагу приділено впливу цифровізації на розвиток ліцензійних правовідносин. Обґрунтовано тенденцію до трансформації предмета ліцензування від використання окремого об'єкта права інтелектуальної власності до забезпечення доступу до комплексних цифрових екосистем, які поєднують цифровий контент, програмне забезпечення, бази даних, цифрові платформи, дані та технології штучного інтелекту. Запропоновано нормативне закріплення конструкції цифрової ліцензії та вперше обґрунтовано доцільність запровадження конструкції комплексної технологічної ліцензії як самостійного різновиду ліцензійних правовідносин.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання у законотворчій діяльності під час удосконалення цивільного законодавства України та його гармонізації з *acquis* Європейського Союзу, у правозастосовній діяльності, судовій практиці, а також у навчальному процесі

під час викладання дисциплін цивільно-правового циклу та права інтелектуальної власності.

Ключові слова: інтелектуальна власність, право інтелектуальної власності, цивільні засади, ліцензійний договір, ліцензії, правочин, електронні контракти, майнові права, правове регулювання, порушення прав, захист прав, відповідальність, судові рішення, права людини, адаптація законодавства, право Європейського Союзу.

ABSTRACT

Voitovych S.V. Civil Law Regulation of Licensing Legal Relations under the Legislation of Ukraine and the European Union: A Comparative Legal Analysis.
– *Qualifying scientific work as a manuscript.*

Dissertation for obtaining the degree of Doctor of Philosophy in Specialty 081 – Law (Field of Knowledge 08 – Law). – West Ukrainian National University, Ternopil, 2026.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of the theoretical and practical issues of civil law regulation of licensing legal relations under the legislation of Ukraine and the European Union, determination of the peculiarities of their legal nature, structure and content, as well as the development of proposals for improving national legislation in the context of digitalisation and Ukraine's European integration.

The relevance of the research topic is determined by the growing importance of intellectual property objects in the modern economy, the development of technology transfer, digital technologies, and the necessity of adapting Ukrainian legislation to the acquis of the European Union. Licensing legal relations constitute one of the key mechanisms for the commercialisation of intellectual activity results and ensuring innovative development. At the same time, the development of the digital economy, the spread of platform services, the use of artificial intelligence technologies, and the emergence of new licensing models necessitate a reconsideration of traditional approaches to the legal regulation of such relations.

The purpose of the research is to develop a comprehensive concept of civil law regulation of licensing legal relations under the legislation of Ukraine and the European Union, to determine the peculiarities of their legal nature, structure and content, and to formulate proposals for improving national legislation taking into account European experience and digitalisation processes.

The object of the research comprises social relations arising in the process of granting, exercising and implementing the right to use intellectual property objects.

The subject of the research is the civil law regulation of licensing legal relations under the legislation of Ukraine and the European Union.

The methodological basis of the research consists of dialectical, historical-legal, formal-legal, systemic-structural and comparative legal methods of scientific inquiry.

The dissertation substantiates that licensing legal relations constitute an independent type of civil legal relations in the sphere of disposal of intellectual property rights. Such relations arise on the basis of a licence and/or a licence agreement, mediate the process of granting, exercising and controlling the right to use an intellectual property object, and ensure its commercialisation without transferring the relevant property rights to the user.

The scientific approach to the systematisation of the sources of legal regulation of licensing legal relations has been improved through substantiation of their three-level structure, which includes national, international and supranational levels of legal regulation. The peculiarities of the legal status of the licensor and the licensee have been determined, and the necessity of a differentiated approach to defining the legal position of the licensee depending on the type of licence and the scope of rights granted has been substantiated.

For the first time, the independent nature of the right to control the use of an intellectual property object as a subjective right of the licensor within the structure of licensing legal relations has been substantiated. It has been proven that legitimate interest in licensing legal relations performs not only an auxiliary but also an independent regulatory function, implemented through mechanisms of contractual

interpretation, adjustment of the exercise of subjective rights, and protection of the legitimate expectations of the parties.

Based on the study of European Union law, the concept of functional integration of licensing legal relations has been formulated for the first time. According to this concept, the regulation of licensing is carried out not through the unification of contractual structures but through a system of supranational principles governing the exercise and limitation of exclusive intellectual property rights aimed at ensuring competition, innovation and the functioning of the internal market. It has been established that the modern European licensing model is based on the interaction between intellectual property law and competition law.

Within the framework of the comparative legal analysis of the legislation of Ukraine and the European Union, the main trends in the development of licensing legal relations have been identified. The expediency of applying competition-law criteria when assessing licensing restrictions has been substantiated, and FRAND licensing has been proposed as a special type of licensing legal relations whose content is shaped not only by the will of the parties but also by the requirements of competition law, technical standardisation and the functioning of the European Union internal market.

Particular attention has been paid to the impact of digitalisation on the development of licensing legal relations. The dissertation substantiates the transformation of the subject matter of licensing from the use of an individual intellectual property object to providing access to complex digital ecosystems combining digital content, software, databases, digital platforms, data and artificial intelligence technologies. The introduction of a digital licence as an independent legal mechanism for granting the right to use or access digital resources has been proposed. Furthermore, the expediency of introducing the concept of a complex technology licence as an independent type of licensing legal relations has been substantiated for the first time.

The practical significance of the obtained results lies in the possibility of their application in legislative activities aimed at improving the civil legislation of Ukraine and its harmonisation with the *acquis* of the European Union, in law enforcement and

judicial practice, as well as in the educational process when teaching civil law and intellectual property law disciplines.

Keywords: intellectual property, intellectual property law, civil principles, license agreement, licenses, transaction, electronic contracts, property rights, legal regulation, rights violations, rights protection, liability, court decisions, human rights, legislative adaptation, European Union law.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Войтович С. В. Ліцензійні правовідносини: поняття, зміст та принципи. Наше право. 2023. № 3. С. 332-338.
2. Войтович С. В. Ліцензування як правова форма реалізації майнових прав інтелектуальної власності в умовах євроінтеграції України. Право UA. 2024. № 3. С. 449–454.
3. Войтович С. В. Ліцензування у сфері інтелектуальної власності: міжнародно-правові стандарти та їх імплементація в Україні. Європейські перспективи. 2025. № 2. С. 515–520.
4. Войтович С. В. Проблеми реалізації та захисту прав сторін у ліцензійних правовідносинах. Наше право. 2026. № 2. С. 520–525.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Войтович С. В. Публічні та примусові ліцензії: виклики для правозастосування. Російсько-українська війна: право, безпека, світ : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 29–30 квітня 2022 року). Тернопіль, 2022. С. 433-441.
6. Войтович С. В. Цивільно-правові способи забезпечення виконання ліцензійних договорів. Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 28 квітня 2023 року). Тернопіль, 2023. С. 504-509.
7. Войтович С. В. Поняття роялті та особливості його виплати в ліцензійних правовідносинах. Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 19 квітня 2024 року). С. 410-413.

8. Войтович С. В. Поняття паушального платежу та особливості його виплати в ліцензійних правовідносинах. Пріоритети зміцнення безпеки держави та підвищення ефективності правоохоронної діяльності: національні та міжнародні контексти: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 19 квітня 2024 року). С. 130-135.
9. Войтович С. В. Роль ліцензійних договорів у забезпеченні інноваційного розвитку. Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід: матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 2–3 травня 2025 року). С. 295–299.
10. Войтович С. В. Розвиток інституту відкритих ліцензій в Україні у контексті цифрової економіки. Пріоритети зміцнення безпеки держави та підвищення ефективності правоохоронної діяльності: національні та міжнародні контексти : збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 2–3 травня 2025 року). С. 100–107.
11. Войтович С. В. Баланс інтересів ліцензіара і ліцензіата у цивільно-правовій доктрині. Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід : матеріали Х Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 24–25 квітня 2026 року). С. 303-308.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	12
ВСТУП	13
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЛІЦЕНЗІЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН	25
1.1. Генеза та еволюція ліцензійних правовідносин у національному та європейському праві	25
1.2. Система джерел правового регулювання ліцензійних правовідносин в Україні та Європейському Союзі	52
1.3. Правова природа ліцензійних правовідносин та їх місце у системі цивільних правовідносин	68
Висновки до розділу 1	79
РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРА ТА ЗМІСТ ЛІЦЕНЗІЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН	82
2.1. Суб'єкти ліцензійних правовідносин	82
2.2. Об'єкти ліцензійних правовідносин	107
2.3. Зміст ліцензійних правовідносин: права, обов'язки та законні інтереси сторін	114
2.4. Баланс інтересів ліцензіара і ліцензіата та механізми забезпечення належного виконання ліцензійного договору	132
Висновки до розділу 2	144
РОЗДІЛ 3. ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЛІЦЕНЗІЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН	147
3.1. Особливості правового регулювання ліцензійних правовідносин у Європейському Союзі	147
3.2. Порівняльно-правова характеристика регулювання ліцензійних правовідносин за законодавством України та Європейського Союзу	180
3.3. Удосконалення цивільно-правового регулювання ліцензійних правовідносин в умовах цифровізації та європейської інтеграції України	201
Висновки до розділу 3	214
ВИСНОВКИ	218
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	223
ДОДАТКИ	236

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЦК України – Цивільний кодекс України

ЄС – Європейський Союз

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

ЄК – Європейська Комісія

СЄС – Суд Європейського Союзу

ВОІВ (WIPO) – Всесвітня організація інтелектуальної власності

СОТ (WTO) – Світова організація торгівлі

ТРИПС (TRIPS) – Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності

ІВ – інтелектуальна власність

ПІВ – право інтелектуальної власності

ОПІВ – об'єкт права інтелектуальної власності

МПІВ – майнові права інтелектуальної власності

ЛД – ліцензійний договір

ЛП – ліцензійні правовідносини

ТМ – торговельна марка

КП – комп'ютерна програма

НДДКР – науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи

Угода про асоціацію – Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та

Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їх

державами-членами, з іншої сторони

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується зростанням ролі інтелектуальної власності як одного з ключових ресурсів інноваційної економіки. Результати творчої, наукової та технічної діяльності дедалі частіше стають об'єктами цивільного обороту, а їх ефективне використання значною мірою забезпечується через механізм ліцензування. Саме ліцензійні правовідносини виступають основною правовою формою комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності, сприяють трансферу технологій, поширенню інновацій, залученню інвестицій та розвитку конкурентоспроможної економіки.

Особливого значення питання правового регулювання ліцензійних правовідносин набувають в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій, інформаційного суспільства, креативних індустрій та міжнародного ринку об'єктів інтелектуальної власності. Особливої актуальності зазначеним питанням надає поширення цифрового контенту, відкритих моделей ліцензування (Open Source, Creative Commons), а також використання технологій штучного інтелекту під час створення та використання об'єктів права інтелектуальної власності, що зумовлює появу нових підходів до визначення змісту ліцензійних правовідносин та механізмів їх правового регулювання. Зростання кількості транскордонних договорів щодо використання винаходів, торговельних марок, комп'ютерних програм, творів науки, літератури та мистецтва обумовлює необхідність удосконалення цивільно-правових механізмів регулювання відповідних відносин та забезпечення належного рівня захисту прав їх учасників.

Водночас аналіз чинного законодавства України свідчить про наявність низки теоретичних і практичних проблем у сфері ліцензування об'єктів права інтелектуальної власності. У науковій літературі продовжують залишатися дискусійними питання правової природи ліцензії та ліцензійного договору, співвідношення понять «ліцензія», «ліцензійний договір» і «ліцензійні

правовідносини», особливостей суб'єктного та об'єктного складу таких правовідносин, а також змісту прав та обов'язків їх учасників. Окремі положення цивільного законодавства характеризуються недостатньою визначеністю щодо правової природи ліцензії, змісту ліцензійних правовідносин, порядку реалізації прав та виконання обов'язків сторін, а також сучасних форм ліцензування цифрових об'єктів права інтелектуальної власності, що негативно впливає на стабільність правозастосовної практики та ефективність цивільного обороту об'єктів інтелектуальної власності.

Додаткової актуальності дослідженню надає євроінтеграційний курс України та необхідність адаптації національного законодавства до правових стандартів Європейського Союзу. Поглиблення співпраці між Україною та ЄС, виконання міжнародних зобов'язань у сфері охорони інтелектуальної власності, а також перспективи членства України в Європейському Союзі зумовлюють потребу у всебічному порівняльно-правовому аналізі підходів до регулювання ліцензійних правовідносин, виробленні науково обґрунтованих рекомендацій щодо гармонізації законодавства та запровадженні ефективних механізмів правового регулювання, що відповідають сучасним європейським стандартам. Особливого значення зазначені питання набувають також у контексті триваючого процесу рекодифікації цивільного законодавства України. Проект нового Цивільного кодексу України спрямований на системне оновлення приватного права, його гармонізацію з європейськими правовими підходами та модернізацію механізмів правового регулювання цивільних відносин. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває наукове переосмислення правової природи ліцензійних правовідносин, їх місця у системі цивільного права та перспектив удосконалення правового регулювання ліцензування об'єктів права інтелектуальної власності.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених окремим аспектам ліцензування та права інтелектуальної власності, комплексні дослідження цивільно-правового регулювання ліцензійних правовідносин з урахуванням сучасних європейських підходів, цифровізації економіки, розвитку відкритих

моделей ліцензування та новітніх механізмів комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності залишаються недостатньо розробленими. Потребують подальшого наукового осмислення питання правової природи ліцензійних правовідносин, забезпечення балансу інтересів ліцензіара та ліцензіата, удосконалення договірних механізмів реалізації майнових прав інтелектуальної власності, правового регулювання цифрових моделей ліцензування та адаптації національного законодавства до аспис Європейського Союзу. Це обумовлює необхідність проведення комплексного порівняльно-правового дослідження, результати якого можуть бути використані для розвитку цивільно-правової доктрини, вдосконалення законодавства України та формування сучасної моделі регулювання ліцензійних правовідносин в умовах цифровізації та європейської інтеграції.

Науково-теоретичну основу дослідження становлять праці вітчизняних та зарубіжних учених у галузі цивільного права, права інтелектуальної власності, договірного права, європейського приватного права та порівняльного правознавства, зокрема: Є. М. Бельтюкової, В. В. Васильєвої, О. В. Дзери, В. С. Дмитришина, А. О. Кодинця, О. В. Кохановської, І. Ф. Коваль, В. М. Коссака, Ю. М. Капіци, В. М. Крижної, Н. С. Кузнецової, А. В. Кирилюк, В. В. Луця, Р. А. Майданика, О. П. Орлюк, О. А. Підпригори, І. В. Спасибо-Фатєєвої, О. Д. Святоцького, Р. О. Стефанчука, Є. О. Харитонова, О. І. Харитонової, Н. Ю. Філатової, О. О. Штефан, Я. М. Шевченко, О. С. Яворської, І. Є. Якубівського, а також зарубіжних учених: L. Bently, T. Cook, J. Drexl, P. Goldstein, A. Kur, B. Sherman, P. Torremans та інших.

Наукові здобутки зазначених учених сформували теоретичне підґрунтя для дослідження правової природи ліцензійних правовідносин, особливостей здійснення та розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності, договірних механізмів комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності, а також процесів гармонізації національного законодавства з правом Європейського Союзу.

Водночас аналіз наукової літератури свідчить, що більшість досліджень присвячено окремим аспектам ліцензійних договорів, правового режиму об'єктів права інтелектуальної власності, договірному розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності або питанням адаптації законодавства України до стандартів Європейського Союзу. Натомість комплексне порівняльно-правове дослідження цивільно-правового регулювання ліцензійних правовідносин, їх суб'єктного та об'єктного складу, змісту, балансу інтересів ліцензіара і ліцензіата, а також напрямів удосконалення національного законодавства в умовах цифровізації та європейської інтеграції залишається недостатньо розробленим.

Зазначені обставини зумовлюють актуальність обраної теми дисертаційного дослідження, її теоретичну та практичну значущість для розвитку цивільно-правової науки, законодавства у сфері інтелектуальної власності та процесів європейської інтеграції України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами та грантами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до положень Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, зокрема зобов'язань України щодо наближення національного законодавства до *acquis* Європейського Союзу у сфері інтелектуальної власності, а також у контексті реалізації державної політики реформування сфери інтелектуальної власності, результатом якої стало оновлення законодавства про винаходи і корисні моделі, торговельні марки, промислові зразки, авторське право і суміжні права відповідно до європейських стандартів правової охорони та комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності.

Дисертація виконана з урахуванням положень Указу Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», Національної економічної стратегії на період до 2030 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 03 березня 2021 року № 179, Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 року

№ 526-р, а також Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки.

Тема дисертації відповідає пріоритетним напрямкам розвитку правової науки у сфері вдосконалення цивільно-правового регулювання відносин інтелектуальної власності, розвитку механізмів комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності, забезпечення ефективного трансферу технологій, адаптації національного законодавства до асquis Європейського Союзу та реалізації євроінтеграційного курсу України. Результати дослідження спрямовані на формування науково обґрунтованих підходів до вдосконалення правового регулювання ліцензійних правовідносин в умовах цифровізації економіки, розвитку інноваційної діяльності та гармонізації законодавства України із сучасними європейськими стандартами у сфері права інтелектуальної власності.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є комплексне дослідження правової природи, структури та змісту ліцензійних правовідносин, визначення особливостей їх цивільно-правового регулювання за законодавством України та Європейського Союзу, здійснення порівняльно-правового аналізу відповідних правових механізмів, виявлення проблем правового регулювання ліцензування об'єктів права інтелектуальної власності, а також розроблення науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення національного законодавства та його гармонізації з асquis Європейського Союзу в умовах цифровізації суспільних відносин та розвитку сучасних моделей ліцензування.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі *завдання*:

- з'ясувати закономірності становлення та розвитку ліцензійних правовідносин, а також визначити їх роль у механізмі комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності;
- дослідити систему джерел правового регулювання ліцензійних правовідносин та встановити особливості її формування в Україні та Європейському Союзі;

- обґрунтувати правову природу ліцензійних правовідносин і визначити їх місце у системі цивільних правовідносин;
- визначити коло учасників ліцензійних правовідносин та розкрити особливості їх цивільно-правового статусу;
- здійснити класифікацію об'єктів ліцензійних правовідносин і встановити їх вплив на особливості правового регулювання ліцензування об'єктів права інтелектуальної власності;
- розкрити зміст ліцензійних правовідносин через систему суб'єктивних прав, юридичних обов'язків та законних інтересів їх учасників;
- дослідити цивільно-правові механізми забезпечення балансу інтересів ліцензіара та ліцензіата, а також особливості реалізації та захисту прав сторін у ліцензійних правовідносинах;
- охарактеризувати сучасні підходи до правового регулювання ліцензійних правовідносин у праві Європейського Союзу та визначити їх вплив на розвиток інституту ліцензування об'єктів права інтелектуальної власності;
- здійснити порівняльно-правовий аналіз законодавства України та Європейського Союзу у сфері регулювання ліцензійних правовідносин і виявити основні тенденції його розвитку;
- сформулювати теоретичні положення та розробити науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення цивільно-правового регулювання ліцензійних правовідносин в Україні та його гармонізації з *acquis* Європейського Союзу в умовах цифровізації та розвитку сучасних моделей ліцензування.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі розпорядження майновими правами інтелектуальної власності шляхом ліцензування об'єктів права інтелектуальної власності.

Предметом дослідження є цивільно-правове регулювання ліцензійних правовідносин за законодавством України та Європейського Союзу.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та вирішення визначених завдань у дисертації використано комплекс загальнонаукових і спеціально-юридичних методів наукового пізнання, застосування яких

забезпечило всебічне дослідження цивільно-правового регулювання ліцензійних правовідносин за законодавством України та Європейського Союзу.

Історико-правовий метод використано для дослідження становлення та розвитку інституту ліцензування, еволюції правового регулювання ліцензійних правовідносин та формування підходів до розпорядження майновими правами інтелектуальної власності (підрозділи 1.1, 1.2).

Діалектичний метод дав можливість дослідити ліцензійні правовідносини як динамічне правове явище, що розвивається під впливом економічних, технологічних та правових чинників, а також виявити тенденції розвитку їх цивільно-правового регулювання в умовах цифровізації та європейської інтеграції (підрозділи 1.3, 2.3, 2.4, 3.1–3.3).

Формально-юридичний метод застосовано під час аналізу норм законодавства України та Європейського Союзу, тлумачення категорій «ліцензія», «ліцензійний договір», «ліцензійні правовідносини», а також формулювання висновків і пропозицій щодо вдосконалення законодавства (підрозділи 1.2, 2.1–2.4, 3.3).

Порівняльно-правовий метод використано для виявлення спільних і відмінних рис правового регулювання ліцензійних правовідносин в Україні та Європейському Союзі, а також визначення напрямів гармонізації національного законодавства з *acquis* ЄС (підрозділи 3.1–3.3).

Системно-структурний метод застосовано для дослідження структури ліцензійних правовідносин, їх суб'єктного складу, об'єктів, змісту та місця у системі цивільних правовідносин (підрозділи 1.3, 2.1–2.4).

Метод класифікації використано для систематизації видів ліцензій, об'єктів права інтелектуальної власності та учасників ліцензійних правовідносин (підрозділи 2.1–2.3).

Загальнологічні методи аналізу, синтезу, індукції, дедукції, узагальнення та абстрагування застосовувалися під час опрацювання наукових джерел, нормативно-правових актів, практики правозастосування та формулювання висновків за результатами проведеного дослідження.

Нормативну базу дослідження становлять Конституція України, Цивільний кодекс України, закони України у сфері інтелектуальної власності, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (TRIPS), міжнародно-правові акти та договори, укладені під егідою Всесвітньої організації інтелектуальної власності, Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, директиви та регламенти Європейського Союзу у сфері інтелектуальної власності та цифрового ринку, рішення Суду Європейського Союзу, практика Європейського суду з прав людини, рішення Конституційного Суду України, постанови Верховного Суду та інші нормативно-правові акти, що регулюють відносини у сфері ліцензування об'єктів права інтелектуальної власності.

Емпіричну базу дослідження становлять рішення Верховного Суду та судів нижчих інстанцій, розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень, практика Суду Європейського Союзу, матеріали Всесвітньої організації інтелектуальної власності, Європейського відомства з інтелектуальної власності (EUIPO), аналітичні матеріали Європейської Комісії, офіційні статистичні та інформаційні дані державних органів України, а також матеріали правозастосовної практики у сфері розпорядження та захисту майнових прав інтелектуальної власності.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є комплексним порівняльно-правовим дослідженням цивільно-правового регулювання ліцензійних правовідносин, особливістю якого є розгляд ліцензійних правовідносин як цілісного цивільно-правового явища, що охоплює правову природу, суб'єктний склад, об'єкти, зміст та механізми реалізації прав і обов'язків учасників, а також аналіз напрямів адаптації національного законодавства до *acquis* Європейського Союзу у сфері ліцензування об'єктів права інтелектуальної власності.

вперше

обґрунтовано концепцію функціональної інтеграції ліцензійних правовідносин у праві Європейського Союзу, відповідно до якої правове регулювання ліцензування здійснюється не шляхом уніфікації договірних конструкцій, а через формування наднаціональних принципів здійснення та обмеження виключних прав інтелектуальної власності, спрямованих на забезпечення конкуренції, інноваційного розвитку та функціонування внутрішнього ринку;

запропоновано розглядати FRAND-ліцензування як особливий різновид ліцензійних правовідносин, у межах якого зміст прав та обов'язків сторін визначається не лише волевиявленням учасників договору, а й вимогами конкурентного права, технічної стандартизації та забезпечення функціонування внутрішнього ринку Європейського Союзу;

обґрунтовано самостійний характер права контролю використання об'єкта права інтелектуальної власності як суб'єктивного права ліцензіара у структурі ліцензійних правовідносин;

обґрунтовано, що законний інтерес у ліцензійних правовідносинах виконує не лише допоміжну, а самостійну регулятивну функцію, яка реалізується через інтерпретаційний, коригувальний та захисний механізми впливу на поведінку сторін;

обґрунтовано доцільність запровадження в цивільному законодавстві України конструкції комплексної технологічної ліцензії як самостійного різновиду ліцензійних правовідносин;

удосконалено

науковий підхід до систематизації джерел правового регулювання ліцензійних правовідносин шляхом обґрунтування їх трирівневої структури (національний, міжнародний та наднаціональний рівні);

підхід до визначення правової природи ліцензійних правовідносин як самостійного різновиду цивільних правовідносин у сфері розпорядження майновими правами інтелектуальної власності;

підхід до визначення змісту ліцензійних правовідносин шляхом включення до його структури поряд із суб'єктивними правами та юридичними обов'язками законних інтересів сторін як самостійного елемента;

підхід до кваліфікації порушень ліцензійного договору шляхом розмежування порушень меж використання об'єкта права інтелектуальної власності та порушень суто договірних умов;

науковий підхід до співвідношення права інтелектуальної власності та конкурентного права у сфері ліцензійних правовідносин шляхом обґрунтування доцільності впровадження в Україні спеціального механізму конкурентно-правової оцінки ліцензійних договорів за зразком Technology Transfer Block Exemption Regulation ЄС;

набули подальшого розвитку

положення про значення принципу балансу інтересів сторін у ліцензійних правовідносинах шляхом обґрунтування його ролі як критерію оцінки належності виконання ліцензійного договору та меж реалізації суб'єктивних прав ліцензіара і ліцензіата;

положення про адаптацію законодавства України до *acquis* Європейського Союзу шляхом обґрунтування доцільності впровадження моделі функціональної гармонізації;

наукове положення про правову природу ліцензійних правовідносин у Європейському Союзі, які запропоновано розглядати крізь призму багаторівневої моделі регулювання;

положення щодо напрямів модернізації цивільно-правового регулювання ліцензійних правовідносин шляхом обґрунтування комплексної моделі їх розвитку, яка поєднує функціональний підхід до ліцензування, правове регулювання цифрових ліцензій, використання даних і технологій штучного інтелекту, механізми технологічного трансферу та конкурентно-правові засади права Європейського Союзу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані у дисертації теоретичні положення, висновки та пропозиції можуть бути використані:

– у науково-дослідній діяльності – для подальшого розвитку цивілістичної доктрини, дослідження проблем правового регулювання ліцензійних правовідносин, договірної розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, а також гармонізації національного законодавства з правом Європейського Союзу;

– у правотворчій діяльності – під час удосконалення положень Цивільного кодексу України, спеціального законодавства у сфері інтелектуальної власності та підготовки нормативно-правових актів, спрямованих на адаптацію законодавства України до *acquis* Європейського Союзу;

– у правозастосовній діяльності – при укладенні, виконанні, зміні та припиненні ліцензійних договорів, вирішенні спорів щодо використання об'єктів права інтелектуальної власності, а також у діяльності судових та інших правозастосовних органів;

– у сфері професійної діяльності суб'єктів права інтелектуальної власності – для вдосконалення практики ліцензування об'єктів права інтелектуальної власності, забезпечення балансу інтересів ліцензіарів і ліцензіатів та підвищення ефективності комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності;

– у навчальному процесі – під час викладання навчальних дисциплін «Цивільне право», «Право інтелектуальної власності», «Договірне право», «Європейське приватне право», підготовки підручників, навчальних посібників, методичних матеріалів та освітніх програм юридичного спрямування.

Особистий внесок здобувача. Усі сформульовані в дисертації наукові положення, висновки та пропозиції є результатом самостійного наукового дослідження автора.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження доповідалися й обговорювалися на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: VI Міжнародній

науково-практичній конференції «Російсько-українська війна: право, безпека, світ» (м. Тернопіль, 29–30 квітня 2022 року); VII Міжнародній науково-практичній конференції «Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід» (м. Тернопіль, 28 квітня 2023 року); VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід» (м. Тернопіль, 19 квітня 2024 року); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Пріоритети зміцнення безпеки держави та підвищення ефективності правоохоронної діяльності: національні та міжнародні контексти» (м. Тернопіль, 19 квітня 2024 року); IX Міжнародній науково-практичній конференції «Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід» (м. Тернопіль, 2–3 травня 2025 року); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Пріоритети зміцнення безпеки держави та підвищення ефективності правоохоронної діяльності: національні та міжнародні контексти» (м. Тернопіль, 2–3 травня 2025 року); X Міжнародній науково-практичній конференції «Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід» (м. Тернопіль, 24–25 квітня 2026 року).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження відображено в одинадцяти наукових працях, з яких чотири статті опубліковано у наукових фахових виданнях України та сім тез доповідей на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що об'єднують 10 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 241 сторінка, із них основний текст – 210 сторінок.

Декларація застосування штучного інтелекту. Під час підготовки роботи автор використовував ChatGPT Plus виключно для пошуку наукових джерел та граматичної перевірки дослідження. Усі наукові положення, висновки та результати сформульовані автором самостійно.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЛІЦЕНЗІЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН

1.1. Генеза та еволюція ліцензійних правовідносин у національному та європейському праві

Розуміння сучасної правової природи ліцензійних правовідносин неможливе без дослідження історичних передумов їх виникнення та розвитку. Ліцензійні правовідносини не виникли одночасно із сучасним правом інтелектуальної власності, а стали результатом тривалої еволюції правових механізмів охорони результатів творчої та технічної діяльності людини. Формування інституту ліцензування було зумовлене поступовим переходом від системи державних привілеїв до визнання за особою виключних майнових прав на результати інтелектуальної діяльності, а також необхідністю забезпечення їх ефективного використання у цивільному обороті.

Історія розвитку ліцензійних правовідносин тісно пов'язана з еволюцією інститутів патентного та авторського права. Саме закріплення за правоволодільцем виключного права дозволяти або забороняти використання відповідного об'єкта створило правові передумови для виникнення відносин, пов'язаних із наданням дозволу на його використання третім особам. У подальшому розвиток промисловості, міжнародної торгівлі, науково-технічного прогресу та культурних індустрій сприяв трансформації таких дозволів у самостійний правовий інструмент комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності.

З метою комплексного дослідження генези ліцензійних правовідносин доцільно простежити еволюцію правових механізмів ліцензування від привілейної системи та перших форм передачі прав на використання результатів творчої діяльності до сучасного інституту ліцензування, що функціонує в умовах цифрової економіки та європейської інтеграції. Такий підхід дозволить встановити основні закономірності розвитку ліцензійних правовідносин, визначити чинники, які вплинули на формування їх сучасної моделі, а також

з'ясувати особливості становлення відповідного правового регулювання в Україні та Європейському Союзі.

Логіка дослідження даного питання передбачає послідовний аналіз історичного розвитку ліцензійних правовідносин від виникнення правових передумов ліцензування результатів інтелектуальної діяльності та становлення інституту виключних прав до формування сучасних договірних механізмів розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. Для цього буде розглянуто процес зародження привілейної системи та її трансформації у систему прав інтелектуальної власності, особливості становлення ліцензійних відносин у сфері промислової власності та авторського права, розвиток інституту ліцензування в українському законодавстві, а також сучасні тенденції еволюції ліцензійних правовідносин під впливом цифровізації, розвитку інформаційних технологій та європейської інтеграції.

Дослідження генези ліцензійних правовідносин доцільно розпочати з аналізу привілейної системи, яка історично стала передумовою формування сучасного права інтелектуальної власності. Саме інститут привілеїв уперше закріпив можливість надання окремим особам виключного права на використання результатів творчої, ремісничої чи технічної діяльності, створивши підґрунтя для подальшого виникнення механізмів розпорядження такими правами.

У науковій літературі привілеї традиційно розглядаються як історичні попередники сучасних патентів та інших об'єктів права інтелектуальної власності. Як зазначає О. А. Підпригора, «виникнення правової охорони результатів творчої діяльності пов'язується саме з практикою надання державою окремим особам спеціальних виключних прав на здійснення певної діяльності або використання результатів власної праці» [1, 18-20].

Історично система привілеїв сформувалася у країнах Західної Європи наприкінці Середньовіччя та на початку Нового часу. Первісно привілеї надавалися монархами або іншими носіями верховної влади як особлива милість і не розглядалися як суб'єктивне право особи. Їх призначенням було

стимулювання розвитку ремесел, торгівлі та впровадження нових технічних рішень. Водночас саме привілей уперше закріпив ідею юридичної монополії на використання певного результату діяльності протягом визначеного строку.

Одним із найвідоміших історичних прикладів є Венеційський патентний статут 1474 року, який у науковій літературі часто розглядається як перший нормативний акт патентного характеру. Згідно з його положеннями особа, яка створила новий технічний пристрій, отримувала виключне право на його використання протягом десяти років. При цьому іншим особам заборонялося виготовляти аналогічні пристрої без дозволу автора. Саме тут вперше було закріплено ідею правової охорони результату творчої діяльності через надання виключного права на його використання [2, с. 2-5].

Подальший розвиток привілейної системи відбувався в Англії. Важливе значення мав Статут про монополії 1624 року (Statute of Monopolies), який обмежив практику надання монопольних привілеїв та закріпив можливість їх надання лише щодо нових винаходів. Саме цей нормативний акт став одним із перших кроків до трансформації привілею з особистої милості монарха у юридично гарантоване право винахідника [3, с. 12].

Як справедливо зазначає Ю. М. Капіца, «характерною рисою привілейної системи було те, що виключне право надавалося не стільки на сам результат творчої діяльності, скільки на його використання у господарському обороті. Саме тому вже на ранніх етапах розвитку привілеїв виникала практична потреба у залученні інших осіб до використання відповідного об'єкта, що згодом створило передумови для формування договірних механізмів передачі права використання» [4, с. 34].

Наведене положення має важливе значення для розуміння генези ліцензійних правовідносин. Якщо первісні привілеї фактично встановлювали монополію на використання певного результату творчої або технічної діяльності, то розвиток господарського обороту об'єктивно вимагав залучення до його використання інших осіб. Власник привілею не завжди мав можливість самостійно здійснювати виробництво, збут чи впровадження відповідного

технічного рішення на всіх територіях або у всіх сферах господарювання. За таких умов поступово сформувалося усвідомлення економічної доцільності надання іншим особам дозволу на використання об'єкта за збереження контролю над ним з боку правоволодільця. Саме ця обставина стала однією з ключових передумов виникнення ліцензування як особливого механізму реалізації та комерціалізації виключних прав. Відтак еволюція привілейної системи засвідчує, що ліцензійні правовідносини виникли не лише як правова конструкція, а й як відповідь на практичні потреби економічного обороту результатів інтелектуальної діяльності.

Поступово привілейна система еволюціонувала у систему виключних прав інтелектуальної власності. Якщо привілей мав публічно-правовий характер і залежав від волі держави, то сучасне право інтелектуальної власності ґрунтується на визнанні за творцем або іншим правоволодільцем комплексу суб'єктивних майнових прав. Як зазначає І. Є. Якубівський, «саме закріплення за правоволодільцем права дозволяти або забороняти використання об'єкта інтелектуальної власності стало ключовою передумовою виникнення ліцензійних правовідносин у сучасному розумінні» [5, с. 26].

З наведеною позицією слід погодитися, оскільки саме наявність у правоволодільця виключного права визначати правову долю об'єкта інтелектуальної власності створює юридичне підґрунтя для виникнення ліцензійних правовідносин. До моменту формування інституту виключних прав відсутня була сама можливість правомірно надавати іншим особам дозвіл на використання результатів творчої діяльності, оскільки відповідні результати не визнавалися самостійними об'єктами приватноправової охорони. Водночас закріплення за правоволодільцем права дозволяти або забороняти використання об'єкта інтелектуальної власності зумовило появу нового способу реалізації майнових прав – надання дозволу на використання об'єкта на визначених умовах без переходу права власності на нього. Саме в цьому вбачається фундаментальна відмінність ліцензування від інших способів розпорядження майновими правами інтелектуальної власності.

Наведене свідчить про те, що витoki ліцензійних правовідносин слід шукати не у виникненні власне ліцензійного договору, а значно раніше – у процесі становлення інституту виключних прав, який уперше наділив правоволодільца можливістю самостійно визначати коло осіб, уповноважених на використання відповідного результату інтелектуальної діяльності.

Таким чином, привілейна система не лише заклала основи правової охорони результатів інтелектуальної діяльності, а й сформувала фундаментальну ідею виключного права на використання відповідного об'єкта. Саме ця ідея у подальшому стала юридичною основою виникнення ліцензійних правовідносин, оскільки можливість надання дозволу іншій особі на використання об'єкта права інтелектуальної власності логічно випливає з існування права забороняти таке використання всім іншим особам.

Подальший розвиток інституту привілеїв відбувався в європейських державах, де поступово формувалися перші механізми правової охорони результатів технічної та творчої діяльності. Водночас зміст і правова природа привілеїв істотно відрізнялися від сучасних прав інтелектуальної власності, оскільки їх надання залежало насамперед від волі монарха або іншого носія державної влади та мало на меті стимулювання економічного розвитку держави. Особливого розвитку привілейна система набула у Венеційській республіці, яка вважається одним із центрів зародження патентного права. Як зазначає Ф. Махлуп, Венеційський статут 1474 року вперше закріпив принцип надання винахіднику тимчасового виключного права на використання створеного ним технічного рішення, що стало важливим кроком у переході від системи особистих привілеїв до системи правової охорони винаходів [6, с. 3].

У подальшому розвиток привілейної системи відбувався в Англії. Тривалий час англійські монархи використовували привілеї як засіб економічної політики, надаючи окремим особам монопольні права на виробництво або торгівлю певними товарами. Проте надмірне поширення таких привілеїв викликало суспільне невдоволення, що зумовило прийняття Статуту про монополії 1624 року. Як зазначають W. Cornish, D. Llewelyn та T. Aplin, «саме

цей акт уперше законодавчо обмежив можливість надання монополій та визнав допустимими лише привілеї щодо нових винаходів, заклавши основи сучасного патентного права» [7, 12-14].

Французька модель розвитку привілейної системи також сприяла формуванню майбутнього інституту інтелектуальної власності. Після Французької революції відбулося поступове переосмислення природи прав винахідників. У Законі Франції від 7 січня 1791 року винахід почав розглядатися не як об'єкт монаршої милості, а як результат інтелектуальної праці особи, яка має право на його правову охорону. З цього моменту простежується перехід від привілею до суб'єктивного права винахідника [8, 21].

У науковій літературі справедливо зазначається, що саме в європейських державах відбувся принциповий злам у розумінні природи виключних прав. Так, П. Голдстайн та Б. Шерман підкреслюють, що «розвиток патентного та авторського права у XVIII–XIX століттях поступово трансформували виключні права з інструменту державного регулювання в об'єкт приватноправового обороту, яким його власник міг самостійно розпоряджатися» [9, с. 31].

На нашу думку, саме ця трансформація має ключове значення для подальшого розвитку ліцензійних правовідносин. Поки привілей існував як особливий акт державної влади, можливості його договірного використання були обмеженими. Натомість визнання за особою суб'єктивного виключного права на результат інтелектуальної діяльності створило юридичні передумови для його самостійного розпорядження, у тому числі шляхом надання іншим особам дозволу на використання відповідного об'єкта. Саме тому еволюцію привілейної системи в європейських державах слід розглядати як один із визначальних етапів формування майбутнього інституту ліцензування.

Таким чином, розвиток привілейної системи у Венеції, Англії, Франції та інших європейських державах забезпечив поступовий перехід від публічно-правової моделі надання монопольних прав до приватноправової моделі виключних майнових прав інтелектуальної власності. Саме в межах цієї трансформації сформувалися правові передумови для виникнення ліцензійних

правовідносин як самостійного механізму розпорядження результатами інтелектуальної діяльності.

Виникнення виключних прав на результати інтелектуальної діяльності закономірно поставило питання про можливість їх економічного використання не лише самим правоволодільцем, а й іншими особами. З розвитком ремесел, промисловості та міжнародної торгівлі власники привілеїв і патентів дедалі частіше стикалися з необхідністю розширення масштабів виробництва та поширення створених ними технічних рішень. За таких умов самостійне використання об'єкта не завжди забезпечувало його ефективну комерціалізацію, що зумовило появу практики надання іншим особам дозволу на використання відповідного результату інтелектуальної діяльності.

У науковій літературі зазначається, що історично право дозволяти використання об'єкта інтелектуальної власності третім особам виникло як похідне від виключного права забороняти таке використання. Так, L. Bently та V. Sherman підкреслюють, що «економічна цінність виключного права полягає не лише у можливості особистого використання відповідного об'єкта, а й у можливості контролювати доступ до нього інших осіб та отримувати від цього економічну вигоду» [10, с. 34].

Поступово правоволодільці почали укладати домовленості, відповідно до яких інші особи отримували право використовувати винаходи, технічні рішення або результати творчої діяльності на певних умовах. Первісно такі домовленості не мали сучасної договірної форми, однак уже тоді простежувалися основні риси майбутнього ліцензування: обмежений обсяг наданих прав, строковість використання та збереження виключного права за первісним правоволодільцем. На думку Р. Torremans, розвиток договірних механізмів передачі права використання став закономірним наслідком перетворення об'єктів інтелектуальної власності на самостійні об'єкти цивільного обороту. Саме можливість відокремити право використання від права належності об'єкта створила передумови для виникнення ліцензійних конструкцій у сучасному розумінні [11, с. 14].

Подібну позицію висловлює й І. Є. Якубівський, який зазначає, що розвиток договірних форм розпорядження майновими правами інтелектуальної власності був зумовлений потребами цивільного обороту та необхідністю залучення результатів інтелектуальної діяльності до господарського використання без відчуження самих прав. Саме тому поступово сформувалися правові механізми, які дозволяли правоволодільцю зберігати належні йому виключні права та одночасно надавати іншим особам право використання відповідного об'єкта [5, с. 28].

На нашу думку, саме можливість передачі права використання третім особам стала тим етапом розвитку права інтелектуальної власності, на якому почали формуватися передумови виникнення ліцензійних правовідносин у сучасному розумінні. Якщо привілейна система та подальше становлення виключних прав створили юридичну основу для контролю над використанням результатів інтелектуальної діяльності, то поява можливості дозволяти таке використання іншим особам започаткувала формування самостійного механізму комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності.

Таким чином, еволюція виключних прав закономірно привела до виникнення можливості передачі права використання об'єктів інтелектуальної власності третім особам, що стало безпосередньою історико-правовою передумовою формування ліцензійних правовідносин. Саме на цьому етапі відбувається поступовий перехід від концепції виключного права як засобу правової охорони до його використання як інструменту економічного обігу та комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності.

Після формування концепції виключних прав на результати технічної творчості подальший розвиток ліцензійних відносин був нерозривно пов'язаний зі становленням патентної системи. Саме патентне право стало тією сферою, у якій уперше виникла практична потреба у систематичному наданні дозволів на використання об'єктів інтелектуальної власності третім особам.

У науковій літературі поширеним є підхід, відповідно до якого розвиток ліцензійних відносин слід розглядати як закономірний наслідок становлення

патентного права. Так, W. Cornish та D. Llewelyn зазначають, що «патент із самого початку виконував не лише охоронну, а й економічну функцію, забезпечуючи можливість комерційного використання технічних рішень різними суб'єктами господарювання» [12, с. 14].

Водночас окремі дослідники вважають, що первісне призначення патентної системи полягало насамперед у стимулюванні винахідництва, а не у створенні умов для передачі прав третім особам. Зокрема, Е. Пенроуз наголошувала, що «історично патентне право розвивалося як механізм винагороди винахідника, тоді як ліцензування набуло самостійного значення значно пізніше, під впливом економічних потреб промислового виробництва» [13, с. 21].

На нашу думку, зазначені підходи не суперечать один одному. Первісною метою патентної охорони дійсно було стимулювання творчої діяльності, однак саме закріплення виключного права створило правові передумови для подальшого розвитку механізмів передачі права використання іншим особам. Тому ліцензування слід розглядати як закономірний етап еволюції патентної системи.

У науковій літературі відсутня єдина позиція щодо моменту виникнення перших ліцензійних угод. Частина дослідників вважає, що прообрази ліцензій існували ще в епоху привілеїв, коли власники привілейних грамот дозволяли іншим особам здійснювати виробництво або торгівлю відповідною продукцією. Так, F. Machlup зазначав, що ще у XVII–XVIII століттях патентовласники нерідко передавали окремим ремісникам або торговцям право використовувати запатентовані технічні рішення на певній території чи у певній сфері діяльності [6, с. 12]. Водночас інша група вчених вважає, що справжні ліцензійні договори виникли лише у XIX столітті, коли сформувалися розвинуті ринкові відносини та з'явилися правові механізми договірної розпорядження патентними правами. Зокрема, P. Drahos підкреслює, що «ранні домовленості щодо використання винаходів ще не мали ознак сучасного ліцензування, оскільки не передбачали чіткої регламентації обсягу переданих прав, строку використання та винагороди» [12, с. 54].

Більш переконливою видається друга позиція. Хоча окремі елементи ліцензування справді існували значно раніше, лише розвиток договірної права та патентного законодавства у XIX столітті дозволив сформувати ліцензійні угоди як самостійний правовий інструмент розпорядження майновими правами на винаходи.

Вирішальний вплив на становлення ліцензійних відносин справила промислова революція XVIII–XIX століть. Масове впровадження нових технологій, розвиток машинного виробництва та зростання міжнародної торгівлі значно підвищили економічну цінність патентів.

Як зазначає Р. Торреманс, саме промислова революція перетворила патент із переважно охоронного інструменту на повноцінний економічний актив, який міг бути предметом різноманітних договірних операцій [15, с. 17].

Разом із тим у науковій літературі існує інший погляд, відповідно до якого поширення ліцензування було зумовлене не стільки розвитком технологій, скільки розширенням ринків збуту та формуванням міжнародної економіки. Такої позиції дотримувалася Е. Пенроуз, яка вбачала основну причину розвитку ліцензійних механізмів у необхідності забезпечення територіального поширення технологій без втрати контролю над ними [13, с. 31].

На нашу думку, обидва фактори діяли комплексно. Промислова революція створила потребу в широкому впровадженні нових технологій, тоді як розвиток міжнародної торгівлі забезпечив економічну доцільність передачі прав на їх використання іншим особам.

Подальша еволюція ліцензійних відносин була безпосередньо пов'язана з розвитком трансферу технологій. Поступово ліцензія перестала сприйматися лише як спосіб використання окремого винаходу та почала розглядатися як механізм передачі технологічних знань, виробничого досвіду та ноу-хау.

Ю. М. Капіца справедливо зазначає, що ліцензійні договори стали одним із ключових правових інструментів міжнародного трансферу технологій, забезпечуючи можливість поширення інновацій без відчуження виключних прав на відповідні об'єкти [4, с. 41].

Водночас окремі дослідники вказують, що ліцензія є лише одним із багатьох способів трансферу технологій поряд із договорами франчайзингу, договорами про спільну діяльність, науково-технічне співробітництво та відчуженням майнових прав [16, с. 9].

На нашу думку, саме ліцензування стало найбільш універсальною правовою формою трансферу технологій, оскільки дозволяє поєднати інтереси правоволодільця у збереженні контролю над об'єктом інтелектуальної власності та інтереси користувача у його господарському використанні. Саме ця обставина зумовила подальше перетворення ліцензійних відносин на один із центральних механізмів комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності у сучасній економіці.

Отже, вважаємо, що ліцензійні правовідносини виникли не як самостійний правовий інститут, а як похідний механізм реалізації та економічного використання патентних прав, однак із розвитком промислового виробництва та трансферу технологій набули самостійного значення у системі цивільно-правових способів розпорядження майновими правами інтелектуальної власності.

Разом із розвитком патентної системи та ліцензування технічних рішень аналогічні процеси поступово відбувалися й у сфері авторського права. Якщо в галузі промислової власності ліцензування формувалося під впливом потреб промислового виробництва та трансферу технологій, то у сфері авторського права його становлення було зумовлене необхідністю організації відтворення, розповсюдження та публічного використання творів літератури, науки і мистецтва. Саме розвиток книгодрукування, видавничої справи, музичної індустрії та інших культурних практик сприяв появі перших договірних форм надання дозволів на використання результатів творчої діяльності. У зв'язку з цим для комплексного дослідження генези ліцензійних правовідносин необхідно простежити особливості формування ліцензування у сфері авторського права та суміжних прав, де відповідні правові механізми набули власної специфіки та значного поширення.

У науковій літературі поширеним є підхід, відповідно до якого історичними попередниками сучасних ліцензійних договорів виступали видавничі договори. Так, Лайонел Бентлі та Бред Шерман зазначають, що «розвиток друкарства після винайдення друкарського верстата Йоганном Гутенбергом створив передумови для виникнення нових правових моделей взаємодії між авторами та видавцями, оскільки комерційне поширення творів потребувало спеціального правового врегулювання використання результатів творчої діяльності» [17, р. 31–34].

Перші видавничі договори передбачали надання друкарю або видавцю права відтворювати та поширювати твір протягом певного часу та на визначеній території. Хоча такі договори істотно відрізнялися від сучасних ліцензійних конструкцій, у них уже простежувалися окремі елементи майбутнього ліцензування: визначення способів використання твору, територіальні обмеження та виплата винагороди автору.

Водночас у науковій літературі відсутня єдність щодо правової природи таких договорів. Частина дослідників розглядає їх як безпосередніх попередників ліцензійних договорів. Зокрема, І. Є. Якубівський зазначає, що видавничі договори фактично стали першою цивільно-правовою формою надання дозволу на використання об'єкта авторського права без повного відчуження майнових прав [5, с. 31]. Інша група вчених вважає, що ранні видавничі договори ще не можна повною мірою ототожнювати з ліцензіями. Так, Пол Голдстайн звертає увагу на те, що тривалий час видавці фактично отримували майже повний контроль над використанням твору, а самі автори не завжди зберігали достатній обсяг майнових прав, характерний для сучасної ліцензійної моделі [18, р. 85–88].

На нашу думку, більш переконливою є позиція, відповідно до якої видавничі договори слід розглядати саме як історичних попередників ліцензійних договорів. Незважаючи на відсутність сучасної договірної конструкції, саме вони вперше закріпили можливість надання права використання твору іншій особі на визначених умовах без обов'язкового переходу всього комплексу прав до користувача.

Подальший розвиток авторського права зумовив розширення способів використання творів, що поступово ускладнювало індивідуальне здійснення правомочностей авторами. Особливо гостро ця проблема проявилася у сфері музичних творів, театральних постановок та публічного виконання творів, де контроль за кожним окремим використанням став практично неможливим. За таких умов виникла потреба у створенні спеціальних механізмів колективного управління майновими правами.

Подальший розвиток ліцензування у сфері авторського права та суміжних прав був пов'язаний із виникненням колективного управління майновими правами. Якщо видавничі договори забезпечували індивідуальне надання дозволу на використання конкретного твору, то колективне управління виникло як відповідь на ситуації, коли індивідуальне ліцензування стало фактично неможливим або економічно неефективним.

Особливо яскраво ця проблема проявилася у сфері музичних творів та їх публічного виконання. Автор або композитор об'єктивно не міг самостійно контролювати кожне виконання твору в театрах, ресторанах, концертних залах чи інших публічних місцях. Саме тому виникла потреба у створенні спеціальних організацій, які від імені багатьох правоволодільців надавали дозволи на використання творів, збирали винагороду та розподіляли її між авторами.

Історично першою організацією колективного управління у сфері музики вважається французьке товариство SACEM — *Société des auteurs, compositeurs et éditeurs de musique*, створене у 1851 році для управління правами авторів, композиторів і музичних видавців. У матеріалах CISAC прямо зазначено, що перша організація колективного ліцензування у музичній сфері виникла саме у 1851 році у Франції та була створена для адміністрування прав на публічне виконання музичних творів: CISAC [19, с. 4].

Виникнення SACEM засвідчило принципову зміну підходу до реалізації авторських прав. Якщо раніше авторське право здійснювалося переважно через індивідуальні договори автора з видавцем або іншим користувачем, то колективне управління створило нову модель ліцензування, за якої дозвіл на

використання творів надається централізовано, а винагорода збирається й розподіляється спеціалізованою організацією. Офіційні матеріали SACEM також підтверджують, що ця організація була заснована у 1851 році як приватне неприбуткове товариство, що належить авторам, композиторам і музичним видавцям: SACEM [20].

У доктрині колективне управління розглядається як особлива форма здійснення майнових авторських і суміжних прав, що не замінює ліцензування, а навпаки — виступає його організаційно ускладненою формою. М. Фічор зазначає, що «колективне управління є необхідним у тих випадках, коли індивідуальне здійснення прав є практично неможливим, а тому організації колективного управління виконують функцію посередника між великою кількістю правоволодільців і користувачів» [21, с. 17-19].

На нашу думку, саме в цьому полягає особливе значення колективного управління для розвитку ліцензійних правовідносин. Воно не змінює сутності ліцензії як дозволу на використання об'єкта авторського права чи суміжних прав, однак трансформує порядок її надання: замість прямої домовленості між автором і користувачем виникає складна система представництва, адміністрування прав, збору та розподілу винагороди.

Водночас у науковій літературі існують різні підходи до оцінки правової природи колективного управління. Один підхід полягає в тому, що організації колективного управління слід розглядати передусім як представників правоволодільців, які діють на підставі договору та здійснюють майнові права в інтересах авторів. Інший підхід акцентує увагу на публічно значущій функції таких організацій, оскільки вони забезпечують баланс між інтересами правоволодільців, користувачів і суспільства в доступі до культурних благ.

Цей другий підхід особливо помітний у сучасному праві Європейського Союзу. Директива 2014/26/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 26 лютого 2014 року про колективне управління авторським правом і суміжними правами та мультитериторіальне ліцензування прав на музичні твори для онлайн-використання на внутрішньому ринку прямо виходить із того, що

правоволоділець за загальним правилом має право обирати між індивідуальним і колективним управлінням своїми правами, якщо інше не передбачено законом держави-члена відповідно до права ЄС та міжнародних зобов'язань [22, с. 72].

Зазначена Директива має важливе значення для розуміння сучасної еволюції ліцензійних правовідносин у сфері авторського права. Вона не лише регулює діяльність організацій колективного управління, а й окремо виділяє питання мультитериторіального ліцензування музичних творів для онлайн-використання. Це свідчить про те, що в умовах цифрового середовища колективне управління поступово перетворюється з механізму збору винагороди за традиційне публічне виконання творів на складний інструмент транскордонного ліцензування цифрового контенту.

Міжнародно-правове підґрунтя для колективного управління пов'язане також із положеннями Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів 1886 року. Зокрема, ст. 11bis Бернської конвенції передбачає виключне право авторів дозволяти сповіщення творів до загального відома шляхом радіомовлення та інших форм публічного повідомлення, а також допускає можливість визначення умов здійснення такого права національним законодавством [23].

У цьому контексті колективне управління стало практичним механізмом реалізації тих прав, які були закріплені в міжнародному авторському праві. Формальне визнання за автором права дозволяти або забороняти публічне виконання, сповіщення чи інше використання твору саме по собі не гарантувало ефективного отримання винагороди. Лише поява організацій колективного управління дозволила забезпечити реальне здійснення цих прав у масових сферах використання творів.

Для суміжних прав колективне управління мало не менш важливе значення. Виконавці, виробники фонограм та організації мовлення так само потребували ефективних механізмів отримання винагороди за масове використання результатів їхньої діяльності. Саме тому сучасні організації колективного управління охоплюють не лише авторські права, а й суміжні права, зокрема права

виконавців і виробників фонограм. У виданні ВОІВ підкреслюється, що колективне управління авторським правом і суміжними правами є однією з ключових інституційних умов функціонування сучасного ринку творчих індустрій [21, с. 19].

Отже, колективне управління правами стало важливим етапом розвитку ліцензування у сфері авторського права та суміжних прав. Його виникнення було зумовлене не лише потребою авторів в отриманні винагороди, а й об'єктивною неможливістю індивідуального контролю за масовим використанням творів. Саме тому колективне управління можна розглядати як особливу форму ліцензійного механізму, що забезпечує централізоване надання дозволів на використання творів і об'єктів суміжних прав, збір винагороди та її подальший розподіл між правоволодільцями.

Дослідження генези ліцензійних правовідносин було б неповним без аналізу особливостей їх становлення на українських землях. Розвиток інституту ліцензування в Україні відбувався під впливом різних правових систем та історичних етапів державотворення. Відповідно, еволюцію правового регулювання ліцензійних відносин доцільно розглядати через призму дореволюційного періоду, радянської моделі правового регулювання, становлення законодавства незалежної України та кодифікації права інтелектуальної власності у Цивільному кодексі України 2003 року.

Формування передумов сучасного інституту ліцензування на українських землях розпочалося ще у дореволюційний період, коли вони перебували у складі Російської та Австро-Угорської імперій. Саме законодавство цих держав визначало порядок охорони результатів творчої та технічної діяльності, а також можливості їх господарського використання.

На території Російської імперії важливим етапом розвитку правової охорони винаходів стало прийняття Положення про привілеї на винаходи та удосконалення 1896 року. Хоча цей акт ще не містив конструкції ліцензійного договору у сучасному розумінні, він допускав передачу привілеїв та окремих правомочностей іншим особам. Як зазначає В. О. Жаров, законодавство кінця

XIX – початку XX століття поступово відходило від суто адміністративної моделі охорони винаходів та створювало передумови для їх залучення до господарського обороту [24, с. 22].

Водночас розвиток договірних форм використання творів відбувався у сфері авторського права. Важливе значення мало Положення про авторське право 1911 року, яке вперше комплексно врегулювало майнові права авторів та можливість їх передачі іншим особам. Як зазначають О. А. Підпригора та О. О. Підпригора, саме у цей період починають формуватися договірні конструкції, які в подальшому трансформувалися у сучасні форми розпорядження майновими правами інтелектуальної власності [25, с. 35].

Разом із тим окремі науковці наголошують, що дореволюційне законодавство ще не сформувало самостійного інституту ліцензування. Так, Ю. М. Капіца зазначає, що договори щодо використання результатів інтелектуальної діяльності існували переважно у вигляді окремих цивільно-правових конструкцій і не утворювали цілісної системи правового регулювання [4, с. 58–60].

На нашу думку, незважаючи на відсутність законодавчого закріплення ліцензійних договорів, саме в дореволюційний період були закладені фундаментальні передумови для їх подальшого розвитку. Визнання можливості передачі права використання результатів творчої діяльності третім особам започаткувало процес формування майбутніх ліцензійних конструкцій.

Після встановлення радянської влади розвиток правового регулювання результатів інтелектуальної діяльності відбувався за принципово іншою моделлю. На відміну від західноєвропейської концепції виключних приватних прав, радянська правова система тривалий час виходила з пріоритету суспільних і державних інтересів над приватними майновими правами.

Особливістю радянської системи охорони винаходів стало широке застосування інституту авторських свідоцтв. Відповідно до законодавства СРСР більшість технічних рішень охоронялися саме авторськими свідоцтвами, які підтверджували авторство винахідника та гарантували йому право на

винагороду, однак право використання винаходу фактично належало державі. Як зазначає В. О. Жаров, така модель істотно відрізнялася від класичної патентної системи, оскільки не передбачала повноцінного приватного обороту виключних прав[24. С. 27–30].

У зв'язку з цим розвиток ліцензійних правовідносин у їх класичному розумінні був суттєво обмежений. За умов державної монополії на використання значної частини результатів технічної творчості потреба у договірному наданні дозволів на використання об'єктів інтелектуальної власності виникала значно рідше, ніж у країнах із ринковою економікою.

Разом із тим повністю заперечувати існування ліцензійних механізмів у радянський період не можна. Починаючи з 1960-х років СРСР активно розвивав міжнародне науково-технічне співробітництво та зовнішньоекономічні зв'язки. Це сприяло укладенню угод щодо передачі технологій, технічної документації, виробничого досвіду та ноу-хау. Як зазначає Ю. М. Капіца, саме міжнародний технологічний обмін став одним із факторів поступового розвитку практики ліцензування та використання результатів інтелектуальної діяльності у зовнішньоекономічній сфері [4, с. 71–73].

На нашу думку, радянський період характеризується подвійним впливом на подальший розвиток ліцензійних правовідносин. З одного боку, він стримував формування повноцінного ринку прав інтелектуальної власності, а з іншого — сприяв накопиченню практичного досвіду міжнародного технологічного співробітництва, який у майбутньому став важливим для становлення сучасного ліцензування.

Проголошення незалежності України започаткувало новий етап розвитку законодавства у сфері інтелектуальної власності. Відмова від радянської концепції державної монополії на результати творчої діяльності зумовила необхідність створення сучасної системи охорони приватних майнових прав.

Упродовж 1991–2003 років було прийнято низку спеціальних законів, які заклали підвалини сучасного інституту ліцензування. Серед них особливе значення мають Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі»

від 15 грудня 1993 року та Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 року. Зазначені нормативні акти передбачили можливість передачі майнових прав та надання дозволів на використання відповідних об'єктів інтелектуальної власності.

Як зазначає О. П. Орлюк, законодавство 1990-х років сформувало основні елементи сучасної системи охорони інтелектуальної власності, однак регулювання договорів щодо розпорядження майновими правами залишалося фрагментарним і було розпорошене між різними спеціальними законами [26, с. 112]. Подібної позиції дотримується і І. Є. Якубівський, який наголошує, що на цьому етапі вже існували основні форми передачі прав на об'єкти інтелектуальної власності, проте відсутність єдиного підходу до регулювання ліцензійних відносин зумовлювала численні проблеми правозастосування [5, с. 44].

Якісно новий етап розвитку ліцензійних правовідносин пов'язаний із прийняттям Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 року. Уперше на рівні кодифікованого акта було створено комплексну систему правового регулювання інтелектуальної власності, яка отримала закріплення у Книзі IV «Право інтелектуальної власності». Особливого значення набули положення глави 75 ЦК України, які врегулювали питання розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. Саме тут було законодавчо закріплено поняття ліцензії, ліцензійного договору, договору про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності та інших правочинів щодо розпорядження такими правами.

Як зазначає І. В. Спасибо-Фатєєва, «прийняття Книги IV ЦК України стало одним із найважливіших етапів розвитку українського права інтелектуальної власності, оскільки забезпечило системність правового регулювання відносин щодо створення, використання та комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності» [27, с. 475].

Водночас значення Книги IV ЦК України не слід зводити виключно до систематизації законодавства. На нашу думку, її прийняття фактично змінило

підхід до сприйняття результатів інтелектуальної діяльності як повноцінних об'єктів цивільного обороту. Саме через закріплення механізмів ліцензування, відчуження майнових прав та інших способів їх розпорядження було створено правові передумови для активної комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності, що набуло особливої актуальності в умовах розвитку інноваційної економіки та інтеграції України до європейського правового простору. Таким чином, Книга IV ЦК України стала не лише результатом попереднього розвитку законодавства, а й відправною точкою подальшої еволюції ліцензійних правовідносин в Україні.

Таким чином, формування інституту ліцензування в українському законодавстві відбувалося поступово та пройшло складний шлях від окремих договірних форм використання результатів інтелектуальної діяльності у дореволюційний період через специфічну радянську модель правового регулювання до створення сучасної системи розпорядження майновими правами інтелектуальної власності в умовах незалежної України. Вирішальне значення для становлення ліцензійних правовідносин мало прийняття Цивільного кодексу України 2003 року, який забезпечив їх системне нормативне врегулювання та закріпив ліцензійний договір як самостійний цивільно-правовий механізм комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності.

Водночас розвиток ліцензійних правовідносин не завершився із прийняттям Книги IV ЦК України. На початку XXI століття стрімкий розвиток інформаційних технологій, цифрової економіки та глобальних комунікаційних мереж суттєво змінив як самі об'єкти права інтелектуальної власності, так і способи їх використання. Поява програмного забезпечення, цифрового контенту, відкритих ліцензій, хмарних сервісів та технологій штучного інтелекту зумовила виникнення нових моделей ліцензування, які значною мірою виходять за межі традиційних договірних конструкцій. Одночасно поглиблення європейської інтеграції України актуалізувало питання гармонізації національного законодавства із сучасними тенденціями розвитку права Європейського Союзу у сфері інтелектуальної власності. У зв'язку з цим подальший аналіз доцільно

зосередити на дослідженні сучасного етапу розвитку ліцензійних правовідносин, який формується під впливом цифровізації, поширення відкритих ліцензій, розвитку ринку програмного забезпечення та цифрового контенту, впровадження технологій штучного інтелекту, а також еволюції правового регулювання в Європейському Союзі.

На початку XXI століття розвиток ліцензійних правовідносин вступив у якісно нову фазу, зумовлену стрімкою цифровізацією суспільних відносин. Якщо на попередніх етапах ліцензування переважно було пов'язане з використанням матеріалізованих результатів творчої чи технічної діяльності, то сучасна економіка дедалі більше ґрунтується на обороті нематеріальних цифрових активів, інформаційних ресурсів та програмних продуктів. За таких умов ліцензія перетворюється не лише на інструмент розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, а й на один із ключових механізмів функціонування цифрової економіки.

У науковій літературі цифровізацію традиційно розглядають як процес трансформації суспільних відносин під впливом інформаційно-комунікаційних технологій, який супроводжується переходом від матеріальних носіїв до цифрових форм створення, зберігання та поширення інформації. У сфері інтелектуальної власності це призвело до появи нових способів використання об'єктів права, зокрема через мережу Інтернет, хмарні сервіси, стримінгові платформи, цифрові бібліотеки та електронні торговельні майданчики. Як зазначає О. П. Орлюк, «цифрове середовище суттєво розширило можливості комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності, але одночасно ускладнило контроль за їх використанням та дотриманням прав правоволодільців» [26, с. 31–34].

Вплив цифровізації на ліцензійні правовідносини проявився насамперед у зміні способів використання об'єктів інтелектуальної власності. Якщо традиційні ліцензійні договори здебільшого були орієнтовані на виготовлення матеріальних примірників творів або використання конкретних технічних рішень у виробництві, то сучасні ліцензії дедалі частіше стосуються надання доступу до

цифрового контенту, програмного забезпечення, баз даних, мультимедійних продуктів та онлайн-сервісів. У результаті предметом ліцензування стає не лише право використання об'єкта, а й право доступу до певного цифрового середовища чи інформаційного ресурсу.

У науковій літературі висловлюється думка, що цифровізація спричинила поступовий перехід від моделі передачі примірника до моделі надання доступу. Так, О. І. Харитонова звертає увагу на те, що розвиток інформаційних технологій та цифрових платформ зумовлює переосмислення традиційних механізмів реалізації прав інтелектуальної власності, оскільки дедалі більшого значення набувають відносини щодо використання цифрових об'єктів та доступу до інформаційних ресурсів у мережевому середовищі [28, с. 10].

На нашу думку, саме ця обставина стала одним із ключових чинників розширення сфери застосування ліцензійних договорів. У сучасних умовах ліцензійна модель дедалі частіше витісняє відчуження майнових прав, оскільки дозволяє праволодільцю зберігати контроль над об'єктом інтелектуальної власності та одночасно отримувати економічну вигоду від його багаторазового використання різними користувачами.

Водночас вплив цифровізації на ліцензійні правовідносини не обмежився зміною способів використання об'єктів інтелектуальної власності або форм укладення ліцензійних договорів. Значно глибших трансформацій зазнала сама концепція ліцензування як механізму розпорядження майновими правами. Розвиток мережі Інтернет, поширення цифрового контенту, програмного забезпечення та електронних сервісів зумовили появу нових моделей використання результатів інтелектуальної діяльності, які не завжди вписувалися у традиційні договірні конструкції. За цих умов почали формуватися особливі форми ліцензування, орієнтовані на масове використання об'єктів інтелектуальної власності невизначеним колом осіб, забезпечення вільного доступу до результатів творчої діяльності та розвиток колективних форм створення інноваційних продуктів. Найбільш яскравим проявом зазначених процесів стало виникнення та поширення відкритих ліцензій, які сьогодні

розглядаються як один із ключових інструментів функціонування цифрового середовища та економіки знань.

Однією з найбільш помітних тенденцій розвитку сучасного права інтелектуальної власності стало поширення відкритих ліцензій (*open licenses*), які суттєво змінили традиційні підходи до використання результатів інтелектуальної діяльності. Якщо класична модель ліцензування історично ґрунтувалася на індивідуальному погодженні умов використання об'єкта між правоволодільцем і користувачем, то відкриті ліцензії передбачають заздалегідь визначені умови використання, які можуть бути прийняті необмеженим колом осіб.

Виникнення відкритих ліцензій безпосередньо пов'язане з розвитком програмного забезпечення та мережі Інтернет. Наприкінці ХХ століття поширення комп'ютерних програм поставило питання про необхідність створення альтернативної моделі використання програмних продуктів, яка б забезпечувала можливість їх вільного поширення, модифікації та вдосконалення. Саме в цих умовах виникла концепція вільного програмного забезпечення (*free software*), засновником якої вважається Richard Stallman.

Важливу роль у розвитку відкритого ліцензування відіграло створення ліцензії GNU General Public License (GNU GPL), яка вперше запропонувала правовий механізм використання програмного забезпечення на умовах відкритості вихідного коду та збереження свободи його подальшого використання. У подальшому були розроблені інші різновиди відкритих ліцензій, зокрема MIT License, BSD License, Apache License та European Union Public Licence (EURL) [29, с. 33].

У науковій літературі відсутня єдина позиція щодо правової природи відкритих ліцензій. Частина дослідників розглядає їх як різновид ліцензійного договору, тоді як інші вважають їх одностороннім дозволом на використання об'єкта права інтелектуальної власності. Зокрема, О. П. Орлюк зазначає, що відкриті ліцензії зберігають усі основні ознаки ліцензування, оскільки базуються

на реалізації виключного права правоволодільця дозволяти використання об'єкта на визначених ним умовах [26, с. 431].

На нашу думку, відкриті ліцензії не заперечують класичну модель ліцензування, а навпаки демонструють її гнучкість та здатність адаптуватися до нових технологічних умов. Їх особливість полягає не у відмові від виключного права, а у специфічному способі його реалізації, за якого правоволоділець добровільно визначає більш широкий обсяг дозволеного використання об'єкта. Особливе значення для розвитку відкритого ліцензування мало створення системи ліцензій Creative Commons у 2001 році. На відміну від ліцензій для програмного забезпечення, Creative Commons орієнтовані насамперед на використання творів науки, освіти, культури та цифрового контенту. Як зазначається в офіційних матеріалах організації, система Creative Commons дозволяє авторам самостійно визначати обсяг дозволеного використання твору шляхом поєднання різних умов використання, поширення та модифікації твору [30].

Таким чином, поширення відкритих ліцензій стало одним із найбільш яскравих проявів трансформації сучасних ліцензійних правовідносин під впливом цифровізації та глобалізації інформаційного простору.

Подальший розвиток ліцензійних правовідносин нерозривно пов'язаний із поширенням програмного забезпечення та цифрового контенту. Якщо традиційні ліцензійні договори були орієнтовані переважно на винаходи, літературні твори або промислові об'єкти, то сучасна цифрова економіка значною мірою функціонує саме на основі ліцензування програмних продуктів, баз даних, мультимедійного контенту та цифрових сервісів.

Отож, у сучасній доктрині програмне забезпечення розглядається як один із найбільш ліцензованих об'єктів права інтелектуальної власності. Це пояснюється тим, що переважна більшість правоволодільців не відчужує майнові права на комп'ютерні програми, а надає користувачам лише обмежене право їх використання на визначених умовах. Як зазначає О. І. Харитонова, саме

ліцензійна модель стала основною формою комерціалізації програмного забезпечення в умовах цифрової економіки [28, с. 10–13].

Особливістю сучасного етапу розвитку є поступовий перехід від ліцензування окремого програмного продукту до ліцензування послуг. Найбільш яскравим прикладом є модель Software as a Service (SaaS), за якої користувач отримує не програму як таку, а доступ до її функціоналу через мережу Інтернет. За таких умов ліцензійні відносини поєднуються з елементами договорів про надання електронних послуг, що зумовлює появу нових правових конструкцій. Аналогічні процеси відбуваються й у сфері цифрового контенту. Використання музичних творів, фільмів, електронних книг, фотографій та інших цифрових об'єктів дедалі частіше здійснюється через стримінгові платформи та онлайн-сервіси, що функціонують на основі складної системи багаторівневого ліцензування. Фактично сучасний цифровий ринок базується на постійному укладенні ліцензійних угод між правоволодільцями, платформами та кінцевими користувачами.

На нашу думку, саме програмне забезпечення та цифровий контент стали тими об'єктами, які найбільшою мірою змінили традиційне розуміння ліцензійних правовідносин, перетворивши ліцензію з допоміжного способу використання об'єкта інтелектуальної власності на центральний механізм функціонування цифрової економіки.

Проведене дослідження генези ліцензійних правовідносин дає підстави стверджувати, що еволюція інституту ліцензування відображає загальну трансформацію права інтелектуальної власності від засобу охорони результатів творчої діяльності до одного з ключових механізмів їх економічного використання. Якщо на ранніх етапах розвитку ліцензія виконувала переважно функцію надання дозволу на використання окремого об'єкта права інтелектуальної власності, то в сучасних умовах вона перетворилася на багатофункціональний правовий інструмент, який забезпечує комерціалізацію результатів інтелектуальної діяльності, трансфер технологій, поширення

цифрового контенту, функціонування програмного забезпечення та розвиток інноваційної економіки загалом.

На нашу думку, визначальною тенденцією еволюції ліцензійних правовідносин є поступовий перехід від розуміння ліцензії як способу передачі окремого права використання до її сприйняття як комплексного механізму організації економічного обороту об'єктів права інтелектуальної власності. Сучасна ліцензія дедалі частіше охоплює не лише право використання відповідного об'єкта, а й питання доступу до технологій, програмного забезпечення, цифрових платформ, баз даних, ноу-хау, результатів творчої діяльності та інших нематеріальних активів. Саме тому ліцензування сьогодні слід розглядати не лише як цивільно-правову конструкцію розпорядження майновими правами, а як один із центральних інструментів комерціалізації інтелектуальної власності в умовах цифрової економіки, глобалізації та стрімкого технологічного розвитку.

Таким чином, історичний розвиток ліцензійних правовідносин демонструє закономірний перехід від поодиноких дозволів на використання результатів творчої діяльності до складної системи договірних, організаційних та технологічних механізмів, які забезпечують ефективне залучення об'єктів права інтелектуальної власності до сучасного економічного обороту. Саме ця трансформація визначає сучасне значення ліцензійних правовідносин та окреслює перспективи їх подальшого розвитку в національному, європейському та міжнародному праві.

Отож, проведений аналіз генези та еволюції ліцензійних правовідносин дає підстави стверджувати, що їх розвиток відбувався паралельно із становленням права інтелектуальної власності та трансформацією підходів до правового регулювання результатів творчої діяльності. Від первісної системи державних привілеїв, яка забезпечувала тимчасову монополію на використання окремих результатів інтелектуальної праці, правове регулювання поступово перейшло до визнання за правоволодільцем комплексу виключних майнових прав, що

створило передумови для виникнення ліцензування як самостійного механізму їх реалізації та комерціалізації.

Розвиток патентного та авторського права, міжнародна уніфікація стандартів охорони інтелектуальної власності, поширення договірних форм передачі права використання об'єктів інтелектуальної власності, а також сучасні процеси цифровізації та глобалізації зумовили поступове ускладнення змісту ліцензійних правовідносин та розширення сфери їх застосування. На сучасному етапі ліцензійні правовідносини виступають не лише інструментом надання дозволу на використання об'єкта права інтелектуальної власності, а й одним із ключових правових механізмів трансферу технологій, інноваційного розвитку та міжнародного економічного співробітництва.

Особливістю сучасного етапу розвитку ліцензійних правовідносин є посилення взаємодії різних рівнів правового регулювання. Якщо на ранніх етапах їх розвиток визначався переважно національними правопорядками, то сьогодні формування змісту ліцензійних правовідносин значною мірою залежить від міжнародних договорів у сфері інтелектуальної власності та права Європейського Союзу, яке дедалі активніше впливає на національні правові системи держав-членів і країн-кандидатів на вступ до ЄС.

У зв'язку з цим систему правового регулювання ліцензійних правовідносин доцільно розглядати як багаторівневу конструкцію, що формується під впливом національного законодавства, міжнародно-правових стандартів та наднаціонального регулювання Європейського Союзу. Саме така взаємодія різних рівнів правового регулювання забезпечує цілісність правового механізму ліцензування та визначає сучасні тенденції його розвитку, що обумовлює необхідність подальшого дослідження системи джерел правового регулювання ліцензійних правовідносин в Україні та Європейському Союзі.

1.2. Система джерел правового регулювання ліцензійних правовідносин в Україні та Європейському Союзі

Дослідження генези ліцензійних правовідносин дозволило встановити основні закономірності становлення та розвитку інституту ліцензування від перших форм надання дозволів на використання результатів творчої діяльності до сучасних механізмів комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності. Водночас ефективне функціонування ліцензійних правовідносин у сучасних умовах забезпечується не лише їх історичною еволюцією, а й наявністю розгалуженої системи правового регулювання, яка визначає порядок виникнення, здійснення та припинення відповідних прав та обов'язків учасників цивільного обороту.

Особливість ліцензійних правовідносин полягає в тому, що вони перебувають на стику загального цивільного права та спеціального правового регулювання у сфері інтелектуальної власності. З одного боку, ліцензійний договір є різновидом цивільно-правового договору та підпорядковується загальним принципам приватного права, зокрема принципам свободи договору, юридичної рівності сторін, диспозитивності та добросовісності. З іншого боку, предметом таких правовідносин виступають об'єкти права інтелектуальної власності, правовий режим яких визначається спеціальним законодавством, міжнародними договорами та актами права Європейського Союзу.

У науковій літературі справедливо наголошується, що система джерел права інтелектуальної власності є однією з найбільш багаторівневих серед інститутів цивільного права. Так, О. О. Кулініч зазначає, що регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності здійснюється одночасно на національному, міжнародному та наднаціональному рівнях, що зумовлює необхідність комплексного підходу до визначення системи відповідних джерел права [31, с. 29].

Для ліцензійних правовідносин зазначена особливість має ще більш виражений характер. Правове регулювання ліцензування формується під

впливом норм цивільного законодавства, спеціальних актів у сфері охорони окремих об'єктів права інтелектуальної власності, міжнародних договорів, насамперед Угоди TRIPS, Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів, Паризької конвенції про охорону промислової власності, а також права Європейського Союзу, яке дедалі активніше впливає на розвиток національного законодавства України в умовах євроінтеграційних процесів.

Крім того, сучасна система джерел правового регулювання ліцензійних правовідносин характеризується високим ступенем динамічності. Стрімкий розвиток цифрових технологій, поширення програмного забезпечення, цифрового контенту, відкритих ліцензій та технологій штучного інтелекту зумовлюють постійне оновлення нормативної бази та формування нових підходів до регулювання відносин щодо використання об'єктів інтелектуальної власності. У зв'язку з цим дослідження системи джерел правового регулювання ліцензійних правовідносин набуває не лише теоретичного, а й важливого практичного значення.

З огляду на зазначене, для комплексного розкриття особливостей нормативного забезпечення ліцензійних правовідносин доцільно насамперед з'ясувати поняття та систему джерел правового регулювання відповідних відносин, визначити специфіку джерел права інтелектуальної власності, а також встановити місце ліцензійних правовідносин у системі приватноправового регулювання. Подальший аналіз дозволить сформулювати цілісне уявлення про нормативну основу функціонування ліцензійних правовідносин в Україні та Європейському Союзі та виявити особливості взаємодії національного, міжнародного та європейського правового регулювання у цій сфері.

Дослідження системи джерел правового регулювання ліцензійних правовідносин доцільно розпочати із з'ясування загальнотеоретичного поняття джерел цивільного права, оскільки саме вони формують нормативну основу виникнення, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав та обов'язків. Водночас особливість ліцензійних правовідносин полягає в тому, що їх регулювання здійснюється не лише нормами цивільного законодавства, а й

спеціальними актами у сфері права інтелектуальної власності, міжнародними договорами та актами права Європейського Союзу. Саме тому визначення системи джерел права набуває особливого значення для розуміння правової природи ліцензійних відносин.

У юридичній науці питання поняття джерел права традиційно належить до дискусійних. У широкому розумінні під джерелами права розуміють форми зовнішнього вираження правових норм, через які вони набувають загальнообов'язкового характеру. Водночас у цивілістичній доктрині увага переважно зосереджується на дослідженні джерел цивільного права як форм закріплення та реалізації приватноправового регулювання.

Так, Н. С. Кузнєцова зазначає, що джерела цивільного права являють собою систему нормативних форм, за допомогою яких закріплюються та реалізуються засади цивільно-правового регулювання майнових і особистих немайнових відносин [32, с. 54].

Схожої позиції дотримується Р. А. Майданик, який під джерелами цивільного права розуміє систему формально визначених актів та інших регуляторів, що містять цивільно-правові норми та забезпечують впорядкування приватноправових відносин. При цьому вчений наголошує на необхідності розглядати систему джерел цивільного права не лише через призму нормативно-правових актів, а й з урахуванням ролі міжнародних договорів, звичаїв та судової практики у сучасному правовому регулюванні [33, с. 118]. Водночас у науковій літературі існують і більш широкі підходи до розуміння джерел цивільного права. Зокрема, Є. О. Харитонов та О. І. Харитонova зазначають, що «сучасна система джерел цивільного права не обмежується виключно нормативними актами, а охоплює також міжнародні договори, правові звичаї, принципи права та практику їх застосування, які у сукупності формують механізм приватноправового регулювання» (34, с. 68).

На нашу думку, останній підхід найбільшою мірою відповідає сучасному стану розвитку цивільного права. В умовах глобалізації правового регулювання, європейської інтеграції та стрімкого розвитку цифрової економіки система

джерел цивільного права вже давно вийшла за межі виключно національного законодавства. Особливо яскраво це проявляється у сфері права інтелектуальної власності, де правове регулювання значною мірою ґрунтується на міжнародних договорах та наднаціональних правових актах.

Важливе значення для визначення системи джерел цивільного права має і положення статті 4 Цивільного кодексу України, відповідно до якої основу цивільного законодавства становить Конституція України, Цивільний кодекс України, інші закони України, акти Президента України, Кабінету Міністрів України та інших органів державної влади, прийняті відповідно до Конституції та законів України [35]. Крім того, стаття 10 ЦК України закріплює пріоритет міжнародного договору України у випадку його розбіжності з актами цивільного законодавства, що додатково підкреслює відкритий характер системи джерел цивільного права.

У цьому контексті окремої уваги потребує питання співвідношення понять «джерела цивільного права» та «джерела цивільного законодавства». У науковій літературі справедливо зазначається, що джерела цивільного законодавства становлять лише частину ширшої системи джерел цивільного права. Так, С. О. Сліпченко наголошує, що цивільне законодавство охоплює лише нормативно-правові акти, тоді як система джерел цивільного права включає також міжнародні договори, звичаї, принципи права та інші регулятори приватноправових відносин [36. С. 34].

Зазначена обставина, на нашу думку, має принципове значення для подальшого дослідження ліцензійних правовідносин. Їх правове регулювання не може бути зведене лише до норм Цивільного кодексу України або спеціального законодавства у сфері інтелектуальної власності. Натомість воно формується під впливом складної системи джерел права, що поєднує національний, міжнародний та європейський рівні регулювання. Саме тому для повного розуміння нормативної основи ліцензійних правовідносин необхідно окремо проаналізувати специфіку джерел права інтелектуальної власності як особливої підгалузі цивільного права.

Після з'ясування загальнотеоретичних підходів до розуміння джерел цивільного права доцільно звернутися до аналізу особливостей джерел права інтелектуальної власності, оскільки саме в межах цієї підгалузі цивільного права формується нормативна основа ліцензійних правовідносин. Специфіка права інтелектуальної власності зумовлює і специфіку системи його джерел, яка характеризується підвищеним рівнем міжнародно-правової уніфікації, значним впливом наднаціонального регулювання та поєднанням загальних цивільно-правових і спеціальних правових норм.

У сучасній доктрині право інтелектуальної власності традиційно розглядається як комплексний інститут цивільного права, який поєднує норми різного галузевого походження. Саме тому система його джерел є значно ширшою порівняно з багатьма іншими інститутами приватного права. Як зазначає О. П. Орлюк, «особливістю права інтелектуальної власності є те, що його правове регулювання історично формувалося під визначальним впливом міжнародних договорів, які стали основою гармонізації національного законодавства різних держав» [26, с. 56–58].

Дійсно, на відміну від більшості цивільно-правових інститутів, право інтелектуальної власності від самого початку розвивалося як сфера міжнародного співробітництва. Територіальний характер виключних прав об'єктивно вимагав створення міжнародних механізмів охорони результатів творчої діяльності, що зумовило формування багаторівневої системи джерел правового регулювання. Саме тому сучасне право інтелектуальної власності значною мірою ґрунтується на положеннях міжнародних договорів, які встановлюють мінімальні стандарти правової охорони та забезпечують узгодженість національних правових систем.

У науковій літературі справедливо наголошується, що центральне місце серед міжнародних джерел права інтелектуальної власності займають Паризька конвенція про охорону промислової власності 1883 року, Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів 1886 року, Договір ВОІВ про авторське право 1996 року, Договір ВОІВ про виконання і фонограми 1996 року та Угода

TRIPS 1994 року. Як зазначає Ю. М. Капіца, саме Угода TRIPS вперше забезпечила комплексний міжнародний підхід до регулювання всіх основних об'єктів права інтелектуальної власності та стала одним із найважливіших джерел сучасного міжнародного права інтелектуальної власності [4, с. 102–106].

Особливістю системи джерел права інтелектуальної власності є також її значна залежність від процесів європейської інтеграції. На відміну від багатьох інших сфер приватного права, право інтелектуальної власності в Європейському Союзі активно розвивається через механізми гармонізації законодавства держав-членів та створення єдиних правових режимів охорони окремих об'єктів. Як зазначає І. А. Дроб'язко, право Європейського Союзу сьогодні виступає одним із найважливіших чинників модернізації національного законодавства у сфері інтелектуальної власності, зокрема і законодавства України [37, с. 44].

На нашу думку, саме поєднання міжнародного та наднаціонального правового регулювання є однією з головних особливостей джерел права інтелектуальної власності. Якщо більшість цивільно-правових інститутів регулюються переважно національним законодавством, то право інтелектуальної власності функціонує в умовах постійної взаємодії національних, міжнародних та європейських правових механізмів. Така особливість зумовлена насамперед самою природою об'єктів інтелектуальної власності, результати творчої діяльності яких не обмежуються територіальними кордонами окремої держави та здатні одночасно використовуватися у різних юрисдикціях. Саме тому ефективна правова охорона та належний цивільний оборот відповідних об'єктів потребують узгодженості правового регулювання на міжнародному рівні.

Водночас міжнародні договори та акти права Європейського Союзу сьогодні виконують значно ширшу функцію, ніж лише встановлення мінімальних стандартів правової охорони. Вони фактично визначають основні напрями розвитку національного законодавства, впливають на зміст правових інститутів та сприяють формуванню єдиних підходів до регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності. Особливо помітно це проявляється у сфері

ліцензійних правовідносин, де правила укладення та виконання ліцензійних договорів дедалі частіше формуються під впливом міжнародних стандартів трансферу технологій, цифрового використання об'єктів авторського права та європейських підходів до комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності.

Більше того, сучасні інтеграційні процеси свідчать про поступовий перехід від гармонізації окремих норм до формування спільного правового простору у сфері інтелектуальної власності. У таких умовах національне законодавство дедалі рідше виступає єдиним джерелом регулювання відповідних відносин, а ефективне застосування норм права стає неможливим без урахування положень міжнародних договорів, актів Європейського Союзу та практики їх тлумачення. Саме тому багаторівневість правового регулювання слід розглядати не лише як особливість системи джерел права інтелектуальної власності, а як одну з фундаментальних закономірностей її сучасного розвитку.

Ще однією особливістю джерел права інтелектуальної власності є значний рівень спеціалізації правового регулювання. Поряд із загальними положеннями Цивільного кодексу України у цій сфері діє велика кількість спеціальних законів, присвячених окремим об'єктам інтелектуальної власності. Зокрема, йдеться про закони щодо охорони прав на винаходи і корисні моделі, торговельні марки, промислові зразки, авторське право і суміжні права, компонування напівпровідникових виробів, географічні зазначення тощо.

З цього приводу Н. М. Мироненко зазначає, що «система джерел права інтелектуальної власності характеризується поєднанням загального та спеціального правового регулювання, що обумовлено різноманітністю об'єктів інтелектуальної власності та особливостями їх правового режиму» [38, с. 72].

Особливого значення для дослідження ліцензійних правовідносин набуває те, що джерела права інтелектуальної власності регулюють не лише виникнення та охорону виключних прав, а й порядок їх цивільного обороту. Саме тому норми, які визначають можливість передачі майнових прав, укладення ліцензійних договорів, розпорядження правами інтелектуальної власності та

захист інтересів сторін відповідних правовідносин, займають важливе місце у системі джерел права інтелектуальної власності.

На нашу думку, специфіка джерел права інтелектуальної власності полягає насамперед у їх багаторівневому характері та функціональному призначенні. Вони одночасно забезпечують охорону результатів інтелектуальної діяльності, визначають правовий режим відповідних об'єктів та створюють правові механізми їх економічного використання. Саме остання обставина безпосередньо пов'язує систему джерел права інтелектуальної власності з інститутом ліцензійних правовідносин, який виступає одним із основних способів реалізації та комерціалізації виключних майнових прав.

Отже, особливості джерел права інтелектуальної власності обумовлені міжнародним характером відповідних правовідносин, поєднанням загального та спеціального правового регулювання, а також їх спрямованістю на забезпечення не лише охорони, а й ефективного використання об'єктів інтелектуальної власності. Саме це зумовлює необхідність окремого визначення місця ліцензійних правовідносин у системі приватноправового регулювання, що дозволить повніше розкрити їх правову природу та функціональне призначення.

З'ясування особливостей джерел права інтелектуальної власності свідчить про те, що їх сучасний розвиток неможливо розглядати виключно крізь призму національного законодавства та міжнародних договорів. В умовах європейської інтеграції дедалі більшого значення набуває право Європейського Союзу, яке протягом останніх десятиліть перетворилося на один із ключових чинників формування сучасних підходів до правового регулювання інтелектуальної власності та ліцензійних правовідносин.

Особливість права Європейського Союзу полягає в тому, що воно не лише гармонізує законодавство держав-членів, а й формує самостійний наднаціональний правопорядок, норми якого безпосередньо впливають на зміст приватноправового регулювання. Саме тому аналіз джерел права ЄС у сфері ліцензування має важливе значення не лише для розуміння європейської моделі

регулювання відповідних відносин, а й для оцінки перспектив подальшої адаптації українського законодавства до *acquis* Європейського Союзу.

Правове регулювання ліцензійних правовідносин у Європейському Союзі формується на основі багаторівневої системи джерел права, до якої належать акти первинного та вторинного права ЄС, практика Суду Європейського Союзу, а також документи рекомендаційного характеру, що визначають підходи до застосування окремих норм конкурентного та інтелектуального права.

У науковій літературі справедливо зазначається, що особливістю права ЄС у сфері інтелектуальної власності є відсутність єдиного кодифікованого акта, який би комплексно регулював усі відносини щодо створення, використання та охорони об'єктів права інтелектуальної власності. Натомість відповідне регулювання здійснюється через сукупність установчих договорів, регламентів, директив та судової практики. Як зазначають вчені, право інтелектуальної власності Європейського Союзу сформувалося як результат поєднання механізмів гармонізації законодавства держав-членів та створення уніфікованих правових режимів для окремих об'єктів інтелектуальної власності.

Основу системи джерел права Європейського Союзу становить первинне право ЄС. До нього належать насамперед Договір про Європейський Союз (Treaty on European Union, TEU) та Договір про функціонування Європейського Союзу (Treaty on the Functioning of the European Union, TFEU). Хоча зазначені акти безпосередньо не регулюють ліцензійні правовідносини, вони визначають фундаментальні принципи функціонування внутрішнього ринку, свободи руху товарів, послуг, капіталу та конкуренції, які безпосередньо впливають на сферу використання об'єктів права інтелектуальної власності.

Особливе значення для ліцензійних відносин мають положення статей 101 та 102 Договору про функціонування Європейського Союзу. Саме вони встановлюють межі допустимої поведінки учасників ринку та визначають співвідношення між здійсненням виключних прав інтелектуальної власності й вимогами конкурентного права. У зв'язку з цим ліцензійні договори в праві ЄС традиційно розглядаються не лише як інструмент розпорядження майновими

правами інтелектуальної власності, а й як потенційний фактор впливу на конкуренцію на внутрішньому ринку Європейського Союзу.

На думку Пола Торреманса, саме необхідність забезпечення балансу між охороною інтелектуальної власності та свободою конкуренції стала одним із ключових чинників формування сучасної системи регулювання ліцензійних правовідносин у Європейському Союзі [39, с. 615].

Для формування наукової дискусії до тези Пола Торреманса доцільно звернутися до представників економічного підходу до права інтелектуальної власності, які вважають, що першочерговим завданням регулювання ліцензійних відносин є не забезпечення конкуренції, а стимулювання інновацій та інвестицій у створення нових об'єктів інтелектуальної власності.

Зокрема, німецький дослідник Josef Drexl зазначає, що взаємодія права інтелектуальної власності та конкурентного права не повинна розглядатися виключно крізь призму обмеження ринкової влади правовласника. На його думку, «надмірне втручання конкурентного права у сферу здійснення виключних прав може послаблювати стимули до інноваційної діяльності, оскільки саме можливість контролювати використання результатів творчої діяльності та отримувати ліцензійний дохід є основним економічним виправданням існування прав інтелектуальної власності» [40, с. 3]. Подібну позицію висловлює й Gustavo Ghidini, який розглядає ліцензування насамперед як механізм комерціалізації інновацій та трансферу технологій. Науковець підкреслює, що «конкурентне право повинно втручатися лише у виняткових випадках, коли здійснення виключних прав очевидно виходить за межі їхнього призначення та створює необґрунтовані бар'єри для ринку» [41].

На цьому тлі позиція Пола Торреманса виглядає як прояв традиційного європейського підходу, відповідно до якого ліцензійні правовідносини перебувають на стику двох правових режимів — права інтелектуальної власності та конкурентного права. Учений виходить із необхідності постійного пошуку балансу між виключністю прав та свободою конкуренції. Натомість Дрексл та Гідіні акцентують увагу на іншому аспекті — інноваційній функції

інтелектуальної власності, вважаючи, що саме стимулювання науково-технічного прогресу є первинною метою ліцензійного регулювання, тоді як захист конкуренції має допоміжний характер.

На нашу думку, більш переконливою видається саме позиція Пола Торреманса. Європейський Союз формував систему регулювання ліцензійних правовідносин не лише для забезпечення винагороди правовласникам, а й для запобігання використанню виключних прав як інструменту монополізації ринку. Про це свідчить розвиток положень статей 101–102 ДФЄС, прийняття режиму технологічних трансферних угод (TTBER), а також практика Суду ЄС у справах щодо відмови у ліцензуванні та використанні стандартно необхідних патентів. Водночас повністю ігнорувати аргументи прихильників інноваційного підходу також не можна, оскільки надмірний антимонопольний контроль дійсно здатний знизити інвестиційну привабливість інноваційної діяльності. Саме тому сучасна модель ЄС фактично поєднує обидві концепції: охорона інтелектуальної власності розглядається як необхідна передумова інновацій, але межі реалізації виключних прав визначаються з урахуванням вимог ефективної конкуренції на внутрішньому ринку Європейського Союзу.

Поряд із первинним правом важливе місце в системі джерел права ЄС займає вторинне право, яке включає регламенти, директиви, рішення та інші правові акти інституцій Європейського Союзу. Саме на рівні вторинного права відбувається безпосереднє регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності та ліцензування.

Особливу роль у формуванні сучасної системи ліцензійних правовідносин відіграють директиви Європейського Союзу, спрямовані на гармонізацію законодавства держав-членів. Серед них важливе значення мають Директива 2001/29/ЄС про гармонізацію окремих аспектів авторського права та суміжних прав в інформаційному суспільстві (InfoSoc Directive), Директива 2004/48/ЄС про забезпечення дотримання прав інтелектуальної власності (IP Enforcement Directive), Директива (ЄС) 2019/790 про авторське право та суміжні права на Єдиному цифровому ринку (Digital Single Market Directive) та низка інших актів,

які визначають порядок використання об'єктів права інтелектуальної власності в цифровому середовищі.

На відміну від директив, регламенти Європейського Союзу мають пряму дію та застосовуються безпосередньо на території держав-членів. Саме через регламенти було створено правові режими Європейської торговельної марки (European Union Trade Mark) та Спільнотового промислового зразка (Community Design), які забезпечують уніфіковану правову охорону відповідних об'єктів на території всього Європейського Союзу. Важливо, що запровадження таких уніфікованих режимів стало одним із найбільш вагомих досягнень європейської інтеграції у сфері інтелектуальної власності. Вони суттєво спростили процедури набуття та реалізації прав, зменшили адміністративні та фінансові витрати суб'єктів господарювання, а також сприяли формуванню єдиного внутрішнього ринку, на якому результати інтелектуальної діяльності можуть вільно комерціалізуватися незалежно від національних кордонів. Водночас саме ці регламенти демонструють прагнення Європейського Союзу до поступової уніфікації правового регулювання інтелектуальної власності шляхом створення наднаціональних механізмів охорони, які доповнюють і частково заміщують національні правові режими.

Особливе місце серед джерел права ЄС у сфері ліцензування займає Регламент Комісії (ЄС) № 316/2014 від 21 березня 2014 року щодо застосування статті 101(3) Договору про функціонування Європейського Союзу до категорій угод про трансфер технологій (Technology Transfer Block Exemption Regulation — TTBER). Зазначений акт встановлює умови, за яких ліцензійні угоди щодо передачі технологій вважаються такими, що відповідають вимогам конкурентного права ЄС.

У науковій літературі TTBER традиційно розглядається як один із найважливіших актів права ЄС у сфері ліцензування. Як зазначають Валентайн Корніш, Девід Ллевелін та Таня Аплін, «значення TTBER полягає у створенні передбачуваного правового середовища для укладення ліцензійних договорів

шляхом визначення допустимих та недопустимих умов трансферу технологій» [42, с. 884].

Важливим доповненням до TTBER виступають Technology Transfer Guidelines, затверджені Європейською Комісією. На відміну від регламенту, вони не мають обов'язкової юридичної сили, однак містять офіційне тлумачення підходів до оцінки ліцензійних угод з точки зору конкурентного права ЄС. Саме в цих рекомендаціях детально розкриваються питання допустимості ексклюзивних ліцензій, територіальних обмежень, положень про неконкуренцію та інших умов ліцензійних договорів.

Ми переконані, що значення TTBER та Technology Transfer Guidelines виходить далеко за межі конкурентного права. Фактично вони формують сучасну європейську модель ліцензування технологій, яка поєднує необхідність стимулювання інноваційної діяльності з вимогами забезпечення ефективної конкуренції на внутрішньому ринку ЄС. Саме тому зазначені акти справляють суттєвий вплив і на розвиток національного законодавства держав, які орієнтуються на адаптацію до європейських стандартів правового регулювання.

Окремим напрямом розвитку права Європейського Союзу у сфері ліцензування є формування Єдиного цифрового ринку (Digital Single Market). Реалізація цієї концепції спрямована на усунення цифрових бар'єрів між державами-членами та створення єдиного простору для використання цифрового контенту, програмного забезпечення та онлайн-послуг. У зв'язку з цим значна увага приділяється модернізації механізмів ліцензування об'єктів авторського права та суміжних прав, розвитку транскордонного ліцензування цифрового контенту та адаптації правового регулювання до новітніх технологій.

Таким чином, система джерел права Європейського Союзу у сфері ліцензування характеризується складною багаторівневою структурою, яка поєднує норми первинного та вторинного права, акти конкурентного регулювання, спеціальні документи щодо трансферу технологій та нормативні механізми функціонування цифрового ринку. Саме ця система сьогодні значною мірою визначає напрями розвитку ліцензійних правовідносин не лише в

державо-членах ЄС, а й у країнах, які здійснюють адаптацію свого законодавства до європейських правових стандартів.

Особливе місце у системі джерел правового регулювання ліцензійних правовідносин посідає судова практика. Хоча в континентальній правовій традиції судові рішення формально не визнаються джерелом права в тому самому значенні, що й нормативно-правові акти, саме судове тлумачення забезпечує однакове розуміння правових норм, усуває прогалини правового регулювання та адаптує законодавство до нових економічних і технологічних викликів. Особливого значення це набуває у сфері інтелектуальної власності, де законодавче регулювання часто не встигає за темпами розвитку інновацій та цифрової економіки.

У праві України важливу роль у формуванні підходів до ліцензійних правовідносин відіграє практика Верховного Суду. У своїх рішеннях суд неодноразово звертав увагу на необхідність чіткого визначення предмета ліцензійного договору, обсягу переданих прав, території використання об'єкта інтелектуальної власності та строку дії ліцензії. При цьому Верховний Суд послідовно виходить із того, що ліцензійний договір є самостійним способом розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, який не тягне переходу права власності на відповідний об'єкт, а лише надає ліцензіату визначений сторонами обсяг правомочностей щодо його використання.

Водночас найбільш вагомий вплив на розвиток сучасних підходів до ліцензування здійснила практика Суду Європейського Союзу. Саме у рішеннях Суду ЄС було сформовано концептуальні підходи до співвідношення виключних прав інтелектуальної власності та вимог конкурентного права. Особливого значення набули справи *Magill*, *IMS Health* та *Microsoft* [44], у яких Суд та Європейська Комісія розглядали питання допустимості примусового ліцензування у випадках зловживання домінуючим становищем на ринку. У справі *IMS Health GmbH v NDC Health GmbH* (C-418/01) [45] Суд ЄС сформулював критерії, за яких відмова правовласника у наданні ліцензії може бути визнана порушенням конкурентного законодавства, наголосивши на

необхідності існування виняткових обставин та доведення того, що така відмова перешкоджає появі нового продукту, на який існує потенційний попит споживачів.

Саме навколо зазначених рішень сформувалася одна з найгостріших наукових дискусій у сфері ліцензування. Частина науковців підтримала підхід Суду ЄС, вважаючи, що конкурентне право повинно запобігати використанню виключних прав як інструменту блокування технологічного розвитку та доступу до ринку. Інші дослідники висловили застереження щодо надмірного втручання конкурентного права у сферу інтелектуальної власності, наголошуючи, що примусове ліцензування може послаблювати стимули до інноваційної діяльності та зменшувати економічну цінність виключних прав. Особливо гостро ця дискусія проявилася після справи *Microsoft*, де Європейська Комісія фактично застосувала так званий «баланс інноваційних стимулів» (*incentives balance test*), оцінюючи співвідношення інтересів правовласника та конкурентів.

Окремої уваги заслуговує практика Європейського суду з прав людини. Хоча ЄСПЛ безпосередньо не вирішує спори щодо ліцензійних договорів, його рішення мають істотне значення для формування стандартів захисту майнових прав інтелектуальної власності. Суд послідовно виходить із того, що права інтелектуальної власності становлять майно у розумінні статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а тому будь-яке втручання держави у сферу здійснення таких прав повинно відповідати критеріям законності, легітимної мети та пропорційності. Саме цей підхід має важливе значення при оцінці допустимості обмежень виключних прав, зокрема й у випадках запровадження механізмів примусового ліцензування.

На нашу думку, значення судової практики для розвитку інституту ліцензування постійно зростає. Якщо нормативне регулювання визначає загальні правила укладення та виконання ліцензійних договорів, то саме судова практика забезпечує їхнє наповнення конкретним змістом. Особливо це стосується таких складних питань, як межі здійснення виключних прав, співвідношення права інтелектуальної власності та конкурентного права, допустимість примусового

ліцензування, ліцензування стандартно необхідних патентів (SEP) та застосування принципів FRAND. У цьому контексті судове тлумачення фактично перетворюється на один із ключових механізмів еволюції ліцензійних правовідносин, забезпечуючи баланс між інтересами правовласників, користувачів та суспільства в цілому.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що судові рішення у сфері ліцензійних правовідносин виконують не лише правозастосовну, але й правотворчу функцію. Саме в процесі судового тлумачення відбувається конкретизація змісту законодавчих приписів, визначаються межі реалізації виключних прав, формуються критерії добросовісної поведінки сторін ліцензійного договору та виробляються підходи до вирішення нових правових проблем, які ще не знайшли належного нормативного врегулювання. Особливої актуальності це набуває у сфері інтелектуальної власності, де розвиток технологій значно випереджає темпи оновлення законодавства.

Отже, проведений аналіз свідчить, що правове регулювання ліцензійних правовідносин не обмежується виключно нормами національного законодавства, а формується під впливом комплексу взаємопов'язаних джерел різної юридичної природи. Визначальний вплив на зміст ліцензійних правовідносин здійснюють норми цивільного законодавства України, міжнародно-правові акти у сфері інтелектуальної власності та право Європейського Союзу, яке дедалі активніше впливає на розвиток національних правопорядків у контексті євроінтеграційних процесів.

У зв'язку з цим удосконалено науковий підхід до систематизації джерел правового регулювання ліцензійних правовідносин шляхом обґрунтування їх трирівневої структури, яка включає національний, міжнародний та наднаціональний (право Європейського Союзу) рівні. Зазначені рівні не існують ізольовано, а перебувають у постійній взаємодії, взаємодоповнюють один одного та спільно формують зміст ліцензійних правовідносин, забезпечуючи належне правове регулювання процесів використання, комерціалізації та захисту об'єктів права інтелектуальної власності.

Запропонований підхід дозволяє комплексно розглядати систему джерел правового регулювання ліцензійних правовідносин, а також створює методологічне підґрунтя для подальшого дослідження правової природи ліцензійних правовідносин та їх місця у системі цивільних правовідносин.

1.3. Правова природа ліцензійних правовідносин та їх місце у системі цивільних правовідносин

Дослідження генези ліцензійних правовідносин та системи джерел їх правового регулювання створює необхідне підґрунтя для розкриття їх правової природи та визначення місця у системі цивільних правовідносин. Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених питанням ліцензування об'єктів права інтелектуальної власності, у сучасній цивілістичній доктрині відсутній єдиний підхід до розуміння сутності ліцензійних правовідносин, їх співвідношення з ліцензією та ліцензійним договором, а також до визначення їх місця серед інших видів цивільних правовідносин.

Складність дослідження обумовлена тим, що категорія «ліцензійні правовідносини» перебуває на стику загальної теорії цивільних правовідносин та спеціального правового регулювання сфери інтелектуальної власності. З одного боку, вони підпорядковуються загальним засадам цивільного права, ґрунтуються на юридичній рівності сторін, автономії волі та свободі договору. З іншого боку, їх виникнення нерозривно пов'язане з існуванням виключних майнових прав інтелектуальної власності, що надає їм специфічних ознак, не властивих більшості інших цивільних правовідносин.

У науковій літературі нерідко ототожнюються або змішуються поняття ліцензії, ліцензійного договору та ліцензійних правовідносин, хоча кожне з них відображає різні аспекти механізму реалізації майнових прав інтелектуальної власності. Відсутність чіткого розмежування зазначених категорій негативно впливає як на розвиток цивілістичної доктрини, так і на правозастосовну практику. Саме тому важливим завданням є з'ясування змісту та співвідношення

відповідних правових конструкцій, а також встановлення їх ролі у механізмі розпорядження майновими правами інтелектуальної власності.

З огляду на це у даному підрозділі буде проаналізовано загальнотеоретичні підходи до розуміння цивільних правовідносин, досліджено існуючі доктринальні підходи до визначення ліцензійних правовідносин, розкрито співвідношення понять «ліцензія», «ліцензійний договір» та «ліцензійні правовідносини», а також визначено місце останніх у системі цивільних правовідносин як особливої форми реалізації права на розпорядження майновими правами інтелектуальної власності.

Питання правової природи ліцензійних правовідносин належить до числа найбільш дискусійних у сучасній доктрині права інтелектуальної власності. Незважаючи на широке використання ліцензійних конструкцій у сфері розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, у науковій літературі відсутня єдність щодо визначення сутності ліцензійних правовідносин, їх співвідношення з ліцензією та ліцензійним договором, а також місця у системі цивільних правовідносин. Вирішення зазначених питань має не лише теоретичне, але й практичне значення, оскільки безпосередньо впливає на розуміння механізму реалізації майнових прав інтелектуальної власності, визначення правового статусу учасників відповідних відносин та особливостей їх правового регулювання.

Дослідження правової природи ліцензійних правовідносин доцільно розпочати із загальнотеоретичного розуміння правовідносин як однієї з фундаментальних категорій цивільного права. У вітчизняній цивілістичній доктрині правовідносини традиційно розглядаються як врегульовані нормами права суспільні відносини, учасники яких виступають носіями взаємних суб'єктивних прав та юридичних обов'язків. Так, О. В. Дзера зазначає, що цивільні правовідносини є юридичною формою майнових та особистих немайнових відносин, яка забезпечує реалізацію цивільних прав та інтересів їх учасників [50, с. 24].

Аналогічної позиції дотримується В. М. Коссак, який визначає цивільні правовідносини як врегульовані нормами цивільного права суспільні відносини, учасники яких є юридично рівними, майново відокремленими та наділеними суб'єктивними правами й обов'язками [51, с. 58]. При цьому вчений наголошує, що визначальними ознаками цивільних правовідносин виступають юридична рівність сторін, диспозитивність правового регулювання та автономія волі учасників цивільного обороту [51, с. 59].

Розвиваючи зазначений підхід, Н. С. Кузнєцова підкреслює, що цивільні правовідносини становлять основний механізм реалізації норм приватного права, оскільки саме через них відбувається задоволення майнових та особистих немайнових інтересів учасників цивільного обороту [52, с. 112]. Водночас учена звертає увагу на те, що зміст будь-яких цивільних правовідносин утворюють суб'єктивні права та юридичні обов'язки їх учасників, які перебувають у тісному взаємозв'язку [52, с. 114].

Наведені положення мають принципове значення для дослідження ліцензійних правовідносин. Незважаючи на специфіку об'єкта, щодо якого вони виникають, ліцензійні правовідносини за своєю сутністю відповідають загальним ознакам цивільних правовідносин. Вони виникають між юридично рівними суб'єктами, ґрунтуються на вільному волевиявленні сторін та спрямовані на задоволення їх майнових інтересів шляхом використання об'єктів права інтелектуальної власності.

Разом із тим ліцензійні правовідносини мають низку особливостей, які відрізняють їх від інших видів цивільних правовідносин. Передусім вони є похідними від існування виключного майнового права інтелектуальної власності. Як слушно зазначає І. Є. Якубівський, можливість виникнення ліцензійних правовідносин безпосередньо обумовлена наявністю у правоволодільця права дозволяти або забороняти використання відповідного об'єкта права інтелектуальної власності [53, с. 214]. Саме наявність такого виключного права створює юридичне підґрунтя для надання іншій особі дозволу на використання об'єкта на визначених умовах.

У сучасній правовій доктрині відсутній єдиний підхід до визначення поняття ліцензійних правовідносин. Аналіз наукових праць дозволяє виокремити щонайменше три основні підходи до їх розуміння.

Представники першого підходу фактично ототожнюють ліцензійні правовідносини з ліцензійним договором, розглядаючи їх як договірні відносини між правоволодільцем та користувачем об'єкта права інтелектуальної власності. Такий підхід простежується у працях О. П. Орлюк, яка розглядає ліцензійний договір як основну юридичну форму реалізації права на використання об'єкта права інтелектуальної власності [54, с. 423].

Інший підхід ґрунтується на розумінні ліцензійних правовідносин як різновиду правовідносин щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. Такої позиції дотримується А. О. Кодинець, який наголошує, що ліцензування є однією із форм реалізації правомочності розпорядження майновими правами інтелектуальної власності та виступає самостійним напрямом цивільного обороту об'єктів права інтелектуальної власності [55, с. 317].

Третій підхід, який видається найбільш обґрунтованим, передбачає розгляд ліцензійних правовідносин як складного комплексу цивільних прав та обов'язків, що виникають у зв'язку з наданням права використання об'єкта права інтелектуальної власності. При цьому ліцензійний договір виступає лише юридичним фактом, який породжує відповідні правовідносини, тоді як ліцензія визначає обсяг дозволеного використання відповідного об'єкта.

Саме на цьому етапі особливого значення набуває необхідність розмежування понять «ліцензія», «ліцензійний договір» та «ліцензійні правовідносини». Змішування зазначених категорій досить часто трапляється як у науковій літературі, так і у правозастосовній практиці, хоча кожна з них має самостійне правове значення та виконує різну функцію у механізмі реалізації майнових прав інтелектуальної власності.

Незважаючи на значне поширення ліцензійних конструкцій у сфері інтелектуальної власності, у науковій літературі та правозастосовній практиці

досить часто спостерігається змішування понять «ліцензія», «ліцензійний договір» та «ліцензійні правовідносини». Водночас зазначені категорії характеризують різні правові явища та перебувають між собою у співвідношенні юридичного засобу, юридичного факту та правового результату.

Насамперед слід звернутися до поняття ліцензії. Відповідно до ч. 1 ст. 1108 Цивільного кодексу України особа, яка має виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності, може надати іншій особі письмове повноваження на використання цього об'єкта у певній обмеженій сфері, яке оформлюється у вигляді ліцензії [35].

Законодавче визначення ліцензії дозволяє зробити висновок, що вона виступає насамперед юридичним дозволом на використання об'єкта права інтелектуальної власності. Як зазначає І. Є. Якубівський, ліцензія є формою реалізації виключного права правоволодільця надавати іншим особам дозвіл на використання відповідного об'єкта інтелектуальної власності у визначених межах [53, с. 238]. Таким чином, основним призначенням ліцензії є встановлення обсягу та меж дозволеного використання відповідного об'єкта.

Разом із тим ліцензія сама по собі не завжди породжує весь комплекс прав та обов'язків сторін. Значно ширшим за своїм змістом є ліцензійний договір. Згідно зі ст. 1109 ЦК України за ліцензійним договором одна сторона (ліцензіар) надає другій стороні (ліцензіату) дозвіл на використання об'єкта права інтелектуальної власності на умовах, визначених за взаємною згодою сторін [35]. На відміну від ліцензії, яка визначає насамперед межі використання об'єкта, ліцензійний договір регулює весь комплекс взаємних прав та обов'язків сторін. Саме у договорі визначаються способи використання об'єкта, строк дії дозволу, територія використання, розмір винагороди, порядок здійснення контролю за використанням об'єкта, відповідальність сторін та інші істотні умови співробітництва.

На думку О. П. Орлюк, ліцензійний договір є однією з основних договірних форм розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, яка забезпечує легальне використання відповідного об'єкта іншими особами за

збереження виключних прав за правоволодільцем [54, с. 501]. Подібної позиції дотримується й А. О. Кодинець, який розглядає ліцензійний договір як самостійний цивільно-правовий договір, спрямований на врегулювання відносин щодо використання об'єктів права інтелектуальної власності [55, с. 325].

Водночас ні ліцензія, ні ліцензійний договір не можуть ототожнюватися з ліцензійними правовідносинами. Якщо ліцензія виступає юридичним дозволом, а ліцензійний договір – юридичним фактом, то ліцензійні правовідносини є результатом їх реалізації та охоплюють сукупність суб'єктивних прав, юридичних обов'язків і законних інтересів учасників.

У загальній теорії права правовідносини традиційно розглядаються як суспільні відносини, врегульовані нормами права, учасники яких наділені взаємними правами та обов'язками. Відповідно ліцензійні правовідносини виникають не в момент видачі ліцензії чи укладення ліцензійного договору як таких, а внаслідок набуття сторонами комплексу взаємних прав та обов'язків щодо використання об'єкта права інтелектуальної власності.

На нашу думку, саме категорія ліцензійних правовідносин є найбільш широкою серед наведених понять. Вона охоплює не лише дозвіл на використання об'єкта права інтелектуальної власності та договір як підставу його надання, а й увесь механізм реалізації майнових прав інтелектуальної власності, включаючи здійснення контролю за використанням об'єкта, виплату винагороди, забезпечення конфіденційності, захист прав сторін та інші елементи правового зв'язку між учасниками.

Таким чином, співвідношення зазначених категорій може бути охарактеризоване через формулу: ліцензія виступає юридичним дозволом на використання об'єкта права інтелектуальної власності, ліцензійний договір є основною підставою виникнення відповідних прав та обов'язків сторін, тоді як ліцензійні правовідносини являють собою врегульований нормами цивільного права комплекс суспільних відносин, що виникають у зв'язку з наданням та здійсненням права використання об'єкта права інтелектуальної власності.

Аналіз співвідношення понять «ліцензія», «ліцензійний договір» та «ліцензійні правовідносини» дозволяє перейти до визначення характерних ознак останніх. Саме через систему ознак розкривається правова природа будь-якого виду правовідносин та визначається його місце у системі цивільно-правового регулювання.

Насамперед ліцензійним правовідносинам притаманний приватноправовий характер. Вони виникають між юридично рівними суб'єктами, які самостійно визначають зміст своїх прав та обов'язків і реалізують їх на засадах автономії волі та свободи договору. Як зазначає Р. А. Майданик, визначальною ознакою приватноправових відносин є юридична рівність їх учасників та відсутність владного підпорядкування між ними [56, с. 47]. Зазначена ознака повною мірою характерна для ліцензійних правовідносин, оскільки жодна зі сторін не наділена владними повноваженнями щодо іншої, а виникнення та зміст відповідних правовідносин визначаються насамперед волевиявленням їх учасників.

Другою ознакою ліцензійних правовідносин є їх майновий характер. Незважаючи на те, що об'єктом використання виступають результати творчої діяльності, безпосереднім предметом правового регулювання є майнові права інтелектуальної власності та економічні інтереси сторін. Як слушно зазначає І. В. Спасибо-Фатєєва, майнові права інтелектуальної власності є самостійним об'єктом цивільного обороту, який може відчужуватися, передаватися та бути предметом договірної регулювання [57, с. 372]. Саме тому ліцензійні правовідносини спрямовані на задоволення майнового інтересу як ліцензіара, який отримує винагороду за використання належного йому об'єкта, так і ліцензіата, який набуває можливість законного використання відповідного результату інтелектуальної діяльності.

Наступною ознакою є договірна природа ліцензійних правовідносин. Переважна більшість таких правовідносин виникає на підставі ліцензійного договору як різновиду договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. Відповідно до ст. 1107 ЦК України ліцензійний

договір належить до числа правочинів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності [35]. Як наголошує І. Є. Якубівський, саме договірна форма забезпечує найбільш ефективну реалізацію виключних прав та дозволяє врахувати інтереси усіх учасників відповідних правовідносин [53, с. 218].

Водночас договірна природа не вичерпує сутності ліцензійних правовідносин. Їх важливою особливістю є похідний характер від виключного права інтелектуальної власності. На відміну від більшості цивільних правовідносин, вони не можуть існувати самотійно без первинного права правоволодільця на відповідний об'єкт. Саме наявність у ліцензіара виключного права дозволяти або забороняти використання об'єкта створює юридичну можливість виникнення ліцензійних правовідносин. У зв'язку з цим ліцензійні правовідносини слід розглядати як похідну форму реалізації майнових прав інтелектуальної власності.

Ще однією характерною ознакою виступає строковість. Відповідно до положень ст. 1110 ЦК України строк є істотною умовою ліцензійного договору, а право використання об'єкта інтелектуальної власності надається на визначений період часу [35]. Навіть у випадках, коли строк договору прямо не встановлений сторонами, він не може перевищувати строк чинності відповідного майнового права інтелектуальної власності. Таким чином, ліцензійні правовідносини за своєю природою є тимчасовими та припиняються після закінчення строку дії договору або припинення чинності майнового права інтелектуальної власності.

Крім того, ліцензійні правовідносини мають відносний характер. Як відомо, у цивільному праві відносними визнаються правовідносини, у яких уповноваженій особі протистоїть чітко визначене коло зобов'язаних осіб [51, с. 189]. У ліцензійних правовідносинах права та обов'язки виникають виключно між конкретними учасниками — ліцензіаром та ліцензіатом. Саме вони є носіями взаємних прав та обов'язків щодо використання відповідного об'єкта права інтелектуальної власності. На відміну від абсолютних правовідносин інтелектуальної власності, де уповноваженій особі протистоїть невизначене коло

третіх осіб, ліцензійні правовідносини характеризуються персоніфікованим суб'єктним складом.

Таким чином, ліцензійні правовідносини характеризуються сукупністю взаємопов'язаних ознак, серед яких визначальне значення мають приватноправовий характер, майнова спрямованість, договірна природа, похідність від виключних майнових прав інтелектуальної власності, строковість та відносний характер. Саме поєднання зазначених ознак дозволяє розглядати ліцензійні правовідносини як самостійний різновид цивільних правовідносин, що виникають у сфері розпорядження майновими правами інтелектуальної власності.

Визначення місця ліцензійних правовідносин у системі цивільних правовідносин має не лише теоретичне, але й практичне значення, оскільки дозволяє встановити особливості їх правового регулювання, співвідношення з іншими видами цивільних правовідносин та обґрунтувати специфіку застосування до них загальних положень цивільного законодавства. Незважаючи на широке використання ліцензійних конструкцій у сфері інтелектуальної власності, питання про місце ліцензійних правовідносин у системі цивільно-правових зв'язків залишається недостатньо дослідженим у сучасній доктрині.

Традиційно у цивілістичній науці цивільні правовідносини класифікуються за різними критеріями, серед яких найбільш поширеним є поділ на майнові та особисті немайнові, абсолютні та відносні, речові та зобов'язальні, регулятивні та охоронні правовідносини [1, с. 71–74]. З огляду на зазначену класифікацію ліцензійні правовідносини насамперед належать до регулятивних цивільних правовідносин, оскільки виникають у процесі нормального здійснення та реалізації суб'єктивних цивільних прав, а не внаслідок їх порушення.

Як зазначає В. М. Коссак, регулятивні правовідносини спрямовані на впорядкування суспільних відносин шляхом надання учасникам відповідних суб'єктивних прав та покладення на них юридичних обов'язків [2, с. 96]. Саме таку функцію виконують ліцензійні правовідносини, у межах яких

забезпечується правомірне використання об'єкта права інтелектуальної власності іншою особою на умовах, погоджених сторонами.

За своїм змістом ліцензійні правовідносини належать до майнових цивільних правовідносин. Їх виникнення пов'язане із здійсненням майнових прав інтелектуальної власності, а кінцевою метою є отримання сторонами певного економічного результату. Ліцензіар реалізує своє право на комерціалізацію об'єкта інтелектуальної власності та отримання винагороди, тоді як ліцензіат набуває можливість законного використання відповідного об'єкта у власній господарській чи іншій діяльності.

Водночас особливістю ліцензійних правовідносин є те, що вони виникають на перетині абсолютних та відносних правовідносин. Як справедливо зазначає І. Є. Якубівський, майнові права інтелектуальної власності за своєю природою є абсолютними, оскільки уповноваженій особі протистоїть невизначене коло третіх осіб, які зобов'язані утримуватися від порушення відповідного права [53, с. 87]. Проте після укладення ліцензійного договору між правоволодільцем та ліцензіатом виникає самотійний відносний правовий зв'язок, у межах якого права та обов'язки існують між конкретно визначеними особами.

Саме тому ліцензійні правовідносини не можуть бути ототожені з абсолютними правовідносинами інтелектуальної власності. Вони виникають на їх основі, проте мають самотійний характер і функціонують як окремий різновид відносних цивільних правовідносин. При цьому абсолютне право інтелектуальної власності виступає юридичною передумовою виникнення ліцензійних правовідносин, але не охоплює їх змісту.

Важливою ознакою ліцензійних правовідносин є також їх належність до системи договірних цивільних правовідносин. Як зазначає Н. С. Кузнєцова, договірні правовідносини є основною формою реалізації принципу свободи договору та автономії волі учасників цивільного обороту [50, с. 221]. Саме договірний характер дозволяє сторонам самотійно визначати обсяг наданих прав, територію використання об'єкта, строк дії дозволу, порядок виплати винагороди та інші істотні умови співробітництва.

Водночас віднесення ліцензійних правовідносин лише до договірних не дозволяє повною мірою розкрити їх правову природу. Вони становлять самостійний різновид цивільних правовідносин щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. Таке місце у системі цивільних правовідносин обумовлене особливим об'єктом, специфічним змістом та нерозривним зв'язком із виключними правами інтелектуальної власності.

На нашу думку, ліцензійні правовідносини слід розглядати як самостійний різновид цивільних правовідносин, що виникають у сфері розпорядження майновими правами інтелектуальної власності та спрямовані на забезпечення правомірного використання об'єкта права інтелектуальної власності іншою особою на умовах, визначених правоволодільцем і погоджених сторонами. Такі правовідносини характеризуються приватноправовою природою, майновим змістом, договірною формою виникнення, похідністю від виключного права інтелектуальної власності та відносним характером правового зв'язку між їх учасниками.

Запропонований підхід дозволяє розглядати ліцензійні правовідносини не як сукупність окремих договірних умов або різновид ліцензійного договору, а як самостійне правове явище, що займає особливе місце у системі цивільних правовідносин та виконує важливу функцію забезпечення цивільного обороту об'єктів права інтелектуальної власності.

Отже, проведені дослідження дозволяють дійти висновку, що ліцензійні правовідносини мають самостійну правову природу та займають особливе місце у системі цивільних правовідносин. Вони виникають у сфері розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, проте не зводяться ані до ліцензії як юридичного дозволу на використання об'єкта права інтелектуальної власності, ані до ліцензійного договору як підстави виникнення відповідних прав та обов'язків сторін.

Ліцензійні правовідносини являють собою самостійний різновид цивільних правовідносин, що виникають на підставі ліцензії та (або) ліцензійного договору між правоволодільцем і користувачем об'єкта права

інтелектуальної власності та опосередковують процес надання, здійснення і контролю права використання такого об'єкта на визначених сторонами умовах. Їх характерними ознаками є приватноправова природа, майновий зміст, договірний характер виникнення, похідність від виключних майнових прав інтелектуальної власності, строковість та відносний характер правового зв'язку між учасниками.

Особливість ліцензійних правовідносин полягає в тому, що вони виступають правовою формою реалізації правомочності розпорядження майновими правами інтелектуальної власності та забезпечують залучення об'єктів права інтелектуальної власності до цивільного обороту без припинення належності відповідних прав правоволодільцю. Саме через механізм ліцензійних правовідносин досягається баланс між інтересами правоволодільця у збереженні контролю над об'єктом права інтелектуальної власності та інтересами користувача у його законному використанні.

Таким чином, ліцензійні правовідносини доцільно розглядати як самостійний різновид цивільних правовідносин у сфері розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, що забезпечує легітимне використання об'єктів права інтелектуальної власності іншими особами на визначених правоволодільцем умовах та виступає однією з основних правових форм їх комерціалізації.

Висновки до розділу 1.

Проведене дослідження теоретико-правових засад ліцензійних правовідносин дозволяє дійти висновку, що сучасний інститут ліцензування є результатом тривалої еволюції правових механізмів охорони та використання результатів інтелектуальної діяльності. Його формування відбувалося від системи державних привілеїв через становлення інституту виключних прав до виникнення сучасних договірних конструкцій розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. Встановлено, що визначальною

передумовою виникнення ліцензійних правовідносин стало закріплення за правоволодільцем права дозволяти або забороняти використання об'єкта права інтелектуальної власності іншими особами. Саме розвиток патентного та авторського права, поширення міжнародної торгівлі, трансферу технологій та інноваційної діяльності сприяли перетворенню ліцензування на один із основних механізмів комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності.

З'ясовано, що на сучасному етапі ліцензійні правовідносини функціонують у межах складної системи правового регулювання, яка формується під впливом національного законодавства, міжнародних договорів та права Європейського Союзу. На відміну від більшості цивільно-правових інститутів, регулювання ліцензійних правовідносин характеризується високим рівнем міжнародної та наднаціональної уніфікації, що обумовлено глобальним характером обороту об'єктів права інтелектуальної власності. У зв'язку з цим удосконалено науковий підхід до систематизації джерел правового регулювання ліцензійних правовідносин шляхом обґрунтування їх трирівневої структури, яка включає національний, міжнародний та наднаціональний (право Європейського Союзу) рівні, що перебувають у постійній взаємодії та спільно формують зміст ліцензійних правовідносин.

У результаті дослідження правової природи ліцензійних правовідносин встановлено, що вони не можуть бути ототожені ані з ліцензією як юридичним дозволом на використання об'єкта права інтелектуальної власності, ані з ліцензійним договором як юридичним фактом, що породжує відповідні права та обов'язки сторін. Обґрунтовано, що ліцензійні правовідносини є самостійним різновидом цивільних правовідносин, які виникають у сфері розпорядження майновими правами інтелектуальної власності та характеризуються приватноправовою природою, майновим змістом, договірною формою виникнення, похідністю від виключних майнових прав інтелектуальної власності, строковістю та відносним характером правового зв'язку між учасниками.

У зв'язку з цим удосконалено підхід до визначення правової природи ліцензійних правовідносин, які запропоновано розглядати як самостійний різновид цивільних правовідносин у сфері розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, що виникають на підставі ліцензії та (або) ліцензійного договору, опосередковують процес надання, здійснення і контролю права використання об'єкта права інтелектуальної власності та забезпечують його комерціалізацію без переходу відповідних майнових прав до користувача.

Таким чином, результати проведеного дослідження свідчать, що ліцензійні правовідносини є складним цивільно-правовим явищем, яке поєднує договірні механізми реалізації майнових прав інтелектуальної власності із системою спеціальних правових засобів забезпечення їх ефективного використання. Встановлення їх правової природи, особливостей джерел правового регулювання та місця у системі цивільних правовідносин створює необхідне теоретичне підґрунтя для подальшого дослідження структури ліцензійних правовідносин, зокрема їх суб'єктного складу, об'єктів, змісту прав та обов'язків сторін, а також механізмів забезпечення балансу інтересів учасників таких правовідносин.

РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРА ТА ЗМІСТ ЛІЦЕНЗІЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН

2.1. Суб'єкти ліцензійних правовідносин

Після встановлення правової природи ліцензійних правовідносин, визначення їх місця у системі цивільних правовідносин та з'ясування особливостей правового регулювання закономірним є перехід до дослідження їх внутрішньої структури. Традиційно структура будь-яких цивільних правовідносин охоплює суб'єктів, об'єкти та зміст, що перебувають у взаємному зв'язку та забезпечують реалізацію відповідного правового зв'язку між учасниками. Саме тому дослідження структури ліцензійних правовідносин доцільно розпочати з аналізу їх суб'єктного складу, оскільки від визначення кола учасників, обсягу їх правосуб'єктності та особливостей правового статусу значною мірою залежить ефективність реалізації майнових прав інтелектуальної власності.

У цивільному праві суб'єкти правовідносин традиційно розглядаються як носії суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, між якими виникає відповідний правовий зв'язок. Водночас суб'єктний склад ліцензійних правовідносин характеризується низкою особливостей, обумовлених специфікою об'єкта правового регулювання та похідним характером відповідних правовідносин від майнових прав інтелектуальної власності. На відміну від більшості договірних правовідносин, участь у ліцензійних правовідносинах безпосередньо пов'язана з наявністю у певної особи майнових прав інтелектуальної власності або законних підстав для їх здійснення.

Особливого значення у цьому контексті набуває розмежування понять «суб'єкт права інтелектуальної власності» та «учасник ліцензійних правовідносин». Не кожний суб'єкт права інтелектуальної власності вступає у ліцензійні правовідносини, так само як не кожний учасник ліцензійних правовідносин є первинним носієм майнових прав на відповідний об'єкт. Зазначене зумовлює необхідність дослідження особливостей правового статусу ліцензіара як особи, уповноваженої надавати дозвіл на використання об'єкта

права інтелектуальної власності, а також ліцензіата як особи, яка набуває право такого використання на визначених умовах.

Крім основних учасників, суб'єктний склад ліцензійних правовідносин може ускладнюватися участю співправоволоділців, субліцензіатів, правонаступників, спадкоємців, організацій колективного управління та інших осіб, які прямо або опосередковано впливають на реалізацію майнових прав інтелектуальної власності. Особливої актуальності зазначені питання набувають в умовах розвитку цифрової економіки, колективного створення об'єктів права інтелектуальної власності, поширення відкритих ліцензій та транснаціонального використання результатів інтелектуальної діяльності.

У зв'язку з цим у даному підрозділі буде досліджено поняття суб'єкта ліцензійних правовідносин, визначено особливості правового статусу ліцензіара та ліцензіата, охарактеризовано участь інших осіб у ліцензійних правовідносинах, а також встановлено специфіку суб'єктного складу окремих видів ліцензування залежно від особливостей відповідних об'єктів права інтелектуальної власності. Такий підхід дозволить комплексно розкрити систему учасників ліцензійних правовідносин та створить необхідне теоретичне підґрунтя для подальшого аналізу об'єктів і змісту відповідних правовідносин.

Дослідження суб'єктного складу ліцензійних правовідносин доцільно розпочати із загальнотеоретичного розуміння суб'єкта цивільних правовідносин, оскільки саме через категорію суб'єкта розкривається персоніфікований характер будь-якого правового зв'язку. У теорії цивільного права суб'єктами правовідносин традиційно визнаються особи, які наділені цивільною правосуб'єктністю та є носіями суб'єктивних цивільних прав і юридичних обов'язків.

На думку О. В. Дзери, суб'єктами цивільних правовідносин виступають учасники цивільного обороту, які можуть набувати та здійснювати цивільні права й обов'язки в межах наданої їм правосуб'єктності [50, с. 112]. Подібного підходу дотримується і В. М. Коссак, який підкреслює, що визначальною ознакою суб'єкта цивільних правовідносин є його здатність бути носієм

суб'єктивних прав та юридичних обов'язків у конкретному правовідношенні [51, с. 121].

Водночас у сучасній цивілістиці відсутня єдність щодо співвідношення понять «суб'єкт цивільних правовідносин» та «учасник цивільних правовідносин». Так, Р. А. Майданик пропонує розглядати учасника цивільних правовідносин як більш широке поняття, оскільки не кожна особа, яка потенційно може вступити у правовідносини, є їх безпосереднім суб'єктом у конкретний момент часу [56, с. 214]. Натомість Н. С. Кузнецова фактично ототожнює зазначені категорії, виходячи з того, що реалізація цивільної правосуб'єктності відбувається саме через участь особи у конкретних цивільних правовідносинах [52, с. 176].

На нашу думку, для дослідження ліцензійних правовідносин більш переконливою видається друга позиція. У межах конкретного ліцензійного правовідношення його учасники одночасно виступають і суб'єктами відповідного правового зв'язку, оскільки саме на них покладаються права та обов'язки, що випливають із ліцензії або ліцензійного договору.

Особливість ліцензійних правовідносин полягає в тому, що їх суб'єктний склад визначається не лише загальними вимогами цивільної правосуб'єктності, але й наявністю майнових прав інтелектуальної власності або правових підстав для їх використання. Саме ця обставина відрізняє ліцензійні правовідносини від більшості інших договірних цивільних правовідносин.

У науковій літературі також відсутній єдиний підхід до визначення суб'єктів ліцензійних правовідносин. Одні вчені фактично зводять їх коло до ліцензіара та ліцензіата. Зокрема, І. Є. Якубівський, аналізуючи договори щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, основну увагу приділяє саме праволодильцю та користувачу як сторонам відповідного договору [53, с. 226–228].

Інші дослідники пропонують більш широкий підхід. Так, О. П. Орлюк звертає увагу, що у сфері інтелектуальної власності правовий зв'язок нерідко виходить за межі відносин між сторонами договору та охоплює співвласників

майнових прав, спадкоємців, правонаступників, організації колективного управління та інших осіб, права яких можуть впливати на реалізацію ліцензійної моделі використання об'єкта права інтелектуальної власності [54, с. 497].

Зазначена позиція видається більш обґрунтованою. Сучасні ліцензійні правовідносини значно ускладнилися порівняно з класичною моделлю «ліцензіар – ліцензіат». Особливо це характерно для сфери авторського права, цифрового контенту, програмного забезпечення, патентного ліцензування та трансферу технологій, де у правовідносинах можуть брати участь декілька правоволодільців, субліцензіати, колективні управителі прав, роботодавці авторів службових об'єктів, правонаступники та інші особи.

У зв'язку з цим суб'єктами ліцензійних правовідносин доцільно визнавати всіх осіб, які на підставі норм цивільного законодавства та законодавства про інтелектуальну власність наділені правами або обов'язками щодо надання, набуття, здійснення чи забезпечення права використання об'єкта права інтелектуальної власності. Такий підхід дозволяє охопити як основних учасників ліцензійних правовідносин (ліцензіара та ліцензіата), так і інших осіб, участь яких обумовлена особливостями конкретного об'єкта права інтелектуальної власності або способу його використання.

Особливого значення для визначення суб'єктного складу ліцензійних правовідносин набуває питання співвідношення понять «суб'єкт права інтелектуальної власності» та «учасник ліцензійних правовідносин». На перший погляд зазначені категорії є взаємопов'язаними, однак їх ототожнення не дозволяє повною мірою розкрити особливості правового статусу осіб, які беруть участь у ліцензійних правовідносинах. Відповідно до ст. 421 Цивільного кодексу України суб'єктами права інтелектуальної власності є творець (творці) об'єкта права інтелектуальної власності та інші особи, яким належать особисті немайнові та (або) майнові права інтелектуальної власності відповідно до закону чи договору [35]. Аналіз наведеної норми свідчить, що законодавець використовує досить широкий підхід до визначення кола суб'єктів права

інтелектуальної власності, охоплюючи ним як первинних, так і похідних правоволодільців.

У доктрині права інтелектуальної власності також відсутня єдність щодо змісту зазначеного поняття. Так, О. А. Підпригора та О. О. Підпригора відносять до суб'єктів права інтелектуальної власності не лише авторів, винахідників чи інших творців результатів інтелектуальної діяльності, але й будь-яких осіб, які набули майнові права інтелектуальної власності на законних підставах [1, с. 112]. Подібного підходу дотримується і О. П. Орлюк, яка зазначає, що суб'єктом права інтелектуальної власності може виступати будь-яка фізична або юридична особа, яка набула відповідних прав у порядку, встановленому законом [54, с. 146].

Натомість окремі науковці пропонують більш вузький підхід. Зокрема, О. С. Яворська звертає увагу на необхідність розмежування первинних суб'єктів права інтелектуальної власності та осіб, які набувають відповідні права у похідному порядку, оскільки правовий статус таких осіб істотно відрізняється за підставами виникнення та обсягом правомочностей [58, с. 283]. На думку вченої, саме творець об'єкта інтелектуальної власності виступає первинним носієм відповідного права, тоді як інші особи лише набувають окремі майнові правомочності внаслідок правонаступництва або договірних конструкцій.

На нашу думку, для цілей дослідження ліцензійних правовідносин більш продуктивним є широкий підхід до розуміння суб'єкта права інтелектуальної власності. Це обумовлено тим, що право на надання дозволу щодо використання об'єкта права інтелектуальної власності може належати як безпосередньому творцю відповідного об'єкта, так і особам, які набули майнові права інтелектуальної власності на підставі договору, спадкування, реорганізації юридичної особи чи з інших підстав, передбачених законом.

Разом із тим поняття учасника ліцензійних правовідносин є ширшим за поняття суб'єкта права інтелектуальної власності. Якщо суб'єкт права інтелектуальної власності обов'язково пов'язаний із належністю певних прав на

об'єкт інтелектуальної власності, то учасником ліцензійних правовідносин може бути особа, яка взагалі не є правоволодільцем.

Найбільш очевидним прикладом є ліцензіат. Отримуючи право використання об'єкта права інтелектуальної власності, він набуває певного комплексу прав та обов'язків у межах ліцензійних правовідносин, однак не стає суб'єктом права інтелектуальної власності у розумінні ст. 421 ЦК України. Ліцензіат не набуває майнових прав інтелектуальної власності як таких, а лише отримує дозвіл на їх використання у визначених межах.

Подібна ситуація спостерігається і щодо субліцензіатів, організацій колективного управління, окремих представників правоволодільців, а в деяких випадках і державних органів, які можуть брати участь у процедурі примусового ліцензування. Зазначені особи виступають учасниками ліцензійних правовідносин, однак не завжди є суб'єктами права інтелектуальної власності. У зв'язку з цим поняття «учасник ліцензійних правовідносин» доцільно розглядати як родове щодо поняття «суб'єкт права інтелектуальної власності». Кожен суб'єкт права інтелектуальної власності потенційно може бути учасником ліцензійних правовідносин, проте не кожен учасник ліцензійних правовідносин є суб'єктом права інтелектуальної власності.

Таким чином, суб'єктний склад ліцензійних правовідносин формується на основі майнових прав інтелектуальної власності, проте не обмежується виключно їх носіями. Ліцензійні правовідносини охоплюють ширше коло осіб, які беруть участь у процесі надання, набуття, реалізації або забезпечення права використання об'єкта права інтелектуальної власності, що обумовлює необхідність комплексного підходу до визначення їх суб'єктного складу.

Центральне місце у системі суб'єктів ліцензійних правовідносин займає ліцензіар, оскільки саме від його волевиявлення залежить виникнення можливості правомірного використання об'єкта права інтелектуальної власності іншими особами. Через діяльність ліцензіара реалізується одна з ключових правомочностей майнового права інтелектуальної власності — правомочність дозволяти використання відповідного об'єкта третім особам.

У науковій літературі поняття ліцензіара традиційно пов'язується з належністю майнових прав інтелектуальної власності. Так, І. Є. Якубівський визначає ліцензіара як особу, якій належить майнове право інтелектуальної власності та яка надає іншій особі дозвіл на використання відповідного об'єкта на умовах ліцензії або ліцензійного договору [53, с. 239]. Аналогічний підхід простежується у працях О. П. Орлюк, яка розглядає ліцензіара як суб'єкта права інтелектуальної власності, уповноваженого здійснювати розпорядження належними йому майновими правами [54, с. 502].

Разом із тим у сучасній європейській доктрині спостерігається поступовий відхід від виключно титульного підходу до визначення статусу ліцензіара. Так, Р. Torremans зазначає, що для виникнення ліцензійних правовідносин визначальним є не стільки сам факт належності права, скільки наявність у відповідної особи юридичної можливості дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності (*power to license*) [11, р. 615]. У зв'язку з цим ліцензіаром може виступати не лише безпосередній правоволоділець, але й інша особа, якій таке повноваження надане законом або договором.

На нашу думку, зазначений підхід більшою мірою відповідає сучасному розвитку ліцензійних правовідносин. Справді, в умовах ускладнення механізмів комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності право надавати дозвіл на використання об'єкта не завжди здійснюється безпосередньо власником майнового права. У практиці досить поширеними є випадки, коли відповідні повноваження реалізуються співвласниками прав, правонаступниками, організаціями колективного управління, а в окремих випадках навіть державою в межах механізмів примусового ліцензування.

У зв'язку з цим визначальною ознакою ліцензіара доцільно вважати не сам факт належності майнового права інтелектуальної власності, а наявність правомочності дозволяти використання відповідного об'єкта права інтелектуальної власності. Саме ця правомочність є юридичною підставою для вступу особи до ліцензійних правовідносин на стороні ліцензіара та визначає її правовий статус незалежно від підстав виникнення відповідних повноважень.

Питання визначення кола осіб, які можуть виступати ліцензіарами, безпосередньо пов'язане з класифікацією суб'єктів права інтелектуальної власності на первинних та похідних. Такий поділ є загальновизнаним у сучасній доктрині права інтелектуальної власності та відображає особливості виникнення відповідних прав.

Ліцензіар є центральним суб'єктом ліцензійних правовідносин, оскільки саме його волевиявлення або інша передбачена законом правова підстава створює можливість правомірного використання об'єкта права інтелектуальної власності іншою особою. У класичному розумінні ліцензіаром є особа, яка має право дозволяти використання відповідного об'єкта права інтелектуальної власності. Такий підхід узгоджується з положеннями ч. 1 ст. 1108 ЦК України, відповідно до якої особа, яка має виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності, може надати іншій особі письмове повноваження на його використання у певній обмеженій сфері [35].

Водночас уже саме формулювання ст. 1108 ЦК України дозволяє побачити важливу доктринальну проблему: законодавець пов'язує можливість надання ліцензії не просто з фактом належності майнового права інтелектуальної власності, а з наявністю у певної особи виключного права дозволяти використання відповідного об'єкта. Це означає, що для визначення статусу ліцензіара ключовим є не лише титул правоволодіння, а й конкретна правомочність щодо розпорядження об'єктом права інтелектуальної власності. У вітчизняній доктрині досить поширеним є підхід, за яким ліцензіар ототожнюється із суб'єктом майнових прав інтелектуальної власності. Так, І. Є. Якубівський, досліджуючи договори щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, виходить із того, що ліцензіаром є особа, якій належать відповідні майнові права та яка уповноважена надати іншій особі дозвіл на використання об'єкта права інтелектуальної власності [53, с. 238–240].

Подібний підхід простежується й у працях О. П. Орлюк, яка розглядає ліцензійний договір як одну з основних форм реалізації правомочності розпорядження майновими правами інтелектуальної власності [54, с. 501–503].

Однак у сучасній європейській доктрині акцент поступово зміщується від формального титулу правоволодіння до функціональної правомочності особи надавати дозвіл на використання об'єкта. Так, Р. Torremans, аналізуючи природу ліцензування в системі права інтелектуальної власності, наголошує, що ліцензія не обов'язково означає передачу права власності на об'єкт, а є насамперед дозволом на використання права в межах, визначених правоволодільцем або іншою уповноваженою особою [11, р. 615–617]. Подібну позицію підтримують L. Bently та V. Sherman, які підкреслюють, що економічна цінність виключного права полягає не лише у можливості особистого використання об'єкта, а й у можливості контролювати доступ до нього інших осіб [59, р. 34–36].

Зазначені підходи дозволяють виокремити дві доктринальні концепції визначення ліцензіара. Перша, умовно «титульна», виходить із того, що ліцензіаром може бути лише особа, якій належать майнові права інтелектуальної власності. Друга, функціональна, пов'язує статус ліцензіара не стільки з належністю права як такого, скільки з наявністю у відповідної особи правомочності дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності.

На нашу думку, саме функціональний підхід є більш придатним для сучасного розуміння ліцензійних правовідносин. У реальному цивільному обороті право надавати дозвіл на використання об'єкта не завжди здійснюється безпосередньо первинним правоволодільцем. Така правомочність може належати спадкоємцю, правонаступнику юридичної особи, роботодавцю щодо службового об'єкта, співправоволодільцю, організації колективного управління або іншій особі, яка отримала відповідні повноваження на підставі закону чи договору. Тому статус ліцензіара доцільно визначати не через формулу «той, кому належить право», а через формулу «той, хто має правомочність дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності».

У цьому контексті важливого значення набуває розмежування первинних і похідних суб'єктів права інтелектуальної власності. Первинними суб'єктами традиційно визнаються особи, творчою діяльністю яких створено відповідний об'єкт: автор твору, винахідник, автор промислового зразка, виконавець тощо.

Як зазначає О. С. Яворська, первинність правового статусу творця обумовлена самим фактом створення результату інтелектуальної діяльності, тоді як інші особи можуть набувати відповідні права лише у похідному порядку [58, с. 283–285].

Водночас виникає питання: чи завжди первинний суб'єкт права інтелектуальної власності може виступати ліцензіаром? Відповідь на нього не є однозначною. У сфері авторського права автор справді є первинним суб'єктом права інтелектуальної власності, однак це не означає, що він у кожному випадку має повний обсяг майнових прав, необхідних для надання ліцензії. Наприклад, якщо майнові права були передані іншій особі, автор зберігає особисті немайнові права, але вже не може самостійно дозволяти використання твору в тій частині, у якій майнові права перейшли до іншого суб'єкта.

Аналогічна ситуація виникає щодо службових об'єктів права інтелектуальної власності. У таких випадках творець залишається первинним автором або винахідником, однак правомочність комерційного використання та ліцензування може належати роботодавцю або іншій особі відповідно до закону чи договору. Саме тому ототожнення автора або винахідника з ліцензіаром є методологічно неточним. Автор є первинним суб'єктом права інтелектуальної власності, але ліцензіаром він виступає лише за умови наявності у нього майнової правомочності дозволяти використання відповідного об'єкта.

Похідними суб'єктами права інтелектуальної власності є особи, які набули відповідні майнові права не внаслідок створення об'єкта, а на підставі договору, спадкування, реорганізації юридичної особи або іншого юридичного факту. Саме похідні суб'єкти досить часто виступають ліцензіарами у сучасному цивільному обороті. Це особливо характерно для сфери патентного ліцензування, програмного забезпечення, торговельних марок, аудіовізуальних творів та об'єктів, створених у межах трудових або корпоративних відносин.

У цьому аспекті заслуговує на увагу позиція А. О. Кодинця, який підкреслює, що майнові права інтелектуальної власності мають оборотоздатний характер і можуть бути предметом договірної розпорядження [55, с. 317–319].

Такий підхід дає підстави стверджувати, що суб'єктом ліцензування може бути не лише творець, а й будь-яка особа, яка набула відповідний обсяг майнових прав або повноваження на їх реалізацію.

Водночас похідний характер набуття прав не зменшує значення такого суб'єкта у ліцензійних правовідносинах. Навпаки, у багатьох випадках саме похідний правоволоділець є більш активним учасником ринку, оскільки володіє організаційними, фінансовими та технологічними можливостями для комерціалізації об'єкта. Це особливо помітно у сфері діяльності юридичних осіб, які акумулюють права на результати інтелектуальної діяльності та використовують ліцензування як системний інструмент господарської діяльності.

Окремої уваги потребує питання здійснення прав юридичними особами. Юридична особа не може бути автором твору чи винахідником у творчому сенсі, однак вона може бути суб'єктом майнових прав інтелектуальної власності та, відповідно, ліцензіаром. У цьому виявляється одна з принципових особливостей суб'єктного складу ліцензійних правовідносин: статус ліцензіара не обов'язково пов'язаний із творчим внеском у створення об'єкта, а визначається належністю або здійсненням майнової правомочності дозволяти його використання.

У науковій літературі щодо цього також існує певна дискусія. Представники персоналістичного підходу акцентують увагу на особливому зв'язку автора з результатом творчої діяльності та вважають, що саме автор повинен залишатися центральною фігурою у правовому режимі об'єкта інтелектуальної власності. Натомість прихильники майново-оборотного підходу наголошують, що у сфері ліцензування вирішальне значення має не особистий зв'язок із результатом творчості, а здатність суб'єкта забезпечити правомірне введення відповідного об'єкта у цивільний оборот.

На нашу думку, обидва підходи мають значення, однак вони стосуються різних площин правового регулювання. Персоналістичний підхід є важливим для охорони особистих немайнових прав автора або винахідника, тоді як майново-оборотний підхід є визначальним для ліцензійних правовідносин. Ліцензування

за своєю природою спрямоване не на визнання творчого зв'язку особи з об'єктом, а на надання іншій особі права його використання. Саме тому у межах ліцензійних правовідносин ключовим є не статус творця, а наявність у відповідної особи правомочності дозволяти використання об'єкта.

Ще складнішою є ситуація множинності правоволодільців. Якщо майнові права на об'єкт належать кільком особам, виникає питання: чи може кожен із них самостійно надавати ліцензію, чи для цього необхідна згода всіх співправоволодільців? Українське законодавство не завжди дає однозначну відповідь на це питання, що створює ризики для правозастосовної практики. У таких випадках ліцензійні правовідносини виходять за межі класичної двосторонньої моделі «ліцензіар – ліцензіат» і набувають багатосуб'єктного характеру.

У європейських правопорядках це питання також вирішується неоднаково. У частині держав-членів ЄС переважає підхід, за яким розпорядження спільним правом потребує згоди всіх співправоволодільців; в інших допускається можливість самостійного надання невиключної ліцензії одним із співвласників за умови дотримання інтересів інших. Така різноманітність моделей засвідчує, що множинність правоволодільців є не технічною, а концептуальною проблемою ліцензійних правовідносин, оскільки вона стосується меж здійснення правомочності дозволяти використання об'єкта.

На нашу думку, у випадку множинності правоволодільців правомірність надання ліцензії має визначатися з урахуванням характеру ліцензії. Надання виключної ліцензії повинно вимагати згоди всіх співправоволодільців, оскільки така ліцензія істотно обмежує можливість інших осіб використовувати об'єкт і впливає на економічну цінність спільного права. Натомість щодо невиключної ліцензії можливим є більш гнучкий підхід, за якого один із співправоволодільців може надавати дозвіл на використання об'єкта за умови, що це не порушує прав та законних інтересів інших співправоволодільців і не суперечить домовленості між ними.

Таким чином, ліцензіаром у ліцензійних правовідносинах доцільно визнавати не лише первинного суб'єкта права інтелектуальної власності, а будь-яку особу, яка на підставі закону, договору, спадкування, правонаступництва або іншого юридичного факту має правомочність дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності. Такий підхід дозволяє врахувати сучасну складність цивільного обороту об'єктів інтелектуальної власності та уникнути надмірного звуження кола осіб, здатних виступати на стороні ліцензіара.

Другим обов'язковим учасником ліцензійних правовідносин виступає ліцензіат — особа, яка на підставі ліцензії або ліцензійного договору набуває право використання об'єкта права інтелектуальної власності в обсязі та на умовах, визначених ліцензіаром. Саме через діяльність ліцензіата реалізується економічне призначення ліцензування як механізму комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності.

На відміну від ліцензіара, правовий статус ліцензіата є менш однозначним у сучасній правовій доктрині. Якщо щодо ліцензіара науковці загалом погоджуються, що він здійснює правомочність розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, то правова природа прав ліцензіата залишається предметом дискусії.

У вітчизняній доктрині переважає підхід, відповідно до якого ліцензіат не набуває майнових прав інтелектуальної власності на відповідний об'єкт. Так, І. Є. Якубівський зазначає, що за ліцензійним договором до ліцензіата не переходить саме майнове право інтелектуальної власності, а надається лише дозвіл на його використання у визначених межах [53, с. 245–247]. Подібної позиції дотримується й О. П. Орлюк, яка підкреслює, що ліцензія не змінює належності майнових прав інтелектуальної власності та не призводить до їх переходу до користувача [54, с. 507].

Такий підхід загалом узгоджується із законодавчою моделлю, закріпленою у Цивільному кодексі України. Відповідно до ст. 1109 ЦК України ліцензійний договір передбачає надання дозволу на використання об'єкта права інтелектуальної власності, а не передачу самого права [35]. Саме тому ліцензіат

традиційно не розглядається як суб'єкт права інтелектуальної власності у розумінні ст. 421 ЦК України.

Водночас у зарубіжній доктрині сформувалася інша концепція. Зокрема, L. Bently та B. Sherman звертають увагу, що в окремих випадках обсяг прав виключного ліцензіата може бути настільки широким, що його правове становище наближається до становища правоволодільця [59, р. 1018–1021]. Особливо це характерно для патентного ліцензування та ліцензування торговельних марок, де виключний ліцензіат нерідко отримує право самостійно використовувати об'єкт, забороняти його використання третім особам та навіть брати участь у захисті порушених прав.

Подібну позицію підтримує A. Kur, яка зазначає, що виключна ліцензія створює для ліцензіата настільки тісний правовий зв'язок із відповідним об'єктом права інтелектуальної власності, що його інтереси потребують самостійного правового захисту поряд із правами правоволодільця [60, р. 438].

Фактично у сучасній доктрині можна виділити дві концепції правового статусу ліцензіата.

Перша концепція — дозвільна (*permission theory*) — виходить із того, що ліцензіат отримує лише дозвіл на використання об'єкта права інтелектуальної власності та не набуває жодного самостійного права щодо нього. У межах цієї концепції ліцензіат виступає виключно користувачем відповідного об'єкта.

Друга концепція — функціональна (*functional approach*) — визнає, що хоча майнове право інтелектуальної власності формально не переходить до ліцензіата, обсяг його правомочностей може наближатися до обсягу правомочностей самого правоволодільця. У результаті виключний ліцензіат набуває особливого правового становища, яке не може бути повністю пояснене лише через категорію дозволу.

На нашу думку, повне ототожнення виключного ліцензіата з правоволодільцем є необґрунтованим. Незалежно від виду ліцензії майнові права інтелектуальної власності продовжують належати ліцензіару. Саме він залишається суб'єктом права інтелектуальної власності та носієм правомочності

розпорядження відповідним об'єктом. Водночас не можна ігнорувати ту обставину, що виключний ліцензіат нерідко отримує настільки широкий обсяг правомочностей, який фактично виходить за межі звичайного користування.

У зв'язку з цим більш переконливим видається компромісний підхід. Ліцензіат не набуває статусу суб'єкта права інтелектуальної власності, проте набуває самостійного комплексу цивільних прав щодо використання відповідного об'єкта, обсяг яких залежить від виду ліцензії та умов конкретного договору. Саме цим пояснюється необхідність диференційованого підходу до визначення правового статусу ліцензіатів у різних видах ліцензійних правовідносин.

Особливістю ліцензійних правовідносин є також надзвичайно широке коло осіб, які можуть виступати ліцензіатами. Законодавство України не встановлює спеціальних вимог до суб'єкта, який набуває право використання об'єкта права інтелектуальної власності. Відповідно ліцензіатами можуть бути фізичні особи, фізичні особи-підприємці, юридичні особи приватного та публічного права, а також держава та інші публічно-правові утворення.

Фізичні особи найчастіше виступають ліцензіатами у сфері авторського права, програмного забезпечення, цифрового контенту та об'єктів суміжних прав. Особливого поширення така модель набула в умовах розвитку цифрової економіки, коли використання програмного забезпечення, електронних баз даних чи мультимедійного контенту здебільшого здійснюється саме на підставі ліцензійних угод.

Для фізичних осіб-підприємців ліцензування часто виступає інструментом здійснення підприємницької діяльності. Особливо це характерно для франчайзингових моделей, використання торговельних марок, технологій виробництва та програмного забезпечення.

Водночас найбільш активними учасниками ліцензійних правовідносин на стороні ліцензіата є юридичні особи. Саме вони забезпечують промислове впровадження технологій, використання патентів, комерціалізацію авторських прав та масштабне використання об'єктів права інтелектуальної власності у

господарській діяльності. У сучасній економіці ліцензування дедалі частіше виступає не допоміжним, а основним способом отримання доступу до інноваційних технологій та результатів інтелектуальної діяльності.

Окрему категорію становлять держава та інші публічно-правові утворення. Їх участь у ліцензійних правовідносинах традиційно пов'язується з використанням об'єктів права інтелектуальної власності у сферах оборони, охорони здоров'я, освіти та цифрового врядування. Особливого значення така участь набуває у випадках примусового ліцензування, коли публічний інтерес може обумовлювати необхідність використання об'єкта права інтелектуальної власності без згоди правоволодільця за умови дотримання вимог закону.

Проведений аналіз суб'єктного складу ліцензійних правовідносин свідчить, що класична конструкція «ліцензіар — ліцензіат» не завжди однаково реалізується щодо різних об'єктів права інтелектуальної власності. Особливості правового режиму відповідного об'єкта безпосередньо впливають як на коло учасників ліцензійних правовідносин, так і на характер їх правового статусу.

У вітчизняній доктрині традиційно переважає підхід, відповідно до якого загальна модель ліцензійних правовідносин є універсальною для всіх об'єктів права інтелектуальної власності. Зокрема, І. Є. Якубівський зазначає, що ліцензійний договір виступає загальною правовою конструкцією розпорядження майновими правами інтелектуальної власності незалежно від виду відповідного об'єкта [53, с. 219]. Аналогічна ідея простежується у працях О. П. Орлюк, яка розглядає ліцензування як універсальний механізм комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності [54, с. 493].

Водночас аналіз практики використання окремих об'єктів права інтелектуальної власності свідчить, що особливості суб'єктного складу ліцензійних правовідносин значною мірою залежать від природи відповідного об'єкта та способу його використання.

Найбільш складний суб'єктний склад характерний для патентних ліцензій. На відміну від більшості інших об'єктів права інтелектуальної власності, патенти нерідко створюються в межах науково-дослідної діяльності, корпоративних

відносин або спільних проєктів. У результаті на стороні ліцензіара можуть одночасно виступати винахідник, роботодавець, університет, наукова установа, правонаступник або декілька співправоволодільців. Особливо актуальною ця проблема є для сфери трансферу технологій, де права на один і той самий результат інтелектуальної діяльності можуть бути розподілені між різними суб'єктами.

У сучасній європейській практиці значного поширення набули так звані патентні пули (patent pools), у межах яких ліцензіаром фактично виступає об'єднання декількох правоволодільців. Як зазначає J. Pila, така модель є відповіддю на зростаючу технологічну складність сучасних інноваційних продуктів, створення яких часто потребує використання великої кількості взаємопов'язаних патентів [61, р. 541]. У зв'язку з цим патентні ліцензійні правовідносини дедалі частіше набувають багатосуб'єктного характеру.

Дещо інші особливості характерні для авторських ліцензій. Тут центральною фігурою традиційно залишається автор як первинний суб'єкт права інтелектуальної власності. Водночас розвиток креативних індустрій призвів до появи складних моделей колективної творчості, у межах яких майнові права можуть належати декільком авторам, продюсерам, видавцям або іншим особам. Крім того, саме у сфері авторського права найбільшого поширення набули організації колективного управління, які фактично виступають посередниками між правоволодільцями та користувачами творів.

Як слушно зазначає T. Dreier, сучасне авторське право дедалі частіше функціонує не через індивідуальні ліцензії, а через колективні механізми управління правами, що суттєво впливає на традиційне уявлення про суб'єктний склад відповідних правовідносин [62, р. 623]. Фактично в окремих випадках користувач вступає у правовідносини не безпосередньо з автором чи правоволодільцем, а з організацією колективного управління.

Особливості суб'єктного складу ліцензій на торговельні марки обумовлені насамперед функцією індивідуалізації товарів і послуг. На відміну від патентів чи авторських прав, використання торговельної марки безпосередньо пов'язане з

репутацією правоволодільця та гарантією певної якості продукції. Саме тому у праві Європейського Союзу значна увага приділяється контролю ліцензіара за діяльністю ліцензіата.

Як зазначає А. Кир, ліцензування торговельної марки не може розглядатися виключно як надання дозволу на використання позначення, оскільки воно одночасно передбачає підтримання зв'язку між знаком та його комерційною репутацією [62, р. 431]. У зв'язку з цим правове становище ліцензіата у таких правовідносинах значною мірою залежить від контролю з боку правоволодільця. Найбільш специфічним різновидом ліцензійних правовідносин є ліцензування програмного забезпечення. У цій сфері традиційні цивілістичні конструкції зазнають істотної трансформації під впливом цифрових технологій. Насамперед це стосується масового характеру ліцензування та використання стандартизованих ліцензійних моделей.

На відміну від патентних чи авторських ліцензій у класичному розумінні, програмне забезпечення нерідко поширюється через договори приєднання, публічні ліцензії або відкриті ліцензії. Як зазначають L. Bently та B. Sherman, у сфері програмного забезпечення відбувається поступовий перехід від індивідуально узгоджених ліцензій до моделей масового ліцензування, де персоніфікований характер правовідносин значною мірою втрачається [59, р. 1118].

Особливого значення набуває розвиток відкритих ліцензій (open-source licences), де традиційний поділ на ліцензіара та ліцензіата стає значно умовнішим. У таких правовідносинах один і той самий суб'єкт може одночасно виступати користувачем, розробником та ліцензіаром щодо похідних програмних продуктів.

Таким чином, аналіз окремих видів ліцензійних правовідносин свідчить про відсутність універсальної моделі їх суб'єктного складу. Незважаючи на збереження базової конструкції «ліцензіар — ліцензіат», особливості конкретного об'єкта права інтелектуальної власності безпосередньо впливають на коло учасників правовідносин, обсяг їх правомочностей та характер взаємодії

між ними. Саме тому суб'єктний склад ліцензійних правовідносин доцільно розглядати як динамічну правову конструкцію, зміст якої визначається не лише загальними положеннями цивільного законодавства, а й специфікою відповідного об'єкта права інтелектуальної власності.

Ліцензійні правовідносини у сучасному цивільному обороті не завжди обмежуються взаємодією двох основних суб'єктів – ліцензіара та ліцензіата. Складність правового режиму об'єктів інтелектуальної власності, можливість множинності правоволодільців, правонаступництва, спадкування прав, а також розвиток механізмів колективного управління майновими правами обумовлюють участь у таких правовідносинах й інших осіб. Вони не завжди виступають сторонами ліцензійного договору, однак можуть істотно впливати на виникнення, зміну та припинення ліцензійних правовідносин, а також на обсяг прав та обов'язків основних учасників.

У цивілістичній літературі традиційно домінує підхід, відповідно до якого суб'єктний склад ліцензійних правовідносин визначається через сторони ліцензійного договору. Водночас сучасний розвиток права інтелектуальної власності демонструє, що фактичне коло учасників таких відносин є значно ширшим. Як зазначає С. Geiger, «правовідносини щодо використання об'єктів інтелектуальної власності дедалі частіше набувають багаторівневого характеру, внаслідок чого поряд із первісним правоволодільцем та користувачем виникає низка інших суб'єктів, наділених окремими правами чи обов'язками щодо відповідного об'єкта» [63, р. 142].

На нашу думку, така тенденція є закономірним наслідком ускладнення механізмів комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності. Якщо на ранніх етапах розвитку інституту ліцензування використання об'єкта інтелектуальної власності здебільшого здійснювалося у межах двостороннього зв'язку між правоволодільцем та користувачем, то сучасна економіка знань передбачає багаторівневий обіг майнових прав, що зумовлює появу нових учасників ліцензійних правовідносин. Саме тому для повного розуміння суб'єктного складу ліцензійних правовідносин необхідно дослідити правовий

статус співліцензіарів, субліцензіатів, спадкоємців, правонаступників та організацій колективного управління майновими правами.

Однією з найбільш складних проблем суб'єктного складу ліцензійних правовідносин є ситуація множинності правоволодільців. Така ситуація виникає насамперед у випадках співавторства, спільного володіння патентом, набуття майнових прав кількома особами за договором або в порядку спадкування.

У науковій літературі існують різні підходи до визначення правового становища співвласників майнових прав інтелектуальної власності. Так, А. Kur зазначає, що виключні права інтелектуальної власності за своєю природою є неподільними, а тому розпорядження ними повинно здійснюватися за погодженням усіх співвласників [64, р. 198]. Подібну позицію підтримує й М. Senftleben, який наголошує, що надання ліцензії одним із співправоволодільців без згоди інших може порушувати баланс інтересів співвласників та створювати ризики для стабільності цивільного обороту [65, р. 84].

Водночас у зарубіжній доктрині зустрічається й інший підхід. Зокрема, R. Hilty звертає увагу, що надмірне обмеження можливостей окремого співвласника щодо самостійного використання або ліцензування об'єкта може негативно впливати на ефективність його комерціалізації та стримувати інноваційну активність [4, р. 221].

На нашу думку, зазначена дискусія відображає більш загальну проблему співвідношення принципу автономії волі та необхідності захисту прав інших співвласників. З позицій цивільного права більш виправданим видається підхід, відповідно до якого видача ліцензії повинна здійснюватися за згодою всіх співправоволодільців, якщо інше прямо не встановлено законом або договором між ними. Саме такий підхід найбільшою мірою відповідає природі спільного майнового права та забезпечує належний баланс інтересів усіх учасників правовідносин.

Особливістю співліцензіарів є те, що вони виступають на стороні ліцензіара як множинний суб'єкт, реалізуючи єдине майнове право інтелектуальної власності. При цьому їх внутрішні відносини можуть істотно

впливати на чинність та виконання ліцензійного договору, що відрізняє їх від звичайної множинності осіб у договірних зобов'язаннях.

Особливий інтерес викликає питання про правову природу множинності правоволодільців у ліцензійних правовідносинах. Частина науковців розглядає її як різновид множинності осіб у зобов'язанні, тоді як інші вважають, що йдеться про особливу форму реалізації абсолютного права інтелектуальної власності, яка не може бути повністю пояснена традиційними конструкціями зобов'язального права. На нашу думку, друга позиція є більш обґрунтованою, оскільки спільне володіння майновими правами інтелектуальної власності виникає не внаслідок укладення договору між співправоволодільцями, а безпосередньо з належності їм єдиного об'єкта права інтелектуальної власності, що зумовлює специфіку їх подальшої участі у ліцензійних правовідносинах.

Подальше ускладнення суб'єктного складу ліцензійних правовідносин пов'язане із можливістю надання ліцензіатом права використання об'єкта інтелектуальної власності третім особам шляхом укладення субліцензійного договору. У цьому випадку до правовідносин долучається новий учасник – субліцензіат, правове становище якого є одним із найбільш дискусійних у сучасній цивілістичній доктрині.

Традиційно субліцензія розглядається як похідне право, існування якого безпосередньо залежить від основної ліцензії. Як зазначає А. Ohly, «субліцензія не створює нового самостійного права інтелектуальної власності, а лише забезпечує подальше поширення вже наданого права використання в межах, визначених первісним правоволодільцем» [67, р. 174]. Саме тому обсяг прав субліцензіата не може перевищувати обсяг прав, наданих ліцензіату за основним ліцензійним договором.

Водночас у доктрині відсутня єдина позиція щодо правової природи відносин між первісним ліцензіаром та субліцензіатом. Частина науковців виходить із класичної договірної концепції, відповідно до якої будь-які права та обов'язки виникають виключно між сторонами відповідного договору. За такого

підходу між первісним ліцензіаром і субліцензіатом відсутній безпосередній юридичний зв'язок, оскільки вони не є сторонами одного правочину.

Такої позиції дотримуються, зокрема, А. Kur та Т. Dreier, які вважають, що субліцензіат набуває права використання не безпосередньо від правоволодільця, а від ліцензіата, який виступає проміжною ланкою в системі договірних зв'язків [64, р. 312].

Разом із тим останнім часом набуває поширення інший підхід. Його прихильники наголошують, що хоча між ліцензіаром і субліцензіатом може бути відсутній договірний зв'язок, між ними все ж виникає певний правовий зв'язок щодо використання конкретного об'єкта права інтелектуальної власності. Так, R. Nilty зазначає, що «субліцензіат фактично реалізує частину виключного права правоволодільця, а тому повністю ігнорувати існування правового зв'язку між ними було б методологічно помилково» [66, р. 227].

На нашу думку, друга позиція є більш переконливою. Незважаючи на відсутність безпосереднього договору між первісним ліцензіаром та субліцензіатом, їх пов'язує спільний об'єкт права інтелектуальної власності та похідний характер наданих повноважень. У зв'язку з цим субліцензійні правовідносини доцільно розглядати не як окремий договірний зв'язок, а як другий рівень реалізації первісних ліцензійних правовідносин.

Саме тут проявляється одна з особливостей ліцензійних правовідносин, яка відрізняє їх від більшості класичних цивільних зобов'язань. Якщо у звичайних договірних відносинах правовий зв'язок зазвичай існує між двома сторонами правочину, то у сфері інтелектуальної власності можлива поява багаторівневої системи суб'єктів, об'єднаних спільним об'єктом права та єдиним ланцюгом правонаділення.

Ще однією категорією учасників ліцензійних правовідносин виступають спадкоємці та правонаступники правоволодільців. Їх участь зумовлена тим, що майнові права інтелектуальної власності належать до об'єктів цивільних прав, які можуть переходити до інших осіб як у порядку універсального, так і сингулярного правонаступництва.

У цивілістичній доктрині загальноновизнаним є підхід, відповідно до якого майнові права інтелектуальної власності не припиняються зі смертю їх носія, а входять до складу спадщини. Так, Р. Goldstein наголошує, що «виключні майнові права мають економічну природу та здатні існувати незалежно від особи автора, що обумовлює можливість їх спадкування» [68]. Схожої позиції дотримується й J. Ginsburg, яка зазначає, що спадкування майнових прав інтелектуальної власності забезпечує безперервність цивільного обороту відповідних об'єктів та гарантує збереження економічної цінності результатів творчої діяльності після смерті автора [69].

Разом із тим у науковій літературі дискусійним залишається питання щодо долі вже укладених ліцензійних договорів після переходу майнових прав до спадкоємців. Частина дослідників виходить із того, що зміна особи правоволодільця не повинна впливати на чинність раніше укладених ліцензійних договорів, оскільки ліцензія обтяжує відповідне майнове право і слідує за ним незалежно від особи власника. Зокрема, М. Ficsor зазначає, що правонаступник повинен поважати ліцензії, які були правомірно надані попереднім правоволодільцем [70].

Водночас існує й інша позиція. На думку D. Vaver, у певних випадках особа правоволодільця має істотне значення для ліцензіата, особливо коли ліцензія пов'язана з використанням творів конкретного автора або з репутацією правоволодільця. За таких умов автоматичне продовження ліцензійних правовідносин може суперечити інтересам сторін [71].

На нашу думку, більш переконливою є перша позиція. Ліцензійні правовідносини виникають насамперед щодо об'єкта права інтелектуальної власності, а не щодо особи його власника. Саме тому перехід майнових прав до спадкоємця або іншого правонаступника не повинен автоматично припинити чинні ліцензії, якщо інше прямо не передбачено договором або законом.

Особливого значення зазначене питання набуває щодо юридичних осіб. У разі їх реорганізації майнові права інтелектуальної власності та права й обов'язки за ліцензійними договорами переходять до правонаступників у порядку

універсального правонаступництва. У зв'язку з цим правонаступники фактично продовжують участь у вже існуючих ліцензійних правовідносинах, займаючи місце первісного ліцензіара або ліцензіата без необхідності укладення нового договору.

Окреме місце у системі суб'єктів ліцензійних правовідносин посідають організації колективного управління майновими правами, участь яких обумовлена специфікою використання окремих об'єктів авторського права та суміжних прав. На відміну від більшості інших учасників ліцензійних правовідносин, організації колективного управління не є первинними носіями майнових прав інтелектуальної власності, однак наділяються повноваженнями щодо їх здійснення та захисту від імені правоволодільців.

Необхідність функціонування таких організацій зумовлена практичною неможливістю індивідуального управління майновими правами у випадках масового використання творів, фонограм, виконань чи інших об'єктів авторського права. Як зазначає D. Gervais, «сучасні способи використання творів у сфері мовлення, цифрового контенту та публічного виконання фактично виключають можливість укладення окремого ліцензійного договору з кожним правоволодільцем, що обумовлює потребу у колективних механізмах ліцензування» [72]. Схожу позицію займає S. Ricketson, який наголошує, що «організації колективного управління виникли як відповідь на об'єктивні потреби ринку інтелектуальної власності та забезпечують баланс між інтересами користувачів і правоволодільців шляхом централізованого ліцензування значної кількості об'єктів авторського права» [73].

Водночас у доктрині залишається дискусійним питання про правову природу участі організацій колективного управління у ліцензійних правовідносинах. Частина науковців розглядає їх виключно як представників або посередників між правоволодільцями та користувачами. Так, D. Vaver зазначає, що «організація колективного управління не набуває самостійного права інтелектуальної власності, а лише реалізує повноваження, делеговані їй правоволодільцями» [74].

Водночас інші дослідники вважають такий підхід надто спрощеним. Зокрема, S. von Lewinski звертає увагу, що «організації колективного управління нерідко наділяються законом власними повноваженнями щодо видачі дозволів, збору винагороди та захисту прав у судовому порядку, що виходить за межі класичного представництва» [75].

На нашу думку, друга позиція є більш переконливою. Хоча організації колективного управління не стають носіями відповідних майнових прав інтелектуальної власності, їх участь у ліцензійних правовідносинах не може бути зведена лише до представницької функції. У багатьох випадках вони виступають самостійними учасниками правовідносин, які від власного імені укладають ліцензійні договори, здійснюють збір та розподіл винагороди, а також реалізують заходи захисту прав правоволодільців.

Особливо виразно це проявляється у сфері розширеного та обов'язкового колективного управління, де можливість укладення ліцензійних договорів впливає безпосередньо із закону, а не виключно з волевиявлення окремого правоволодільца. За таких умов організація колективного управління фактично набуває особливого правового статусу, який поєднує елементи представництва, управління чужими правами та самостійної участі у цивільних правовідносинах.

Таким чином, організації колективного управління займають особливе місце серед учасників ліцензійних правовідносин. На відміну від ліцензіарів, ліцензіатів, спадкоємців чи правонаступників, їх участь обумовлена не належністю майнових прав інтелектуальної власності, а спеціальними повноваженнями щодо управління такими правами. Саме це дозволяє розглядати організації колективного управління як особливих учасників ліцензійних правовідносин, правовий статус яких не може бути повністю пояснений ані через конструкцію представництва, ані через конструкцію правонаступництва.

Проведений аналіз свідчить, що суб'єктний склад ліцензійних правовідносин не обмежується ліцензіаром та ліцензіатом. Поряд із ними у відповідних правовідносинах можуть брати участь співліцензіари, субліцензіати, спадкоємці, правонаступники та організації колективного управління, правове

становище яких визначається особливостями належності, здійснення або передачі майнових прав інтелектуальної власності. При цьому їх участь не має випадкового характеру, а є закономірним наслідком складної структури сучасного обороту об'єктів права інтелектуальної власності.

На нашу думку, ліцензійні правовідносини характеризуються багаторівневою суб'єктною організацією, у межах якої окремі учасники можуть набувати правового зв'язку з об'єктом інтелектуальної власності не лише безпосередньо, а й похідно — через співволодіння правами, субліцензування, правонаступництво чи колективне управління. Саме ця особливість відрізняє ліцензійні правовідносини від більшості інших договірних цивільних правовідносин та свідчить про їх комплексний характер.

З огляду на те, що особливості правового режиму конкретного об'єкта права інтелектуальної власності безпосередньо впливають на обсяг переданих прав, способи використання об'єкта, строк дії ліцензії та інші істотні умови ліцензійного договору, доцільно окремо розглянути основні групи об'єктів права інтелектуальної власності, які можуть виступати предметом ліцензування

2.2. Об'єкти ліцензійних правовідносин

Проблема визначення об'єкта ліцензійних правовідносин безпосередньо пов'язана із загальнотеоретичною дискусією щодо об'єкта цивільних правовідносин. Незважаючи на тривалий розвиток цивілістичної науки, питання про те, що саме виступає об'єктом правовідношення, продовжує залишатися одним із найбільш дискусійних.

У сучасній українській цивілістиці традиційно виділяють декілька основних підходів до розуміння об'єкта цивільних правовідносин. Представники першого підходу розглядають об'єктом правовідношення матеріальні та нематеріальні блага, з приводу яких виникають права та обов'язки учасників цивільного обороту. Так, О. В. Дзера зазначає, що «об'єктом цивільних

правовідносин є блага, щодо яких виникають суб'єктивні права та юридичні обов'язки учасників правовідносин» [76, с. 179].

Інший підхід виходить із того, що об'єктом правовідношення виступає поведінка його учасників. Прихильники такого підходу звертають увагу на те, що безпосередньому правовому регулюванню підлягає саме поведінка суб'єктів, тоді як речі чи нематеріальні блага лише опосередковують відповідні суспільні відносини. Подібну позицію підтримував, зокрема, Р. О. Стефанчук, який підкреслював, що «правовий вплив завжди спрямований на поведінку особи, а не на сам об'єкт матеріального світу» [77, с. 93].

Водночас найбільш переконливим для цілей дослідження ліцензійних правовідносин видається комплексний підхід, відповідно до якого об'єктом цивільних правовідносин є матеріальні та нематеріальні блага, а поведінка суб'єктів становить зміст відповідних правовідносин. Саме такий підхід найбільшою мірою узгоджується із положеннями ст. 177 Цивільного кодексу України, яка відносить до об'єктів цивільних прав речі, гроші, цінні папери, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної творчої діяльності, інформацію та інші матеріальні й нематеріальні блага.

Перенесення зазначених теоретичних положень у сферу ліцензійних відносин породжує нову наукову проблему. На перший погляд може здатися, що об'єктом ліцензійних правовідносин виступає відповідний об'єкт права інтелектуальної власності — твір, винахід, торговельна марка або інший результат творчої діяльності. Проте такий підхід не враховує особливостей правової природи ліцензії.

Як слушно зазначає Paul Torremans, «ліцензія не передає сам об'єкт інтелектуальної власності, а створює юридичний механізм легального використання такого об'єкта іншою особою» [76, с. 612]. Аналогічно Lionel Bently та Brad Sherman підкреслюють, що «ліцензійна угода фактично стосується не самого об'єкта права інтелектуальної власності, а дозволу на здійснення певних дій щодо нього» [79, с. 861].

Зазначене дозволяє зробити висновок, що об'єкт ліцензійних правовідносин має складну правову природу. З одного боку, він невіддільно пов'язаний із конкретним об'єктом права інтелектуальної власності, оскільки саме існування такого об'єкта обумовлює можливість виникнення ліцензійних відносин. З іншого боку, безпосереднім об'єктом ліцензійного правовідношення виступає можливість правомірного використання відповідного об'єкта інтелектуальної власності в межах, визначених ліцензією.

Саме тому об'єкт права інтелектуальної власності та об'єкт ліцензійних правовідносин співвідносяться як первинне та похідне явища. Якщо об'єкт права інтелектуальної власності являє собою результат творчої діяльності або інше нематеріальне благо, що охороняється законом, то об'єкт ліцензійних правовідносин становить сукупність правомочностей щодо використання такого об'єкта, які можуть бути надані ліцензіату.

У цьому контексті заслуговує на увагу позиція Josef Drexl, який зазначає, що сучасні ліцензійні відносини дедалі більше орієнтовані не на передачу окремого об'єкта інтелектуальної власності, а на надання доступу до певного інноваційного ресурсу або технологічного комплексу [80, с. 41]. Особливо актуальним це є для ліцензування програмного забезпечення, цифрових платформ, комплексних технологій та об'єктів, створених із використанням штучного інтелекту.

На нашу думку, саме відмінність між об'єктом права інтелектуальної власності та об'єктом ліцензійних правовідносин пояснює можливість існування ліцензійних договорів щодо таких нетрадиційних об'єктів, як ноу-хау, комерційна таємниця або технології, які часто не мають самостійної правової охорони як класичні об'єкти інтелектуальної власності. У таких випадках предметом ліцензування стає не сам результат інтелектуальної діяльності, а право доступу до відповідної інформації, знань або технологічних рішень.

Найбільш поширеною групою об'єктів ліцензійних правовідносин є об'єкти авторського права. Їх особливість полягає в тому, що ліцензіат отримує

право використання відповідного твору без переходу виключних майнових прав до нього.

Традиційним об'єктом ліцензування виступають твори науки, літератури і мистецтва. Ліцензійні договори щодо творів можуть передбачати відтворення, розповсюдження, переклад, публічне виконання, адаптацію та інші способи використання твору. Як зазначає Tanya Arlin, «специфіка авторсько-правового ліцензування полягає в тому, що обсяг наданих прав визначається не самим твором, а конкретними способами його використання, погодженими сторонами» [81].

Особливе місце серед об'єктів авторського права займають комп'ютерні програми. Попри те, що міжнародне та європейське законодавство розглядає програмне забезпечення як різновид літературного твору, економічна природа його використання значною мірою відрізняється від традиційних творів. Саме тому ліцензування програмного забезпечення часто поєднує елементи авторського права, договірної права та права конкуренції. Lionel Bently та Brad Sherman підкреслюють, що сучасні програмні продукти фактично існують завдяки ліцензіям, які визначають модель їх використання кінцевими користувачами [79, с. 861].

Окрему групу складають бази даних. У праві Європейського Союзу вони можуть охоронятися як авторським правом, так і спеціальним правом *sui generis*, передбаченим Директивою 96/9/ЄС. Внаслідок цього ліцензійні договори щодо баз даних нерідко передбачають одночасну передачу декількох видів правомочностей, що ускладнює структуру відповідних правовідносин.

Подальша цифровізація економіки спричинила формування нової категорії об'єктів ліцензування — цифрового контенту. До нього відносять електронні книги, мультимедійні продукти, потоковий аудіо- та відеоконтент, цифрові зображення та інші результати творчої діяльності, що існують у цифровій формі. На думку Eleonora Rosati, саме цифровий контент став одним із головних каталізаторів трансформації сучасного авторського права від моделі відчуження примірників до моделі надання ліцензійного доступу [82, с. 214]. Водночас

значення цієї трансформації виходить далеко за межі авторського права. Фактично цифровізація економіки спричинила зміну ролі ліцензійних правовідносин у системі інтелектуальної власності. Якщо раніше ліцензія розглядалася переважно як один із можливих способів комерціалізації об'єкта права інтелектуальної власності, то сьогодні вона дедалі частіше стає основною юридичною формою його економічного обігу. Саме тому в умовах цифрової економіки ліцензійні правовідносини перетворюються із допоміжного механізму використання об'єктів інтелектуальної власності на самостійну правову конструкцію, яка забезпечує функціонування значної частини цифрових ринків.

Другу велику групу об'єктів ліцензійних правовідносин становлять об'єкти промислової власності. На відміну від авторсько-правових об'єктів, їх комерційна цінність здебільшого пов'язана із можливістю використання результатів технічної або підприємницької діяльності у виробничому процесі.

Найбільш поширеним об'єктом ліцензування у сфері промислової власності є винаходи. Ліцензія на винахід забезпечує можливість використання запатентованого технічного рішення без ризику порушення виключних прав патентовласника. Як зазначає Paul Torremans, «саме патентне ліцензування є основним механізмом трансферу технологій та поширення інновацій у сучасній економіці» [78, с. 624].

Близькими за правовою природою до винаходів є корисні моделі. Водночас спрощена процедура набуття правової охорони та менший рівень перевірки критеріїв патентоздатності впливають на підвищені ризики для ліцензіата, пов'язані з можливим визнанням охоронного документа недійсним.

Предметом ліцензування можуть виступати також промислові зразки. У таких правовідносинах ліцензія надає право використовувати зовнішній вигляд виробу, а тому економічна цінність об'єкта визначається насамперед його дизайнерською та маркетинговою привабливістю.

Особливе місце займають торговельні марки. На відміну від патентів та авторських прав, основна функція торговельної марки полягає в індивідуалізації товарів і послуг. Саме тому ліцензійні договори щодо торговельних марок

нерідко передбачають механізми контролю якості продукції ліцензіата. Як підкреслює Dev Gangjee, «відсутність такого контролю може поставити під сумнів здатність знака виконувати свою основну функцію гарантування походження товарів» [83, с. 148].

Специфічним об'єктом ліцензійних правовідносин виступають географічні зазначення. Їх правова природа істотно відрізняється від інших об'єктів промислової власності, оскільки право на використання географічного зазначення безпосередньо пов'язане з дотриманням встановлених характеристик продукції та її походженням із відповідної території.

Сучасний розвиток інноваційної економіки призвів до розширення кола об'єктів, які можуть виступати предметом ліцензування. Поряд із традиційними об'єктами інтелектуальної власності дедалі більшого значення набувають ноу-хау, комерційна таємниця, комплексні технології, цифрові активи та результати діяльності із використанням штучного інтелекту.

Особливість ноу-хау та комерційної таємниці полягає в тому, що їх економічна цінність обумовлена конфіденційністю відповідної інформації. Саме тому центральне значення в таких ліцензійних правовідносинах набувають обов'язки щодо нерозголошення інформації. Josef Drexl справедливо зазначає, що «ліцензування ноу-хау фактично поєднує елементи інтелектуальної власності та договірною регулювання конфіденційності» [80, с. 43].

Особливий інтерес становлять комплексні технології, які можуть включати одночасно патенти, програмне забезпечення, бази даних, виробничий досвід та комерційну інформацію. У таких випадках об'єктом ліцензійних правовідносин виступає не окремий результат інтелектуальної діяльності, а цілісний технологічний комплекс.

Новітнім напрямом розвитку ліцензійних відносин є використання цифрових активів та результатів діяльності систем штучного інтелекту. Відсутність у більшості правових систем спеціального правового режиму для таких об'єктів зумовлює необхідність застосування договірних механізмів

регулювання. Саме тому ліцензійні договори дедалі частіше виконують компенсаторну функцію, усуваючи прогалини законодавчого регулювання.

Залежно від критеріїв класифікації об'єкти ліцензійних правовідносин можуть поділятися на об'єкти авторського права та промислової власності; традиційні та нетрадиційні об'єкти; самостійні та комплексні об'єкти; об'єкти з реєстраційною та безреєстраційною системою охорони. Така класифікація має не лише теоретичне, а й практичне значення, оскільки саме особливості правового режиму конкретного об'єкта визначають обсяг правомочностей ліцензіата, зміст обов'язків сторін, порядок виплати винагороди, умови конфіденційності, способи контролю використання об'єкта та підстави припинення ліцензійних правовідносин.

Таким чином, об'єкт ліцензійних правовідносин виступає одним із ключових факторів, що визначають конструкцію ліцензійного договору. Чим складнішим є правовий режим відповідного об'єкта, тим більш деталізованого договірною регулювання потребують відносини між ліцензіаром і ліцензіатом.

Отже, об'єкти ліцензійних правовідносин характеризуються значною різноманітністю та охоплюють як традиційні об'єкти авторського права і промислової власності, так і новітні результати інтелектуальної діяльності, пов'язані з розвитком цифрової економіки та інформаційних технологій. Проведений аналіз свідчить, що об'єкт ліцензійних правовідносин не слід ототожнювати з об'єктом права інтелектуальної власності, оскільки предметом ліцензування виступає не сам результат творчої діяльності, а сукупність правомочностей щодо його використання, що надаються ліцензіату в установлених договором межах. Саме тому правовий режим конкретного об'єкта безпосередньо впливає на зміст ліцензійних правовідносин, обсяг прав та обов'язків сторін, порядок здійснення контролю за використанням об'єкта, умови виплати винагороди та інші істотні умови ліцензійного договору.

Розширення кола об'єктів ліцензування за рахунок ноу-хау, комплексних технологій, цифрових активів та результатів діяльності із використанням штучного інтелекту свідчить про поступову трансформацію ліцензійних

правовідносин із механізму передачі окремих майнових прав у більш складний інструмент комерціалізації знань, інформації та інновацій. У зв'язку з цим особливого значення набуває дослідження змісту ліцензійних правовідносин, оскільки саме через систему суб'єктивних прав та юридичних обов'язків сторін відбувається практична реалізація правового режиму відповідного об'єкта інтелектуальної власності.

Якщо суб'єктний склад визначає коло учасників ліцензійних правовідносин, а об'єкт окреслює те благо, щодо якого вони виникають, то зміст ліцензійних правовідносин розкриває їх внутрішню юридичну структуру через сукупність прав та обов'язків ліцензіара і ліцензіата. Саме зміст правовідношення відображає практичний механізм реалізації ліцензії та дозволяє з'ясувати, яким чином відбувається надання права використання об'єкта інтелектуальної власності, які межі такого використання встановлюються сторонами та які правові наслідки настають у разі порушення відповідних договірних умов. З огляду на це наступний підрозділ буде присвячений аналізу змісту ліцензійних правовідносин, особливостям реалізації прав та обов'язків їх учасників, а також визначенню меж здійснення прав, що передаються за ліцензійним договором.

2.3. Зміст ліцензійних правовідносин: права, обов'язки та законні інтереси сторін

Після визначення суб'єктного складу та об'єктів ліцензійних правовідносин закономірним є звернення до їхнього змісту. Саме зміст правовідношення дозволяє розкрити механізм реалізації прав та обов'язків його учасників, визначити межі їхньої поведінки та забезпечити досягнення тієї мети, заради якої відповідне правовідношення виникає.

У теорії цивільного права зміст правовідносин традиційно пов'язується із сукупністю суб'єктивних прав та юридичних обов'язків його учасників. Так, Н. С. Кузнецова зазначає, що «зміст цивільного правовідношення становлять

суб'єктивні цивільні права та кореспондуючі їм юридичні обов'язки, через які відбувається юридичне оформлення відповідних суспільних відносин» [52].

Водночас сучасна цивілістична доктрина дедалі частіше звертає увагу на те, що реальний зміст правовідносин не може бути зведений виключно до формально визначених прав та обов'язків. Як слушно зазначає Reinhard Zimmermann, «функціонування договірних відносин значною мірою ґрунтується на законних очікуваннях та інтересах сторін, які не завжди отримують пряме нормативне закріплення, проте враховуються під час тлумачення договору та оцінки поведінки його учасників» [84, с. 576]. Саме тому в сучасній доктрині дедалі більшого поширення набуває підхід, відповідно до якого зміст цивільного правовідношення утворюють не лише суб'єктивні права та юридичні обов'язки, але й законні інтереси його учасників. Особливо актуальним такий підхід є для ліцензійних правовідносин, які характеризуються тривалим характером, високим рівнем диспозитивності та значною залежністю від економічних цілей сторін.

Суб'єктивне право традиційно визначається як гарантована законом міра можливої поведінки уповноваженої особи. Юридичний обов'язок, своєю чергою, являє собою міру належної поведінки зобов'язаної особи, забезпечену можливістю державного примусу. Водночас законний інтерес не зводиться ані до права, ані до обов'язку. Як зазначає А. М. Колодій, законний інтерес являє собою визнане та охоронюване правом прагнення особи до отримання певного блага, яке не суперечить вимогам законодавства [85, с. 42].

Для ліцензійних правовідносин значення законного інтересу є особливо важливим, оскільки значна частина економічних очікувань сторін не завжди знаходить безпосереднє відображення в умовах ліцензійного договору. Так, ліцензіар зацікавлений не лише в отриманні винагороди, а й у збереженні репутації об'єкта інтелектуальної власності, контролі якості його використання та підтриманні конкурентних переваг на ринку. Ліцензіат, своєю чергою, прагне забезпечити стабільність використання отриманих прав, передбачуваність

комерційних результатів та належний захист інвестицій, здійснених для впровадження ліцензованого об'єкта у власну господарську діяльність.

Таким чином, зміст ліцензійних правовідносин доцільно розглядати як комплексну систему взаємопов'язаних суб'єктивних прав, юридичних обов'язків та законних інтересів сторін, спрямовану на забезпечення ефективного використання об'єкта права інтелектуальної власності та досягнення економічної мети ліцензування.

Включення законного інтересу до структури змісту ліцензійних правовідносин має не лише теоретичне, а й практичне значення. На відміну від абсолютних правовідносин, де правомочності правоволодільця здебільшого визначаються законом, ліцензійні правовідносини характеризуються високим рівнем договірної свободи. У зв'язку з цим сторони нерідко стикаються із ситуаціями, які безпосередньо не врегульовані ні законодавством, ні умовами договору. Саме тоді законний інтерес стає одним із критеріїв визначення належної поведінки сторін та тлумачення змісту їхніх прав і обов'язків.

Особливої актуальності це набуває в умовах розвитку цифрової економіки, коли ліцензійні договори укладаються щодо складних технологічних комплексів, програмного забезпечення, баз даних або цифрових платформ. У таких правовідносинах економічна мета сторін часто виходить за межі формально закріплених правомочностей. Наприклад, ліцензіар може бути зацікавлений не лише в отриманні роялті, а й у розширенні ринку збуту власної технології, формуванні мережі користувачів або зміцненні позицій відповідного стандарту на ринку. Водночас ліцензіат розраховує не тільки на можливість використання об'єкта права інтелектуальної власності, а й на стабільність правового режиму, підтримку з боку ліцензіара та можливість отримання очікуваного економічного результату.

У європейській правовій традиції подібний підхід знаходить своє відображення через принцип добросовісності (*good faith*), який передбачає необхідність врахування обґрунтованих очікувань сторін під час виконання договірних зобов'язань. Як зазначає Hugh Collins, «добросовісність у договірних

відносинах спрямована насамперед на захист легітимних очікувань контрагентів та забезпечення справедливого балансу їхніх інтересів» [86, с. 290].

На нашу думку, саме через категорію законного інтересу можна пояснити низку правомочностей, які традиційно виникають у ліцензійних правовідносинах, але не завжди прямо передбачаються законодавством. Йдеться, зокрема, про право ліцензіара здійснювати контроль за якістю продукції, виробленої за ліцензією, право вимагати збереження ділової репутації об'єкта інтелектуальної власності, право ліцензіата на отримання технічної підтримки або сприяння у використанні ліцензованої технології. Формально такі можливості можуть не впливати безпосередньо із змісту виключного права, проте вони обумовлені законним інтересом сторін у досягненні мети ліцензійного договору.

Таким чином, зміст ліцензійних правовідносин являє собою складну юридичну конструкцію, у межах якої суб'єктивні права визначають міру можливої поведінки сторін, юридичні обов'язки — міру належної поведінки, а законні інтереси забезпечують узгодження економічної мети ліцензування із правовими засобами її досягнення. Саме тому аналіз змісту ліцензійних правовідносин доцільно здійснювати через дослідження суб'єктивних прав та юридичних обов'язків кожного з учасників відповідного правовідношення.

У науці права інтелектуальної власності відсутня єдність щодо переліку суб'єктивних прав ліцензіара після укладення ліцензійного договору. Якщо одні дослідники вважають, що основним правом ліцензіара залишається право на отримання винагороди, то інші наголошують на збереженні за ним комплексу контрольних повноважень щодо використання об'єкта інтелектуальної власності. Саме тому доцільним є окремий аналіз кожного із суб'єктивних прав ліцензіара та визначення їх місця у структурі ліцензійних правовідносин.

Центральне місце у структурі змісту ліцензійних правовідносин займають суб'єктивні права ліцензіара. Саме вони забезпечують реалізацію належного йому виключного майнового права інтелектуальної власності та визначають межі правового зв'язку між сторонами ліцензійного договору. При цьому

укладення ліцензійного договору не означає втрати ліцензіаром належних йому майнових прав, а лише зумовлює виникнення у ліцензіата визначеного обсягу правомочностей щодо використання відповідного об'єкта інтелектуальної власності. Тому більшість прав ліцензіара зберігають похідний характер від його виключного права на об'єкт інтелектуальної власності.

Основоположним суб'єктивним правом ліцензіара є право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності іншим особам. Саме це право становить юридичну основу існування будь-яких ліцензійних правовідносин. Відповідно до ст. 424 ЦК України майновими правами інтелектуальної власності є, зокрема, право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності та право перешкоджати його неправомірному використанню.

У доктрині права інтелектуальної власності право дозволяти використання об'єкта традиційно розглядається як один із проявів виключного права правоволодільця. Так, Paul Torremans зазначає, що сутність виключного права полягає саме у можливості контролювати доступ третіх осіб до використання відповідного об'єкта інтелектуальної власності [78, с. 48].

Водночас у науковій літературі існують різні підходи до визначення правової природи ліцензії. Частина дослідників розглядає ліцензію як форму реалізації виключного права правоволодільця, тоді як інші вважають її самостійним правовим механізмом передачі окремих правомочностей. На нашу думку, більш переконливою є перша позиція, оскільки будь-яке право ліцензіата завжди похідне від виключного права ліцензіара і не може існувати самостійно поза ним.

Не менш важливим елементом змісту ліцензійних правовідносин виступає право ліцензіара контролювати використання ліцензованого об'єкта. Саме навколо цього права у сучасній доктрині виникає найбільше дискусій.

Одні науковці вважають контрольні повноваження складовою виключного права інтелектуальної власності. Інші розглядають їх як самостійне договірне право, що виникає виключно на підставі умов ліцензійного договору.

Особливого значення контрольні повноваження набувають у відносинах щодо використання торговельних марок. Як зазначає Irene Calboli, ліцензування торговельної марки без належного контролю за якістю товарів або послуг може призвести до втрати нею здатності виконувати свою основну функцію індивідуалізації та гарантування походження продукції [87, с. 35].

На нашу думку, право контролю є самостійним суб'єктивним правом ліцензіара, яке хоча й впливає з виключного права інтелектуальної власності, проте набуває власного змісту після укладення ліцензійного договору. Саме завдяки контрольним повноваженням ліцензіар може забезпечити належне використання об'єкта, захистити свою ділову репутацію та зберегти економічну цінність відповідного результату інтелектуальної діяльності.

Традиційно право контролю використання об'єкта права інтелектуальної власності розглядається як складова виключного права правоволодільця. Такий підхід ґрунтується на тому, що саме виключне право надає його носію можливість дозволяти або забороняти використання відповідного об'єкта третім особам. Водночас після укладення ліцензійного договору характер правового зв'язку між сторонами істотно змінюється. Якщо до виникнення ліцензійних правовідносин контроль над використанням об'єкта реалізується в межах абсолютного правовідношення через право забороняти втручання невизначеному колу осіб, то після надання ліцензії він набуває ознак відносного правовідношення та спрямовується на конкретного контрагента — ліцензіата.

У такому випадку право контролю вже не обмежується можливістю дозволяти чи забороняти використання об'єкта. Воно охоплює ширший комплекс правомочностей: право перевіряти дотримання територіальних, часових та функціональних меж ліцензії; право вимагати звітності щодо використання об'єкта; право здійснювати контроль якості продукції або послуг, створених із використанням ліцензованого об'єкта; право перевіряти правильність нарахування та сплати роялті; право вимагати усунення порушень умов ліцензійного договору. Очевидно, що більшість із зазначених повноважень

виникають не безпосередньо з виключного права інтелектуальної власності, а саме з факту існування ліцензійного правовідношення.

Особливо наочно самостійність контрольних повноважень проявляється у сфері ліцензування торговельних марок, франчайзингу, трансферу технологій та ліцензування програмного забезпечення. У цих правовідносинах контроль спрямований не лише на охорону виключного права, а й на забезпечення економічної мети договору, підтримання ділової репутації правоволодільця, збереження конкурентних переваг технології та захист інтересів кінцевих споживачів. Таким чином, контрольна функція виходить за межі класичного змісту виключного права та набуває самостійного договірної значення.

На нашу думку, право контролю використання об'єкта права інтелектуальної власності доцільно розглядати як самостійне суб'єктивне право ліцензіара у структурі ліцензійних правовідносин, яке виникає внаслідок укладення ліцензійного договору та забезпечує реалізацію законного інтересу ліцензіара у належному, ефективному та економічно доцільному використанні ліцензованого об'єкта. Такий підхід дозволяє більш повно пояснити зміст сучасних ліцензійних відносин, особливо щодо комплексних технологій, цифрових платформ та об'єктів інтелектуальної власності, які потребують постійного моніторингу умов їх використання.

Наступним елементом змісту ліцензійних правовідносин виступає право ліцензіара на отримання винагороди за наданий дозвіл на використання об'єкта права інтелектуальної власності. Саме це право у більшості випадків становить економічну основу ліцензійних відносин та забезпечує комерціалізацію результатів інтелектуальної діяльності.

У науковій літературі відсутня єдність щодо правової природи права на винагороду в ліцензійних правовідносинах. Представники традиційного підходу розглядають його виключно як майнову вимогу ліцензіара до ліцензіата, яка виникає з укладеного договору та кореспондує обов'язку останнього здійснити відповідний платіж. У межах такого підходу право на винагороду фактично ототожнюється зі звичайним зобов'язальним правом кредитора на отримання

грошового виконання. Подібної позиції дотримуються Lionel Bently та Brad Sherman, які розглядають ліцензійні платежі як «один із механізмів монетизації виключних прав інтелектуальної власності» [88, с. 876].

Водночас варто зазначити, що в сучасній європейській доктрині дедалі більшого поширення набуває інший підхід, відповідно до якого право на винагороду не може розглядатися виключно як майнова вимога. Зокрема, Josef Drexl наголошує, що «економічне значення ліцензійних платежів полягає не лише у компенсації за використання об'єкта права інтелектуальної власності, а й у забезпеченні ефективного функціонування механізму інноваційного обміну між учасниками ринку» [89, с. 61]. За такого підходу винагорода виступає інструментом реалізації економічного інтересу правоволодільця щодо впровадження та поширення результатів інтелектуальної діяльності.

На користь другого підходу свідчить і сучасна практика ліцензування. Якщо право на винагороду є виключно майновою вимогою, складно пояснити існування безоплатних ліцензій, відкритих ліцензій типу GNU GPL, MIT License або Creative Commons, які широко використовуються у сфері програмного забезпечення та цифрового контенту. Очевидно, що в таких випадках ліцензіар відмовляється від отримання безпосередньої фінансової вигоди, проте продовжує реалізовувати власний економічний інтерес через поширення технології, збільшення кількості користувачів, розвиток відповідної екосистеми або формування ринкового стандарту.

Ми дотримуємось позиції, що право на винагороду слід розглядати у двох взаємопов'язаних аспектах. У вузькому значенні воно являє собою суб'єктивне право ліцензіара вимагати від ліцензіата здійснення обумовленого договором платежу. У широкому значенні право на винагороду виступає юридичною формою реалізації законного інтересу ліцензіара щодо комерціалізації об'єкта права інтелектуальної власності. Саме тому економічна цінність ліцензії не завжди повинна виражатися виключно у грошовому еквіваленті.

Додатковим аргументом на користь такого підходу є різноманітність моделей ліцензійної винагороди, що використовуються у сучасній практиці.

Найбільш поширеними є паушальні платежі, роялті та змішані моделі оплати, про які ми описували у своїх публікаціях [90-91]. Якщо паушальний платіж забезпечує ліцензіару гарантоване отримання винагороди незалежно від результатів використання об'єкта, то роялті безпосередньо пов'язує розмір винагороди з ефективністю комерціалізації відповідного об'єкта права інтелектуальної власності. Саме тому роялті найбільшою мірою відображає спільний економічний інтерес сторін у досягненні позитивного комерційного результату.

Таким чином, право ліцензіара на винагороду не може бути зведене виключно до майнової вимоги про отримання платежу. Воно виконує значно ширшу функцію, забезпечуючи реалізацію законного інтересу правоволодільця у комерційному використанні та поширенні результатів інтелектуальної діяльності. Саме через право на винагороду відбувається поєднання приватного інтересу ліцензіара з економічною метою ліцензування як механізму трансферу знань, технологій та інновацій.

Завершальним елементом системи суб'єктивних прав ліцензіара є право вимагати припинення порушень умов ліцензії та застосування передбачених законом або договором заходів впливу до порушника. Саме це право забезпечує стабільність ліцензійних правовідносин та гарантує дотримання встановлених сторонами меж використання об'єкта права інтелектуальної власності.

На перший погляд зміст зазначеного права не викликає суттєвих труднощів. У разі порушення ліцензіатом умов ліцензійного договору ліцензіар має право вимагати припинення порушення, відшкодування збитків, сплати неустойки або дострокового припинення договору. Проте в сучасній доктрині права інтелектуальної власності навколо цієї проблематики сформувалася дискусія, яка безпосередньо стосується правової природи ліцензійних правовідносин.

Суть дискусії полягає у визначенні правових наслідків виходу ліцензіата за межі наданої ліцензії. Йдеться про випадки використання об'єкта після закінчення строку ліцензії, поза погодженою територією, щодо товарів або

послуг, не охоплених ліцензією, із перевищенням встановлених обсягів виробництва або з порушенням умов субліцензування.

Представники договірної концепції виходять із того, що будь-яке порушення ліцензіатом умов ліцензійного договору є насамперед порушенням договірною зобов'язання. Відповідно, правові наслідки повинні визначатися нормами договірною права, а не законодавства про інтелектуальну власність. Прихильники такого підходу наголошують, що після надання ліцензії використання об'єкта відбувається на підставі договірною дозволу, тому порушення його умов не повинно автоматично трансформуватися у порушення виключного права.

Інший підхід ґрунтується на пріоритеті виключного права інтелектуальної власності. Його прихильники вважають, що ліцензія встановлює межі правомірної поведінки ліцензіата, а будь-який вихід за ці межі фактично означає втрату правової підстави для використання об'єкта. Відповідно, таке використання повинно кваліфікуватися не лише як порушення договору, а й як порушення права інтелектуальної власності.

Показовою у цьому контексті є практика Суду Європейського Союзу. У справі C-32/08 Football Association Premier League Суд виходив із того, що межі наданого дозволу мають істотне значення для визначення правомірності використання об'єкта інтелектуальної власності. Аналогічні підходи простежуються і в практиці щодо ліцензування торговельних марок та комп'ютерних програм, де перевищення меж ліцензії розглядається як вихід за межі наданого правового титулу.

Особливого розвитку ця проблема набула після рішення Суду ЄС у справі C-128/11 UsedSoft GmbH v Oracle International Corp. У цій справі Суд фактично був змушений визначати співвідношення договірних обмежень ліцензії та обсягу майнових прав правоволодільця щодо програмного забезпечення. Рішення продемонструвало, що ліцензійні відносини дедалі частіше перебувають на межі між договірним правом та правом інтелектуальної власності, а тому не можуть бути пояснені виключно через одну із зазначених правових конструкцій.

На нашу думку, жоден із наведених підходів не може вважатися універсальним. Правові наслідки порушення умов ліцензії повинні визначатися залежно від характеру порушеної умови. Якщо порушення стосується істотних меж використання об'єкта (строку, території, способу використання, кола користувачів), воно одночасно посягає як на договірні права ліцензіара, так і на його виключне право інтелектуальної власності. У таких випадках ліцензіар повинен мати можливість використовувати як договірно-правові, так і інтелектуально-правові способи захисту.

Натомість порушення умов, які не визначають межі дозволеного використання об'єкта (наприклад, прострочення подання звітності або несвоєчасна виплата окремого платежу), доцільно розглядати виключно як порушення договірного зобов'язання. Такі дії не впливають на сам факт існування дозволу на використання об'єкта та не перетворюють використання ліцензіатом об'єкта інтелектуальної власності на неправомірне.

Отже, право ліцензіара вимагати припинення порушень умов ліцензії має комплексний характер і виконує подвійну функцію. З одного боку, воно забезпечує належне виконання договірних обов'язків ліцензіатом, а з іншого — гарантує збереження встановлених правоволодільцем меж використання об'єкта права інтелектуальної власності. Саме тому зазначене право слід розглядати як один із ключових елементів механізму захисту інтересів ліцензіара у ліцензійних правовідносинах.

Незважаючи на поширеність ліцензійних правовідносин, у доктрині права інтелектуальної власності досі відсутня єдність щодо правової природи прав ліцензіата. Ключова дискусія стосується питання, чи набуває ліцензіат самостійного майнового права на об'єкт інтелектуальної власності, чи лише отримує дозвіл на здійснення окремих способів його використання.

Представники класичного підходу виходять із того, що ліцензіат не набуває жодного самостійного права на об'єкт інтелектуальної власності. У межах цієї концепції ліцензія розглядається виключно як усунення заборони на використання відповідного об'єкта, тоді як усі майнові права продовжують

належати ліцензіару. Саме такий підхід традиційно домінує у континентально-європейській доктрині.

Натомість прихильники іншого підходу вважають, що після укладення ліцензійного договору у ліцензіата виникає самостійне похідне право використання об'єкта інтелектуальної власності, яке має власну економічну цінність та може виступати об'єктом цивільного обороту. Певною мірою ця концепція знаходить підтвердження у випадках виключних ліцензій, коли ліцензіат фактично отримує можливість самостійно використовувати об'єкт та навіть захищати свої права від посягань третіх осіб.

На нашу думку, більш обґрунтованим є проміжний підхід. Ліцензіат не набуває самостійного права інтелектуальної власності, однак отримує похідне суб'єктивне право використання об'єкта, яке існує в межах та протягом строку дії ліцензійного договору. Саме ця обставина пояснює можливість судового захисту інтересів ліцензіата та наявність у нього самостійного юридичного інтересу щодо належного функціонування ліцензійних правовідносин.

Не менш дискусійним є питання про право ліцензіата на захист від порушень з боку третіх осіб. У правопорядках держав Європейського Союзу переважає підхід, відповідно до якого виключний ліцензіат може самостійно ініціювати захист порушених прав за певних умов, тоді як невиключний ліцензіат зазвичай повинен діяти за участю або за згодою правоволодільця. У доктрині це пояснюється тим, що виключна ліцензія створює значно тісніший зв'язок між ліцензіатом та економічною долею відповідного об'єкта інтелектуальної власності.

Окрему дискусію викликає право на субліцензування. Частина дослідників розглядає його як похідне від права використання об'єкта, тоді як інші вважають, що субліцензування фактично означає часткове розпорядження чужим виключним правом і тому повинно допускатися лише за наявності прямого дозволу ліцензіара. Саме останній підхід, на нашу думку, найбільшою мірою відповідає природі ліцензійних правовідносин, оскільки передача можливості

подальшого використання об'єкта третім особам без волі правоволодільця суперечила б самій сутності виключного права.

На відміну від суб'єктивних прав сторін, зміст юридичних обов'язків у ліцензійних правовідносинах значно рідше стає предметом самостійних наукових досліджень. Водночас саме у сфері обов'язків виникають одні з найбільш складних практичних проблем, пов'язаних із розподілом ризиків між сторонами ліцензійного договору.

Однією з найбільш дискусійних є проблема існування обов'язку ліцензіара підтримувати чинність прав на об'єкт інтелектуальної власності протягом строку дії ліцензії. Прихильники вузького підходу виходять із того, що ліцензіар зобов'язаний лише надати ліцензіату визначений обсяг прав на момент укладення договору. Відповідно, подальше припинення чинності патенту, визнання його недійсним або дострокове припинення прав на торговельну марку саме по собі не повинно розглядатися як порушення договірної обов'язку.

Інший підхід ґрунтується на тому, що ліцензіар фактично гарантує ліцензіату можливість правомірного використання об'єкта протягом усього строку дії ліцензії. З цієї точки зору підтримання чинності патенту, сплата відповідних зборів, продовження строку дії охоронних документів та вжиття заходів щодо їх захисту становлять складову належного виконання ліцензійного договору.

На нашу думку, більш переконливою є друга позиція. Економічна мета ліцензійного договору полягає не у формальному наданні дозволу, а у забезпеченні реальної можливості використання об'єкта інтелектуальної власності. Тому у випадках, коли ліцензіар своїми діями або бездіяльністю допускає втрату правової охорони об'єкта, він фактично позбавляє ліцензіата того результату, на досягнення якого був спрямований договір.

Не менш дискусійним є питання щодо юридичної природи обов'язку ліцензіата виплачувати винагороду. Традиційно цей обов'язок розглядається як звичайне грошове зобов'язання. Проте у сучасних технологічних ліцензіях дедалі частіше використовуються механізми, за яких розмір роялті залежить від

фактичних результатів використання об'єкта, обсягу виробництва або отриманого прибутку. У таких випадках виплата винагороди перетворюється не лише на спосіб виконання договору, а й на механізм розподілу економічних ризиків між сторонами.

Особливого значення в сучасних ліцензійних правовідносинах набувають обов'язки щодо конфіденційності та звітності. Найбільш гостро ці питання проявляються при ліцензуванні ноу-хау, комерційної таємниці та комплексних технологій. У таких правовідносинах порушення конфіденційності нерідко спричиняє значно серйозніші наслідки, ніж невиконання основного обов'язку щодо виплати винагороди, оскільки може призвести до повної втрати економічної цінності відповідного об'єкта.

Саме тому у сучасній доктрині дедалі частіше висловлюється думка про те, що обов'язок конфіденційності має самостійне значення і не може розглядатися виключно як допоміжна умова ліцензійного договору. На відміну від більшості інших договірних обов'язків, він нерідко продовжує існувати навіть після припинення самих ліцензійних правовідносин, що свідчить про його особливу правову природу.

Окремого аналізу потребує питання про місце законного інтересу у структурі змісту ліцензійних правовідносин. У цивілістичній доктрині можна виокремити два основні підходи до цієї проблеми. Відповідно до першого, зміст правовідношення вичерпується суб'єктивними правами та юридичними обов'язками сторін, а законний інтерес має лише допоміжне значення і враховується переважно на стадії захисту права. Такий підхід є традиційним для класичної конструкції цивільного правовідношення, де юридична визначеність забезпечується саме через чітке розмежування права та обов'язку.

Натомість другий підхід виходить із того, що законний інтерес не може повністю поглинатися суб'єктивним правом, оскільки він відображає ті правомірні очікування сторони, які не завжди прямо закріплені у договорі чи законі, але мають значення для належного виконання зобов'язання.

У європейській приватноправовій традиції подібна ідея простежується через принцип добросовісності та чесної ділової практики. Так, Principles of European Contract Law прямо передбачають, що «кожна сторона повинна діяти відповідно до добросовісності та чесного ведення справ, а сторони не можуть виключити чи обмежити цей обов'язок» [92, с. 113]. Аналогічно R. Zimmermann та S. Whittaker підкреслюють, що європейське договірне право розглядає добросовісність як інструмент корекції формального змісту договору з урахуванням обґрунтованих очікувань сторін [93, с. 32].

Для ліцензійних правовідносин другий підхід видається більш переконливим. Це зумовлено тим, що ліцензійний договір часто не може вичерпно передбачити всі ситуації, які виникають у процесі використання об'єкта права інтелектуальної власності. Особливо це стосується ліцензування технологій, програмного забезпечення, баз даних, ноу-хау та цифрових платформ, де економічна цінність договору залежить не лише від формального надання права використання, а й від стабільності правового режиму, технічної підтримки, належного контролю якості, збереження конфіденційності та взаємної лояльності сторін.

Законний інтерес ліцензіара полягає не лише в отриманні винагороди, а й у збереженні економічної цінності об'єкта, підтриманні його репутаційної привабливості, недопущенні спотвореного або недобросовісного використання та забезпеченні контрольованого поширення відповідного інтелектуального продукту. Саме тому право контролю використання об'єкта, право вимагати звітності та право припиняти порушення умов ліцензії доцільно розглядати не ізольовано, а у зв'язку із законним інтересом ліцензіара у належному функціонуванні ліцензійної моделі.

Законний інтерес ліцензіата, своєю чергою, полягає у стабільному, передбачуваному та економічно ефективному використанні отриманих прав. Він охоплює очікування щодо чинності прав ліцензіара, відсутності перешкод у використанні об'єкта, належного технічного чи інформаційного супроводу, а також захисту інвестицій, здійснених для впровадження ліцензованого об'єкта у

власну діяльність. Саме тому обов'язок ліцензіара підтримувати чинність прав, не перешкоджати використанню об'єкта та діяти добросовісно не може розглядатися лише як формальний додаток до договору.

Ми переконані, що законний інтерес у ліцензійних правовідносинах виконує три основні функції. По-перше, він має інтерпретаційну функцію, оскільки допомагає тлумачити умови ліцензійного договору з урахуванням його економічної мети. По-друге, він виконує коригувальну функцію, дозволяючи оцінювати поведінку сторін не лише формально, а й крізь призму добросовісності та балансу інтересів. По-третє, він має захисну функцію, оскільки може обґрунтовувати необхідність захисту тих правомірних очікувань сторони, які прямо не сформульовані як суб'єктивне право, але впливають із природи ліцензійного правовідношення. Кожна з цих функцій має самостійне значення для формування та реалізації правового зв'язку між ліцензіаром і ліцензіатом.

Так, інтерпретаційна функція законного інтересу полягає в тому, що він дозволяє з'ясувати справжню мету ліцензійного договору у випадках, коли його умови допускають неоднозначне тлумачення або не врегульовують конкретну ситуацію. На відміну від багатьох інших цивільно-правових договорів, ліцензійний договір спрямований не лише на передачу певного майнового блага, а насамперед на організацію тривалого процесу використання об'єкта права інтелектуальної власності. Саме тому буквальне тлумачення окремих договірних положень не завжди дозволяє встановити справжню волю сторін. У таких випадках законний інтерес виступає своєрідним орієнтиром для визначення економічної мети правовідносин.

Наприклад, якщо ліцензійний договір не містить детального регулювання порядку модернізації програмного забезпечення або оновлення технології, під час вирішення спору доцільно враховувати не лише текст договору, а й законний інтерес ліцензіата у можливості повноцінного використання ліцензованого об'єкта протягом усього строку дії ліцензії. Аналогічно інтерес ліцензіара у

збереженні репутації торговельної марки може впливати на тлумачення умов щодо контролю якості продукції.

Коригувальна функція законного інтересу проявляється у можливості оцінювати поведінку сторін не лише з позицій формального дотримання умов договору, а й крізь призму принципу добросовісності. У сучасному договірному праві дедалі більшого значення набуває ідея, відповідно до якої належне виконання зобов'язання не зводиться до буквального виконання договірних умов. Як зазначають R. Zimmermann та S. Whittaker, «добросовісність покликана забезпечити справедливий баланс інтересів сторін та перешкоджати зловживанню договірними правами» [92, Р. 32–35]. Для ліцензійних правовідносин це має особливе значення, оскільки одна зі сторін нерідко володіє суттєво сильнішою переговорною позицією. Наприклад, формально ліцензіар може реалізовувати контрольні повноваження щодо використання об'єкта права інтелектуальної власності, проте такий контроль не повинен перетворюватися на інструмент необґрунтованого обмеження господарської діяльності ліцензіата. Водночас ліцензіат, реалізуючи право використання об'єкта, не повинен здійснювати дії, які хоча й формально відповідають умовам договору, але суперечать економічній меті ліцензування та завдають шкоди інтересам правоволодільца. Таким чином, законний інтерес виконує функцію своєрідного коректора договірної поведінки сторін.

Захисна функція законного інтересу полягає у забезпеченні охорони тих правомірних очікувань учасників ліцензійних правовідносин, які не завжди трансформуються у конкретні суб'єктивні права. У цьому контексті заслуговує на увагу практика Європейського суду з прав людини щодо концепції *legitimate expectations*, відповідно до якої «обґрунтовані правомірні очікування особи можуть становити самостійний об'єкт правового захисту». Хоча зазначена доктрина сформувалася переважно у сфері захисту майнових прав, її підхід має важливе значення і для договірних відносин, зокрема ліцензійних.

Так, ліцензіат, укладаючи довгострокову ліцензійну угоду, обґрунтовано очікує стабільності правового режиму об'єкта, чинності охоронного документа

та відсутності безпідставних перешкод у його використанні. Ліцензіар, своєю чергою, розраховує на належне використання об'єкта, збереження його економічної цінності та дотримання умов конфіденційності. У багатьох випадках такі очікування не можуть бути повністю формалізовані у договорі, проте саме вони забезпечують досягнення економічної мети ліцензійних правовідносин.

Отже, законний інтерес у ліцензійних правовідносинах не є лише передумовою виникнення суб'єктивних прав та юридичних обов'язків або наслідком їх реалізації. Він виступає самостійним регулятивним елементом змісту ліцензійних правовідносин, який забезпечує тлумачення умов ліцензійного договору, коригування поведінки сторін відповідно до принципу добросовісності та захист їхніх правомірних очікувань у процесі використання об'єкта права інтелектуальної власності.

Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що зміст ліцензійних правовідносин не може бути зведений виключно до сукупності суб'єктивних прав та юридичних обов'язків сторін. Специфіка ліцензійного договору як правової форми комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності зумовлює необхідність врахування також законних інтересів ліцензіара та ліцензіата, які визначають економічну мету відповідних правовідносин та впливають на їх реалізацію.

Аналіз суб'єктивних прав сторін засвідчив, що після укладення ліцензійного договору відбувається трансформація окремих правомочностей правоволодільця із площини абсолютних правовідносин у сферу відносних договірних зв'язків. У зв'язку з цим право контролю використання об'єкта права інтелектуальної власності доцільно розглядати як самостійне суб'єктивне право ліцензіара, яке виникає в межах ліцензійних правовідносин та забезпечує реалізацію його законного інтересу у належному використанні ліцензованого об'єкта.

Встановлено також, що права ліцензіата не зводяться до простого дозволу на використання об'єкта права інтелектуальної власності, а формують самостійну систему правомочностей, спрямованих на забезпечення стабільного та ефективного використання отриманих прав. Водночас юридичні обов'язки сторін

мають не лише забезпечувальне, але й регулятивне значення, оскільки визначають механізм підтримання балансу інтересів учасників ліцензійних правовідносин.

Обґрунтовано, що законний інтерес у ліцензійних правовідносинах виконує інтерпретаційну, коригувальну та захисну функції. Саме через категорію законного інтересу забезпечується тлумачення умов ліцензійного договору відповідно до його економічної мети, коригування реалізації суб'єктивних прав сторін на засадах добросовісності та захист їхніх правомірних очікувань. У зв'язку з цим законний інтерес слід розглядати як самостійний елемент змісту ліцензійних правовідносин поряд із суб'єктивними правами та юридичними обов'язками.

Таким чином, зміст ліцензійних правовідносин утворює взаємопов'язана система суб'єктивних прав, юридичних обов'язків та законних інтересів сторін, спрямована на забезпечення ефективного використання об'єкта права інтелектуальної власності та досягнення економічної мети ліцензування.

2.4. Баланс інтересів ліцензіара і ліцензіата та механізми забезпечення належного виконання ліцензійного договору

Ліцензійні правовідносини належать до числа найбільш складних договірних конструкцій у сфері права інтелектуальної власності, оскільки поєднують у собі приватні інтереси різних учасників інноваційного процесу. На відміну від багатьох інших цивільно-правових договорів, ліцензійний договір не обмежується одноразовою передачею майнового блага, а створює тривалі правовідносини, у межах яких сторони повинні забезпечити належне використання об'єкта права інтелектуальної власності, збереження його економічної цінності та досягнення очікуваного комерційного результату.

У зв'язку з цим центрального значення набуває проблема забезпечення балансу інтересів ліцензіара і ліцензіата. З одного боку, ліцензіар зацікавлений у збереженні контролю над використанням об'єкта права інтелектуальної

власності, отриманні справедливої винагороди та захисті власних конкурентних переваг. З іншого боку, ліцензіат прагне отримати стабільний та передбачуваний правовий режим використання об'єкта, достатній обсяг правомочностей для здійснення господарської діяльності та гарантії окупності інвестицій, пов'язаних із впровадженням ліцензованого результату інтелектуальної діяльності.

У сучасній доктрині права інтелектуальної власності дедалі частіше підкреслюється, що ефективність ліцензійних правовідносин визначається не стільки обсягом переданих прав, скільки здатністю правового механізму забезпечити справедливий баланс інтересів сторін. Як зазначає Paul Torremans, головне завдання ліцензійного договору полягає у створенні такої моделі використання об'єкта інтелектуальної власності, яка одночасно стимулює інноваційну діяльність правоволодільця та забезпечує економічну ефективність використання об'єкта ліцензіатом [78 P. 621].

Особливої актуальності проблема балансу інтересів набуває в умовах розвитку цифрової економіки, технологічного трансферу, відкритих інновацій та ліцензування складних технологічних комплексів. У таких правовідносинах традиційне протиставлення інтересів правоволодільця та користувача поступово поступається місцем концепції взаємозалежності сторін, відповідно до якої комерційний успіх ліцензіара нерозривно пов'язаний з ефективністю діяльності ліцензіата.

Саме тому поряд із визначенням прав та обов'язків сторін важливого значення набувають правові механізми забезпечення належного виконання ліцензійного договору. До них належать договірні способи контролю використання об'єкта права інтелектуальної власності, механізми звітності та аудиту, умови щодо конфіденційності, договірні санкції, гарантії підтримання чинності прав інтелектуальної власності, а також засоби захисту сторін у разі порушення умов ліцензії. Саме аналіз зазначених механізмів дозволяє з'ясувати, яким чином у сучасних ліцензійних правовідносинах забезпечується баланс інтересів їх учасників та досягається мета ліцензування як правової форми комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності.

Проблема балансу інтересів сторін є однією з найбільш дискусійних у сучасній доктрині права інтелектуальної власності. Попри широке використання відповідної категорії у законодавстві, судовій практиці та наукових дослідженнях, відсутня єдність щодо її змісту та ролі у механізмі правового регулювання ліцензійних відносин.

У науковій літературі можна виокремити щонайменше три основні підходи до розуміння балансу інтересів у сфері інтелектуальної власності.

Представники першого підходу розглядають баланс інтересів переважно як механізм обмеження виключних прав правоволодільця в інтересах суспільства. Так, Lionel Bently та Brad Sherman зазначають, що «сучасне право інтелектуальної власності історично формувалося як система пошуку рівноваги між інтересами творців та суспільною потребою у доступі до знань і результатів творчої діяльності» [79 Р. 37–39]. У межах такого підходу основна увага приділяється співвідношенню приватних і публічних інтересів, тоді як договірний вимір ліцензійних правовідносин фактично залишається поза межами аналізу.

Другий підхід пов'язаний із розвитком конкурентного права Європейського Союзу. Його прихильники виходять із необхідності пошуку балансу між охороною інтелектуальної власності та забезпеченням ефективної конкуренції на ринку. Одним із найбільш послідовних представників цієї концепції є Josef Drexl, який наголошує, що система права інтелектуальної власності повинна забезпечувати не лише винагороду правоволодільця, а й належні умови для інноваційної конкуренції та технологічного розвитку [80, Р. 18–20]. Саме цей підхід значною мірою вплинув на формування сучасного регулювання трансферу технологій у праві Європейського Союзу та відобразився у положеннях Technology Transfer Block Exemption Regulation (TTBER).

Водночас останніми роками дедалі більшого поширення набуває третій підхід, відповідно до якого баланс інтересів розглядається не лише як загальна засада права інтелектуальної власності, а як внутрішній принцип функціонування конкретних договірних правовідносин. Зокрема, Paul Torremans

звертає увагу на те, що «ліцензійний договір повинен забезпечувати таку модель взаємодії сторін, за якої комерційний успіх ліцензіара безпосередньо залежить від ефективності використання об'єкта ліцензіатом, а тому інтереси сторін не є взаємовиключними, а взаємопов'язаними» [78 Р. 621–623].

На нашу думку, саме останній підхід найбільшою мірою відповідає природі сучасних ліцензійних правовідносин. Традиційне протиставлення інтересів ліцензіара та ліцензіата поступово втрачає актуальність, особливо у сфері ліцензування технологій, програмного забезпечення, цифрових платформ та комплексних інноваційних рішень. У таких відносинах досягнення економічної мети однією стороною нерідко прямо залежить від успішності діяльності іншої сторони.

У зв'язку з цим баланс інтересів доцільно розглядати не лише як загальноправовий принцип або політико-правову категорію, а як критерій оцінки належності виконання ліцензійного договору. З цієї точки зору належним слід визнавати таке виконання ліцензійного договору, яке забезпечує реалізацію прав та законних інтересів обох сторін відповідно до економічної мети ліцензування. Відповідно, навіть формально правомірна поведінка сторони може визнаватися неналежною, якщо вона суперечить принципу добросовісності та призводить до істотного порушення балансу інтересів учасників ліцензійних правовідносин.

Саме через категорію балансу інтересів можуть бути пояснені багато сучасних механізмів виконання ліцензійного договору: право контролю використання об'єкта інтелектуальної власності, обов'язок ліцензіата подавати звітність, договірні обмеження щодо субліцензування, умови конфіденційності, механізми аудиту та погодження змін до технології. Незважаючи на різну правову природу зазначених інструментів, усі вони спрямовані на досягнення спільної мети — забезпечення такого співвідношення прав та обов'язків сторін, за якого жоден з учасників ліцензійних правовідносин не отримує необґрунтованої переваги за рахунок іншого.

Серед механізмів забезпечення належного виконання ліцензійного договору особливе місце посідає контроль використання об'єкта права інтелектуальної

власності. Саме через контрольні механізми забезпечується узгодження інтересів ліцензіара та ліцензіата у процесі реалізації ліцензійних правовідносин.

У науковій літературі відсутня єдність щодо правової природи контрольних повноважень ліцензіара. Частина дослідників розглядає контроль як прояв виключного права інтелектуальної власності. Зокрема, Paul Torremans пов'язує контрольні повноваження із загальною можливістю правоволодільця визначати межі використання належного йому об'єкта інтелектуальної власності [78. Р. 48–49].

Натомість інша група науковців розглядає контроль як інструмент договірної управління ліцензійними відносинами. Так, Irene Calboli зазначає, що контроль у ліцензійних правовідносинах щодо торговельних марок спрямований насамперед на підтримання якості товарів та послуг, а не на реалізацію виключного права як такого [87. Р. 33–38]. За такого підходу контроль виконує насамперед економічну та організаційну функції.

На нашу думку, жоден із зазначених підходів не відображає повною мірою сучасну природу контрольних механізмів у ліцензійних правовідносинах. Після укладення ліцензійного договору контроль уже не може розглядатися виключно як засіб охорони права інтелектуальної власності. Його головним призначенням стає забезпечення балансу інтересів сторін. Ліцензіар за допомогою контрольних механізмів отримує можливість захищати економічну цінність об'єкта, його репутацію та конкурентні переваги. Водночас ліцензіат отримує гарантію передбачуваності вимог правоволодільця та можливість використовувати об'єкт у межах чітко визначених правил.

Особливого значення контроль набуває у сфері ліцензування торговельних марок, технологій та програмного забезпечення. У таких правовідносинах відсутність контролю може призвести не лише до порушення прав правоволодільця, а й до зниження ринкової вартості самого об'єкта інтелектуальної власності. Водночас надмірний контроль здатний перетворитися на інструмент необґрунтованого втручання у господарську діяльність ліцензіата та порушити баланс інтересів сторін.

Саме тому контрольні повноваження повинні відповідати принципу пропорційності. Обсяг контролю має бути достатнім для досягнення мети ліцензійного договору, але не повинен створювати для ліцензіата обмежень, які не є необхідними для захисту законних інтересів ліцензіара. У цьому контексті баланс інтересів виступає критерієм допустимості контрольних заходів та дозволяє відмежувати належний контроль від зловживання договірними правами.

Таким чином, контроль використання об'єкта права інтелектуальної власності доцільно розглядати не лише як право ліцензіара або умову ліцензійного договору, а як універсальний механізм забезпечення балансу інтересів сторін, який гарантує одночасний захист правоволодільця та стабільність правового становища ліцензіата.

Серед договірних механізмів забезпечення балансу інтересів сторін особливе місце займають звітність та аудит використання об'єкта права інтелектуальної власності. Попри широке застосування відповідних інструментів у ліцензійній практиці, їх правова природа залишається предметом наукових дискусій.

Традиційно обов'язок ліцензіата подавати звітність розглядається як допоміжний договірний обов'язок, спрямований на забезпечення контролю за належним виконанням основних умов ліцензійного договору. У межах такого підходу звітність не має самостійного значення та виступає лише способом підтвердження правильності обчислення ліцензійної винагороди або дотримання встановлених договором обмежень щодо використання об'єкта.

Водночас у сучасній практиці технологічного трансферу та ліцензування складних інноваційних рішень спостерігається поступова зміна ролі звітності. Як зазначає Josef Drexl, ефективне функціонування ліцензійних механізмів дедалі більше залежить від інформаційної відкритості сторін та їх здатності забезпечити належний обмін даними щодо використання ліцензованої технології [89. Р. 74–76]. За таких умов звітність перестає бути лише допоміжним інструментом

фінансового контролю та перетворюється на важливий елемент договірної управління ліцензійними правовідносинами.

Особливо виразно це проявляється у договорах, які передбачають виплату роялті залежно від обсягів виробництва, продажу продукції або комерційного використання ліцензованого об'єкта. У таких випадках відсутність достовірної інформації фактично позбавляє ліцензіара можливості реалізувати право на винагороду та здійснювати контроль за дотриманням умов ліцензії. Водночас надмірні вимоги щодо звітності можуть створювати для ліцензіата не виправданий адміністративний тягар та становити ризик розкриття конфіденційної комерційної інформації.

Саме тому в сучасній доктрині дедалі частіше порушується питання про необхідність забезпечення балансу між інформаційними інтересами сторін. Ліцензіар має законний інтерес в отриманні інформації, необхідної для контролю за використанням об'єкта права інтелектуальної власності та правильністю нарахування ліцензійних платежів. Натомість ліцензіат має не менш вагомий інтерес у збереженні комерційної таємниці, захисті власних бізнес-процесів та недопущенні надмірного втручання у господарську діяльність.

Зазначене зумовило розвиток інституту аудиту ліцензійних правовідносин. У міжнародній практиці дедалі частіше використовуються договірні положення, які передбачають право ліцензіара проводити незалежну перевірку звітності ліцензіата із залученням аудиторів або інших спеціалістів. При цьому предметом перевірки зазвичай виступає лише та інформація, яка безпосередньо пов'язана з виконанням ліцензійного договору.

На нашу думку, звітність та аудит слід розглядати не лише як способи реалізації контрольних повноважень ліцензіара, а як самостійні механізми забезпечення балансу інтересів сторін. Їх призначення полягає не у створенні переваг для однієї зі сторін, а у формуванні належного рівня прозорості ліцензійних правовідносин, який дозволяє одночасно забезпечити захист економічних інтересів ліцензіара та зберегти автономію господарської діяльності ліцензіата.

Саме тому обсяг звітності, порядок проведення аудиту та межі доступу до інформації повинні визначатися з урахуванням принципів добросовісності, пропорційності та балансу інтересів сторін. Лише за таких умов відповідні механізми здатні виконувати своє основне призначення — сприяти належному виконанню ліцензійного договору та запобігати виникненню конфліктів між його учасниками.

Особливе місце серед механізмів забезпечення належного виконання ліцензійного договору посідає конфіденційність. Якщо контроль, звітність та аудит спрямовані переважно на забезпечення прозорості ліцензійних правовідносин, то інститут конфіденційності покликаний встановити межі такої прозорості та забезпечити захист інформаційних інтересів сторін.

У науковій літературі існують різні підходи до визначення правової природи конфіденційності у ліцензійних правовідносинах. Представники традиційного підходу розглядають її виключно як договірний обов'язок сторін, зміст якого полягає в утриманні від розголошення визначеної договором інформації. За такого підходу конфіденційність не має самостійного правового значення та виступає лише одним із способів забезпечення виконання договірних зобов'язань.

Водночас розвиток правового регулювання ноу-хау та комерційної таємниці сприяв формуванню іншого підходу. Зокрема, після прийняття Директиви ЄС 2016/943 про захист нерозкритої інформації (Trade Secrets Directive) [94] у європейській доктрині дедалі частіше висловлюється думка про те, що конфіденційність є не лише договірним обов'язком, а й необхідною умовою існування окремих об'єктів інтелектуальної власності та суміжних нематеріальних активів. Як зазначають Tanya Arlin та Jennifer Davis, економічна цінність комерційної таємниці безпосередньо залежить від збереження конфіденційного характеру відповідної інформації, а тому механізми її охорони не можуть бути зведені лише до договірного регулювання [81. Р. 1021–1025]. Особливого значення ця проблема набуває у ліцензійних правовідносинах щодо ноу-хау та технологій. На відміну від патентів чи торговельних марок, які

охороняються шляхом державної реєстрації та оприлюднення відповідної інформації, ноу-хау зберігає свою цінність саме завдяки обмеженому доступу до нього. Відповідно, розголошення такої інформації може призвести не лише до порушення умов договору, а й до фактичної втрати самого об'єкта ліцензування.

Разом із тим надмірне посилення вимог конфіденційності також може негативно впливати на баланс інтересів сторін. У практиці ліцензування технологій нерідко виникають ситуації, коли ліцензіар прагне максимально розширити перелік конфіденційної інформації, обмежуючи можливості ліцензіата щодо використання отриманих знань та досвіду у власній діяльності. Подібний підхід може призводити до необґрунтованого обмеження конкуренції та фактичного поширення контролю ліцензіара за межі строку дії ліцензійного договору.

У цьому контексті заслуговує на увагу позиція Josef Drexl, який наголошує, що правовий режим конфіденційності повинен забезпечувати одночасно захист інвестицій правоволодільця та можливість подальшого інноваційного розвитку ліцензіата [80. Р. 82–85]. В іншому випадку механізми конфіденційності можуть перетворитися із засобу охорони правомірних інтересів на інструмент антиконкурентного обмеження доступу до знань і технологій.

На нашу думку, конфіденційність у ліцензійних правовідносинах виконує подвійну функцію. З одного боку, вона забезпечує збереження економічної цінності об'єкта права інтелектуальної власності та захист інтересів ліцензіара. З іншого боку, вона створює для ліцензіата необхідний рівень правової визначеності щодо обсягу інформації, яка підлягає охороні, та меж її допустимого використання. Саме тому ефективність механізмів конфіденційності повинна оцінюватися не лише через призму захисту секретної інформації, а й через їх здатність забезпечувати справедливий баланс між інтересами правоволодільця та користувача.

Таким чином, конфіденційність слід розглядати не як допоміжну умову ліцензійного договору, а як самостійний механізм забезпечення належного виконання ліцензійних правовідносин, який одночасно сприяє охороні об'єкта

ліцензування, захисту законних інтересів сторін та підтриманню балансу між стимулюванням інновацій і поширенням знань.

Завершальним елементом механізму забезпечення належного виконання ліцензійного договору виступають договірні санкції та інші способи реагування на порушення його умов. Саме через систему правових наслідків забезпечується реальність виконання сторонами прийнятих на себе зобов'язань та підтримується баланс їхніх інтересів.

У цивілістичній доктрині традиційно домінує підхід, відповідно до якого основною функцією договірних санкцій є компенсація негативних наслідків порушення зобов'язання. У межах цієї концепції неустойка, відшкодування збитків, одностороння відмова від договору або його розірвання розглядаються переважно як засоби відновлення майнової сфери потерпілої сторони.

Водночас сучасна теорія договірного права дедалі частіше звертає увагу на превентивну та регулятивну функції договірних санкцій. Як зазначає Hugh Collins, ефективні договірні санкції покликані не лише компенсувати вже завдані втрати, а й стимулювати сторони до належного виконання зобов'язань та запобігати опортуністичній поведінці учасників договірних відносин [86. Р. 398–401].

Особливо актуальним такий підхід є для ліцензійних правовідносин. На відміну від багатьох інших цивільно-правових договорів, наслідки порушення ліцензійного договору нерідко виходять далеко за межі безпосередніх майнових втрат сторін. Наприклад, розголошення ноу-хау або комерційної таємниці може призвести до втрати конкурентних переваг, зниження ринкової вартості технології та фактичного знецінення об'єкта ліцензування. Аналогічно порушення вимог щодо якості продукції під час використання торговельної марки здатне завдати шкоди діловій репутації правоволодільця, яку неможливо повністю відновити шляхом грошової компенсації.

У зв'язку з цим у міжнародній ліцензійній практиці спостерігається тенденція до розширення договірних механізмів реагування на порушення. Поряд із традиційним відшкодуванням збитків широко використовуються

положення про договірні штрафи, право призупинення дії ліцензії, механізми усунення порушень у визначений строк (*cure periods*), право проведення позапланового аудиту та дострокового припинення ліцензійного договору.

Разом із тим у науковій літературі висловлюються застереження щодо надмірного використання санкційних механізмів. Зокрема, Josef Drexl звертає увагу на те, що надмірно суворі санкції можуть використовуватися правоволодільцями для збереження ринкового контролю та створення непропорційних обмежень для ліцензіатів, що суперечить завданню забезпечення ефективного трансферу технологій [80. Р. 91–94].

На нашу думку, ефективність договірних санкцій у ліцензійних правовідносинах повинна оцінюватися не лише через призму їх здатності забезпечити захист потерпілої сторони, а й з позицій підтримання справедливого балансу інтересів учасників договору. Саме тому обсяг санкцій, підстави їх застосування та правові наслідки порушення ліцензійного договору повинні відповідати принципу пропорційності та враховувати характер порушеного обов'язку, значення відповідного об'єкта інтелектуальної власності та економічні наслідки порушення для кожної зі сторін.

Отже, договірні санкції у ліцензійних правовідносинах виконують не лише компенсаційну, але й превентивну та регулятивну функції. Їх головне призначення полягає не у покаранні порушника, а у створенні умов для стабільного функціонування ліцензійного договору та забезпечення належного балансу інтересів ліцензіара і ліцензіата. Саме через систему санкцій завершується механізм правового забезпечення виконання ліцензійного договору, який охоплює контроль, звітність, аудит, конфіденційність та інші інструменти договірного регулювання.

Проведене дослідження дає підстави для висновку, що баланс інтересів ліцензіара та ліцензіата є системоутворюючою засадою ліцензійних правовідносин, яка визначає не лише зміст прав та обов'язків сторін, а й особливості механізмів забезпечення належного виконання ліцензійного договору. На відміну від традиційного підходу, за якого інтереси сторін

розглядаються як потенційно конфліктні, сучасні ліцензійні правовідносини характеризуються взаємозалежністю економічних інтересів ліцензіара та ліцензіата, оскільки досягнення мети ліцензування можливе лише за умови їх узгодженої реалізації.

Встановлено, що в доктрині права інтелектуальної власності сформувалися три основні підходи до розуміння балансу інтересів: як механізму узгодження приватних і публічних інтересів; як інструменту забезпечення співвідношення між охороною прав інтелектуальної власності та конкуренцією; як внутрішнього принципу функціонування договірних ліцензійних правовідносин. Обґрунтовано, що саме останній підхід найбільшою мірою відповідає сучасній природі ліцензійного договору, оскільки дозволяє оцінювати реалізацію прав та обов'язків сторін крізь призму досягнення економічної мети ліцензування.

Доведено, що контроль використання об'єкта права інтелектуальної власності, звітність та аудит, конфіденційність і договірні санкції мають розглядатися не ізольовано, а як взаємопов'язані механізми забезпечення балансу інтересів сторін. Їх призначення полягає не у створенні переваг для однієї зі сторін, а у формуванні такого правового режиму реалізації ліцензії, який забезпечує належний рівень захисту прав та законних інтересів кожного учасника ліцензійних правовідносин.

Обґрунтовано, що баланс інтересів виконує функцію критерію оцінки належності виконання ліцензійного договору. Відповідно, належним слід визнавати не лише формальне виконання сторонами договірних умов, а й таку поведінку, яка відповідає принципам добросовісності, пропорційності та забезпечує досягнення економічної мети ліцензування. Саме через категорію балансу інтересів забезпечується узгодження прав, обов'язків та законних інтересів сторін у процесі використання об'єкта права інтелектуальної власності.

Таким чином, баланс інтересів ліцензіара та ліцензіата доцільно розглядати не лише як загальний принцип ліцензійних правовідносин, а як універсальний критерій побудови, тлумачення та оцінки механізмів виконання ліцензійного

договору, що забезпечує ефективну комерціалізацію об'єктів права інтелектуальної власності та стабільність цивільного обороту відповідних прав.

Висновки до розділу 2

У результаті проведеного дослідження структури та змісту ліцензійних правовідносин встановлено, що вони становлять складний різновид цивільних правовідносин у сфері розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, для яких характерна особлива взаємодія суб'єктного складу, об'єкта, змісту та механізмів реалізації прав і обов'язків сторін. Ліцензійні правовідносини не можуть бути зведені виключно до договірної зв'язку між правоволодільцем і користувачем, оскільки їх зміст значною мірою визначається правовою природою відповідного об'єкта права інтелектуальної власності та особливостями здійснення виключних майнових прав.

Доведено, що суб'єктний склад ліцензійних правовідносин є ширшим, ніж традиційна конструкція «ліцензіар – ліцензіат». Поряд із первинними учасниками таких правовідносин важливу роль можуть відігравати співвласники майнових прав інтелектуальної власності, спадкоємці, роботодавці, правонаступники, організації колективного управління, а також інші особи, які набувають повноважень щодо розпорядження відповідними правами. Це свідчить про багаторівневий характер ліцензійних правовідносин та необхідність врахування особливостей правового статусу кожного їх учасника.

Обґрунтовано, що об'єктом ліцензійних правовідносин виступає не сам об'єкт права інтелектуальної власності як результат творчої діяльності, а право його використання в межах, визначених законом та умовами ліцензії. Водночас особливості правового режиму конкретного об'єкта безпосередньо впливають на зміст ліцензійних правовідносин, обсяг переданих правомочностей, допустимі способи використання та механізми захисту прав сторін. Саме тому специфіка авторських творів, комп'ютерних програм, баз даних, винаходів, торговельних

марок, ноу-хау, технологій та інших об'єктів інтелектуальної власності визначає особливості відповідних ліцензійних конструкцій.

Встановлено, що зміст ліцензійних правовідносин утворює взаємопов'язана система суб'єктивних прав, юридичних обов'язків та законних інтересів сторін. При цьому суб'єктивні права ліцензіара не обмежуються правом надання дозволу на використання об'єкта права інтелектуальної власності, а охоплюють також право контролю за використанням об'єкта, право на отримання винагороди та право вимагати припинення порушень умов ліцензії. Своєю чергою, ліцензіат набуває права використання об'єкта інтелектуальної власності, права вимагати належного надання відповідних правомочностей та права на захист своїх законних інтересів.

Обґрунтовано, що право контролю використання об'єкта права інтелектуальної власності доцільно розглядати не як складову виключного права, а як самостійне суб'єктивне право ліцензіара у структурі ліцензійних правовідносин. Після виникнення ліцензійного правовідношення контроль набуває самостійного значення та спрямовується не лише на охорону об'єкта інтелектуальної власності, а й на забезпечення належного виконання ліцензійного договору та підтримання балансу інтересів сторін.

Доведено, що законний інтерес є самостійним елементом змісту ліцензійних правовідносин поряд із суб'єктивними правами та юридичними обов'язками. У ліцензійних правовідносинах законний інтерес виконує інтерпретаційну, коригувальну та захисну функції, забезпечуючи можливість тлумачення умов договору відповідно до його економічної мети, оцінки поведінки сторін через призму добросовісності та захисту їх правомірних очікувань навіть у тих випадках, коли відповідні правомочності прямо не закріплені у змісті суб'єктивного права.

Встановлено, що ключовою засадою функціонування сучасних ліцензійних правовідносин виступає баланс інтересів ліцензіара та ліцензіата. На відміну від традиційного підходу, який ґрунтується на протиставленні інтересів сторін, сучасні ліцензійні відносини характеризуються їх взаємозалежністю, оскільки

досягнення економічної мети ліцензіара безпосередньо залежить від ефективності використання об'єкта ліцензіатом. У зв'язку з цим баланс інтересів доцільно розглядати не лише як загальний принцип права інтелектуальної власності, а як критерій належного виконання ліцензійного договору.

Обґрунтовано, що контроль використання об'єкта інтелектуальної власності, звітність, аудит, конфіденційність та договірні санкції утворюють єдину систему механізмів забезпечення належного виконання ліцензійного договору. Їх призначення полягає не у створенні переваг для однієї зі сторін, а у забезпеченні справедливого співвідношення прав, обов'язків та законних інтересів учасників ліцензійних правовідносин. Саме через зазначені механізми досягається ефективна реалізація ліцензійної моделі комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності.

Отже, проведені дослідження дозволяють дійти висновку, що структура та зміст ліцензійних правовідносин формують цілісну систему взаємопов'язаних елементів, у якій правовий режим об'єкта інтелектуальної власності визначає особливості правового становища сторін, а баланс їх інтересів виступає основним критерієм побудови та реалізації відповідних правовідносин. Саме ця обставина зумовлює необхідність подальшого дослідження особливостей правового регулювання ліцензійних правовідносин у праві Європейського Союзу та проведення порівняльно-правового аналізу української та європейської моделей ліцензування, що становить предмет наступного розділу дисертаційного дослідження.

РОЗДІЛ 3. ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЛІЦЕНЗІЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН

3.1. Особливості правового регулювання ліцензійних правовідносин у Європейському Союзі

Розвиток ліцензійних правовідносин у сучасному світі дедалі більше виходить за межі національних правопорядків та набуває наднаціонального характеру. Особливо виразно ця тенденція простежується в межах Європейського Союзу, де формування спільного економічного простору, функціонування єдиного внутрішнього ринку та поступова гармонізація законодавства держав-членів зумовили виникнення специфічної моделі правового регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності та ліцензування.

На відміну від більшості національних правових систем, де ліцензійні правовідносини традиційно розглядаються переважно крізь призму цивільного або договірної права, у праві Європейського Союзу вони формуються під одночасним впливом декількох правових режимів. Поряд із нормами права інтелектуальної власності істотне значення мають положення права конкуренції, свободи руху товарів і послуг, регулювання цифрового ринку, а також судова практика Суду Європейського Союзу. У результаті ліцензійні правовідносини в ЄС набувають комплексного характеру та розглядаються не лише як механізм розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, а й як інструмент забезпечення інноваційного розвитку, технологічного трансферу та ефективного функціонування внутрішнього ринку.

У науковій літературі неодноразово зверталася увага на особливий характер європейської моделі регулювання інтелектуальної власності. Так, Annette Kur та Thomas Dreier зазначають, що право інтелектуальної власності в Європейському Союзі розвивається під впливом двох взаємопов'язаних процесів — гармонізації національного законодавства держав-членів та формування автономних наднаціональних механізмів правового регулювання [95, с. 5-7]. У

свою чергу Josef Drexl підкреслює, що «сучасне європейське регулювання ліцензування неможливо зрозуміти без урахування взаємодії між правом інтелектуальної власності та конкурентним правом Європейського Союзу, оскільки саме ця взаємодія визначає допустимі межі здійснення виключних прав та умови їх комерціалізації» [89, Р. 18–20].

Особливого значення зазначені питання набувають у контексті цифрової трансформації економіки. Розвиток цифрового контенту, програмного забезпечення, платформних бізнес-моделей, відкритих ліцензій та технологій штучного інтелекту суттєво змінив традиційні підходи до використання об'єктів права інтелектуальної власності та зумовив появу нових форм ліцензування. У відповідь на ці процеси Європейський Союз сформував комплексну систему правового регулювання, яка поєднує захист прав правоволодільців із забезпеченням конкуренції, доступу до інновацій та функціонування цифрового єдиного ринку.

У зв'язку з цим дослідження особливостей правового регулювання ліцензійних правовідносин у Європейському Союзі має важливе значення не лише для розуміння сучасних тенденцій розвитку права інтелектуальної власності, а й для визначення перспектив подальшої гармонізації законодавства України з *acquis* Європейського Союзу. Саме тому доцільним є аналіз процесу формування європейської моделі ліцензування, системи джерел права ЄС у цій сфері, впливу конкурентного права на зміст ліцензійних правовідносин, практики Суду Європейського Союзу та новітніх тенденцій розвитку ліцензійних механізмів в умовах цифрової економіки.

Аналіз сучасної моделі правового регулювання ліцензійних правовідносин у Європейському Союзі свідчить, що вона є результатом тривалої еволюції двох взаємопов'язаних процесів: розвитку права інтелектуальної власності та формування єдиного внутрішнього ринку ЄС. Саме взаємодія зазначених факторів зумовила появу особливого підходу до ліцензування об'єктів права інтелектуальної власності, який істотно відрізняється від класичних національних моделей правового регулювання.

У науковій літературі відсутня єдність щодо визначального чинника формування європейської моделі ліцензійних правовідносин.

Представники так званого інтеграційного підходу виходять із того, що розвиток права інтелектуальної власності в Європейському Союзі був зумовлений насамперед потребами функціонування внутрішнього ринку. Так, Annette Kur та Thomas Dreier зазначають, що гармонізація законодавства держав-членів у сфері інтелектуальної власності історично розглядалася як необхідна передумова усунення бар'єрів для вільного руху товарів, послуг та технологій у межах Європейського Союзу [95, Р. 5–9]. Подібної позиції дотримується і Paul Torremans, який наголошує, що європейське право інтелектуальної власності формувалося передусім як складова правового механізму економічної інтеграції держав-членів [78, Р. 673–675].

Інший підхід представлений насамперед працями Josef Drexl та Gustavo Ghidini. На думку зазначених авторів, розвиток права інтелектуальної власності в Європейському Союзі не може пояснюватися виключно завданнями економічної інтеграції. Вирішальне значення має забезпечення належного балансу між охороною результатів інтелектуальної діяльності, інноваційною конкуренцією та суспільним інтересом у доступі до нових технологій. Josef Drexl підкреслює, що «сучасна система права інтелектуальної власності повинна розглядатися як інструмент стимулювання інноваційного розвитку, а не як самоціль охорони виключних прав» [78, Р. 18–24]. Аналогічно Gustavo Ghidini зазначає, що «виключні права мають виконувати інноваційну функцію та не повинні створювати невинуватих перешкод для конкуренції й подальшого розвитку технологій» [96].

На нашу думку, жоден із наведених підходів не може повною мірою пояснити особливості сучасної європейської моделі ліцензування. Формування права інтелектуальної власності в Європейському Союзі дійсно було обумовлене потребами функціонування внутрішнього ринку, проте подальший розвиток ліцензійних правовідносин відбувався під істотним впливом конкурентного права та інноваційної політики ЄС. Саме тому сучасна європейська модель

ліцензування характеризується не домінуванням одного з указаних факторів, а їх постійним балансуванням.

Показово, що в жодній іншій правовій системі світу питання ліцензування не перебувають під таким потужним впливом конкурентного права, як у Європейському Союзі. Якщо у класичному цивільно-правовому підході ліцензійний договір розглядається переважно як форма реалізації принципу свободи договору, то у праві ЄС свобода сторін обмежується необхідністю забезпечення ефективної конкуренції та функціонування внутрішнього ринку. Саме ця особливість зумовила появу спеціальних механізмів правового регулювання ліцензійних правовідносин, які не мають прямих аналогів у більшості національних правопорядків.

Вирішальну роль у становленні європейської моделі відіграла гармонізація законодавства держав-членів. На відміну від повної уніфікації, яка передбачала б заміну національного законодавства єдиними нормами Союзу, Європейський Союз обрав модель поступового зближення правових систем через директиви, регламенти та практику Суду Європейського Союзу. Як зазначає Tanya Arlin, саме гармонізація дозволила забезпечити достатній рівень єдності правового регулювання при збереженні особливостей національних правопорядків держав-членів [81, Р. 56–58].

У результаті сформувалася якісно нова модель ліцензійних правовідносин, у межах якої право інтелектуальної власності, договірне право, конкурентне право та регулювання цифрової економіки функціонують як взаємопов'язані елементи єдиного правового механізму. Саме ця обставина значною мірою визначає подальший розвиток ліцензування в Європейському Союзі та його вплив на процес адаптації законодавства держав-кандидатів до *acquis* ЄС.

Особливістю європейського підходу стало те, що ліцензійний договір перестав розглядатися виключно як результат реалізації принципу свободи договору. Якщо у традиційній цивілістичній моделі основна увага приділяється волевиявленню сторін та змісту переданих правомочностей, то право Європейського Союзу оцінює ліцензійні відносини також через їх вплив на

структуру відповідного ринку, доступ до технологій та інноваційну конкуренцію.

Саме тому в європейській доктрині поступово сформувалося розуміння того, що здійснення виключного права інтелектуальної власності саме по собі не може розглядатися як абсолютна цінність. Як зазначає Josef Drexl, інтелектуальна власність та конкурентне право не є взаємовиключними системами правового регулювання, а повинні функціонувати як взаємодоповнюючі інструменти стимулювання інновацій та економічного розвитку (89. Р. 20–24). Подібної позиції дотримується і Gustavo Ghidini, який наголошує, що правова охорона результатів інтелектуальної діяльності повинна оцінюватися через її здатність стимулювати подальшу інноваційну діяльність, а не лише забезпечувати монопольне становище правоволодільця [96].

Наслідком такого підходу стало формування в праві Європейського Союзу особливої концепції ліцензування, відповідно до якої допустимість окремих договірних умов визначається не лише волею сторін або змістом виключного права, а й їх впливом на конкуренцію, інновації та функціонування внутрішнього ринку. Саме ця концепція згодом отримала нормативне закріплення у статтях 101–102 Договору про функціонування Європейського Союзу, Technology Transfer Block Exemption Regulation та Guidelines on Technology Transfer Agreements.

На відміну від європейського підходу, українське законодавство традиційно розглядає ліцензійний договір переважно як цивільно-правовий механізм розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. Водночас процес європейської інтеграції України обумовлює необхідність поступового врахування підходів ЄС до оцінки ліцензійних обмежень, особливо у сфері трансферу технологій, цифрових платформ, стандартизованих технологій та інноваційних ринків.

На нашу думку, одним із перспективних напрямів подальшого розвитку національного законодавства може стати впровадження підходу, відповідно до якого правомірність окремих ліцензійних обмежень оцінюватиметься не лише

через призму свободи договору, а й з урахуванням їх впливу на конкуренцію, доступ до технологій та інноваційний розвиток відповідного ринку. Саме такий підхід сьогодні становить одну з фундаментальних засад європейської моделі ліцензування.

Однією з ключових передумов формування сучасної європейської моделі ліцензійних правовідносин стало створення внутрішнього ринку Європейського Союзу. Саме необхідність забезпечення вільного руху товарів, послуг, капіталу та технологій зумовила перегляд традиційних підходів до здійснення прав інтелектуальної власності та визначення меж договірної свободи у сфері ліцензування.

При цьому у праві Європейського Союзу питання співвідношення виключних прав інтелектуальної власності та внутрішнього ринку тривалий час залишалося одним із найбільш дискусійних. Фактично йшлося про вирішення фундаментального питання: чи можуть права інтелектуальної власності використовуватися як інструмент територіального поділу внутрішнього ринку.

У ранній практиці Суду Європейських Співтовариств поступово сформувалася позиція, відповідно до якої саме існування права інтелектуальної власності не суперечить цілям європейської інтеграції, проте способи його здійснення можуть підлягати контролю з боку права ЄС. Одним із перших рішень, що заклали основу такого підходу, стала справа *Consten and Grundig v Commission*, у якій Суд фактично визнав недопустимими договірні конструкції, спрямовані на абсолютний територіальний захист дистриб'юторів та ізоляцію національних ринків. Хоча справа безпосередньо не стосувалася ліцензійних правовідносин у сучасному розумінні, вона заклала підґрунтя для подальшого розвитку підходу до оцінки ліцензійних обмежень крізь призму функціонування внутрішнього ринку.

Подальший розвиток ця концепція отримала у справах *Deutsche Grammophon v Metro* та *Centrafarm BV v Sterling Drug Inc.*. У цих рішеннях Суд сформулював один із базових принципів європейського права інтелектуальної власності — розмежування існування права та способів його здійснення. Суд

виходив із того, що право ЄС не заперечує саме існування виключних прав, проте їх реалізація не повинна створювати необґрунтованих перешкод для вільного руху товарів між державами-членами.

Саме в цей період у європейській доктрині почала формуватися концепція так званого «ринкового обмеження інтелектуальної власності». Так, Hanns Ullrich зазначав, що інтеграційна функція права Європейського Союзу неминуче обмежує можливість використання прав інтелектуальної власності для фрагментації внутрішнього ринку, оскільки виключне право не повинно перетворюватися на інструмент ізоляції національних економік [97].

Водночас інша група науковців застерігала від надмірного втручання конкурентного права у сферу інтелектуальної власності. Зокрема, Valentine Korah наголошувала, що ліцензійні обмеження нерідко є економічно необхідними для ефективного трансферу технологій та повернення інвестицій у дослідження і розробки, а тому їх оцінка не повинна здійснюватися виключно через призму захисту конкуренції [98].

На нашу думку, саме ця дискусія значною мірою визначила подальший розвиток європейського регулювання ліцензійних правовідносин. Якщо початково право ЄС було орієнтоване переважно на усунення територіальних бар'єрів усередині Співтовариства, то згодом акцент змістився на пошук оптимального співвідношення між охороною виключних прав, стимулюванням інновацій та підтриманням конкуренції. Саме тому сучасна європейська модель ліцензування ґрунтується не на протиставленні права інтелектуальної власності та внутрішнього ринку, а на їх функціональному узгодженні.

Зазначений підхід має важливе значення і для України. На відміну від традиційного сприйняття ліцензійного договору як виключно приватноправового інструменту розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, досвід Європейського Союзу демонструє необхідність врахування впливу ліцензійних обмежень на конкуренцію, доступ до технологій та інноваційний розвиток відповідних ринків. У перспективі це

може стати одним із напрямів подальшого вдосконалення національного законодавства в процесі його адаптації до *acquis* Європейського Союзу.

Важливим чинником формування сучасної системи правового регулювання ліцензійних правовідносин у Європейському Союзі стала гармонізація законодавства держав-членів у сфері інтелектуальної власності. Саме завдяки цьому процесу вдалося забезпечити належний рівень правової визначеності для учасників транскордонних ліцензійних відносин та створити передумови для функціонування єдиного ринку технологій, інновацій та об'єктів інтелектуальної власності.

При цьому гармонізація права інтелектуальної власності в Європейському Союзі від самого початку розвивалася під впливом двох конкуруючих концепцій. Перша виходила з необхідності максимальної уніфікації правового регулювання для усунення відмінностей між національними правопорядками. Друга передбачала збереження національної автономії держав-членів за умови поступового зближення ключових правових інститутів.

На думку Christophe Geiger, розвиток права інтелектуальної власності в Європейському Союзі ніколи не був спрямований на повне витіснення національного регулювання. Натомість основним завданням гармонізації стало формування спільних стандартів правової охорони та здійснення прав інтелектуальної власності при збереженні певного простору для національного правотворення [99, с. 7].

Подібної позиції дотримується й Estelle Derclaye, яка наголошує, що «європейська інтеграція у сфері інтелектуальної власності має багаторівневий характер і поєднує гармонізацію законодавства держав-членів із поступовим розвитком автономних правових інститутів Європейського Союзу» [100, с. 39].

У результаті в Європейському Союзі сформувалася своєрідна змішана модель регулювання. З одного боку, значна частина питань ліцензування продовжує регулюватися національним законодавством держав-членів. З іншого боку, ключові засади здійснення прав інтелектуальної власності дедалі більше визначаються нормами права ЄС та практикою Суду Європейського Союзу.

Особливо показовим у цьому контексті є розвиток унітарних об'єктів права інтелектуальної власності. Створення правового режиму торговельної марки Європейського Союзу та промислового зразка Співтовариства фактично започаткувало формування наднаціональної системи охорони окремих об'єктів інтелектуальної власності. Як зазначає Nuno Pires de Carvalho, «поява унітарних прав стала одним із найбільш вагомих досягнень європейської інтеграції у сфері інтелектуальної власності, оскільки дозволила суттєво спростити транснаціональне використання та ліцензування відповідних об'єктів» [101-105].

Водночас аналіз розвитку європейського законодавства дозволяє дійти висновку, що ліцензійні правовідносини в Європейському Союзі не стали предметом повної уніфікації. На відміну від окремих об'єктів інтелектуальної власності, для яких були створені автономні наднаціональні режими охорони, ліцензування продовжує розвиватися переважно через гармонізацію загальних принципів регулювання, формування єдиних конкурентних стандартів та вироблення уніфікованих підходів у практиці Суду Європейського Союзу.

На нашу думку, саме ця особливість становить одну з ключових рис європейської моделі ліцензування. Розвиток ліцензійних правовідносин у ЄС відбувається не шляхом створення єдиного «європейського ліцензійного кодексу», а через поступове формування спільних правових підходів до здійснення та обмеження виключних прав інтелектуальної власності. Завдяки цьому забезпечується необхідна гнучкість правового регулювання та одночасно зберігається єдність внутрішнього ринку.

Для України зазначений досвід має особливе значення в умовах адаптації законодавства до *acquis* Європейського Союзу. Європейська практика свідчить, що ефективна інтеграція до спільного правового простору не обов'язково потребує повної уніфікації національного законодавства. Набагато важливішим є впровадження спільних принципів правового регулювання, узгодження підходів до тлумачення правових норм та забезпечення єдиних стандартів здійснення прав інтелектуальної власності. Саме такий підхід дозволяє

забезпечити баланс між збереженням національних правових традицій та виконанням зобов'язань, що впливають із процесу європейської інтеграції.

Особливістю європейської моделі регулювання ліцензійних правовідносин є те, що об'єктом гармонізації виступають не стільки окремі договірні конструкції, скільки принципи здійснення та обмеження виключних прав інтелектуальної власності. У результаті в Європейському Союзі сформувався своєрідний багаторівневий механізм регулювання ліцензійних відносин, у якому національне договірне право продовжує визначати форму та зміст ліцензійного договору, тоді як право ЄС встановлює межі реалізації виключних прав, стандарти конкурентної поведінки учасників ринку та загальні правила функціонування внутрішнього ринку.

У цьому контексті заслуговує на увагу позиція Reto Hilty, який наголошує, що «сучасне європейське право інтелектуальної власності поступово трансформується із системи охорони окремих виключних прав у систему регулювання інноваційних процесів та обігу знань» [102, с. 47]. Відповідно, ліцензійні правовідносини дедалі більше розглядаються не лише як спосіб розпорядження майновими правами, а як правовий механізм організації інноваційного обміну між учасниками ринку.

Подібний підхід дозволяє по-новому оцінити і процес адаптації законодавства України до *acquis* Європейського Союзу. На нашу думку, основною метою такої адаптації повинно бути не механічне відтворення окремих нормативних конструкцій права ЄС, а імплементація тих принципів регулювання, які лежать в основі європейської моделі ліцензування. Насамперед йдеться про принцип балансу між здійсненням виключних прав інтелектуальної власності та забезпеченням конкуренції, принцип технологічної нейтральності правового регулювання, а також принцип сприяння інноваційному трансферу знань і технологій.

Саме тому європейська модель ліцензійних правовідносин може бути охарактеризована як модель функціональної інтеграції, у межах якої ліцензійний договір виконує не лише розпорядчу, але й інноваційну, конкурентну та

інтеграційну функції. Такий підхід суттєво відрізняє право Європейського Союзу від традиційних національних моделей ліцензування, які переважно зосереджуються на договірному аспекті передачі прав на використання об'єктів інтелектуальної власності.

У сучасній доктрині права інтелектуальної власності дедалі частіше підкреслюється, що гармонізація в межах Європейського Союзу не зводиться до технічного зближення законодавства держав-членів. Йдеться про формування спільного правового простору, у межах якого національні правопорядки функціонують на основі єдиних регулятивних цінностей та принципів. Саме тому європейські дослідники характеризують розвиток європейського права інтелектуальної власності як процес побудови цілісної системи регулювання, що повинна забезпечувати узгоджене функціонування різних правових механізмів у межах внутрішнього ринку.

Особливо показовим у цьому контексті є становлення правового регулювання ліцензійних правовідносин. На відміну від багатьох інших сфер приватного права, Європейський Союз фактично не створив єдиного нормативного акта, який би комплексно регулював ліцензійні договори. Натомість відбулося поступове формування системи взаємопов'язаних регуляторних механізмів, що охоплюють право інтелектуальної власності, конкурентне право, регулювання цифрового ринку та судову практику Суду Європейського Союзу.

У зв'язку з цим заслуговує на увагу підхід Reto Hilty, який розглядає сучасне право інтелектуальної власності через призму процесів приватного впорядкування (*private ordering*). На думку дослідника, «дедалі більшу роль у регулюванні використання об'єктів інтелектуальної власності починають відігравати договірні механізми, які фактично формують автономний рівень правового регулювання поряд із законодавством та судовою практикою. При цьому завдання права полягає не лише у захисті виключних прав, але й у недопущенні ситуацій, коли договірні механізми створюють надмірні бар'єри для доступу до знань, технологій або ринків» [102].

На нашу думку, саме ця обставина дозволяє пояснити специфіку європейської моделі ліцензування. Якщо в традиційній цивілістичній парадигмі ліцензійний договір переважно розглядається як правочин щодо надання права використання об'єкта інтелектуальної власності, то в праві Європейського Союзу він дедалі більше набуває значення інструменту організації інноваційного обміну. Відповідно, правове регулювання ліцензійних правовідносин спрямовується не лише на забезпечення інтересів правоволодільця та користувача, а й на досягнення ширших цілей функціонування внутрішнього ринку, розвитку конкуренції та стимулювання інновацій.

Саме тому розвиток ліцензійних правовідносин у Європейському Союзі відбувається не шляхом уніфікації договірних конструкцій, а через формування наднаціональних принципів здійснення та обмеження виключних прав інтелектуальної власності. Вирішальне значення при цьому мають не стільки формальні вимоги до змісту ліцензійного договору, скільки критерії допустимості договірних обмежень, їх вплив на конкуренцію, доступ до технологій та ефективність функціонування внутрішнього ринку.

На відміну від цього, українське законодавство й досі переважно ґрунтується на класичному приватноправовому розумінні ліцензійного договору як способу розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. Водночас досвід Європейського Союзу свідчить про доцільність поступового переходу від суто договірно-розпорядчого підходу до функціонального підходу, який передбачає оцінку ліцензійних обмежень через їх вплив на інноваційну діяльність, технологічний трансфер та конкурентне середовище.

У зв'язку з цим вважаємо, що адаптація законодавства України до *acquis* Європейського Союзу у сфері ліцензування повинна здійснюватися не шляхом механічного запозичення окремих нормативних конструкцій, а через імплементацію принципів, на яких побудована європейська модель регулювання. Насамперед йдеться про принцип балансу між здійсненням виключних прав і забезпеченням конкуренції, принцип технологічної

нейтральності правового регулювання та принцип сприяння інноваційному трансферу технологій.

Узагальнення наведених підходів дає підстави для висновку, що розвиток ліцензійних правовідносин у Європейському Союзі відбувається не шляхом уніфікації договірних конструкцій, а через формування спільних принципів здійснення та обмеження виключних прав інтелектуальної власності. Саме тому європейську модель ліцензування доцільно характеризувати як модель функціональної інтеграції, у межах якої ліцензійний договір виступає не лише засобом розпорядження правами інтелектуальної власності, але й інструментом забезпечення конкуренції, інноваційного розвитку та ефективного функціонування внутрішнього ринку.

Сформована в Європейському Союзі модель регулювання ліцензійних правовідносин значною мірою зумовлена особливостями системи джерел права ЄС. На відміну від більшості національних правопорядків, де правове регулювання ліцензування базується переважно на нормах цивільного та спеціального законодавства у сфері інтелектуальної власності, у праві Європейського Союзу визначальне значення мають як акти вторинного права, так і положення установчих договорів, які формують фундаментальні засади функціонування внутрішнього ринку та конкурентного середовища.

У науковій літературі неодноразово наголошувалося, що право інтелектуальної власності в Європейському Союзі не становить ізольованої галузі правового регулювання. Як зазначають Annette Kur та Thomas Dreier, «особливістю європейської моделі є інтеграція правового регулювання інтелектуальної власності у загальну систему цілей та принципів функціонування Союзу, насамперед пов'язаних із забезпеченням внутрішнього ринку та економічної інтеграції держав-членів» [95, р. 9–12].

Первинне право Європейського Союзу становлять насамперед Договір про Європейський Союз (TEU) та Договір про функціонування Європейського Союзу (TFEU). Хоча зазначені договори не містять комплексного регулювання ліцензійних правовідносин, саме їх положення визначають межі здійснення

виключних прав інтелектуальної власності та допустимість окремих ліцензійних практик.

Однією з ключових норм у цьому контексті є ст. 26 ДФЄС, яка закріплює засади функціонування внутрішнього ринку Європейського Союзу. Відповідно до зазначеної статті внутрішній ринок охоплює простір без внутрішніх кордонів, у межах якого забезпечується вільний рух товарів, осіб, послуг і капіталу. Саме ця норма стала основою для подальшого формування судової практики щодо недопустимості використання прав інтелектуальної власності як інструменту штучного поділу внутрішнього ринку.

У цьому аспекті особливе значення мають також ст. 34–36 ДФЄС, які регулюють свободу руху товарів. Як слушно зазначає Paul Torremans, «більшість ранніх рішень Суду ЄС у сфері інтелектуальної власності фактично були спрямовані на пошук балансу між територіальним характером виключних прав та необхідністю забезпечення свободи торгівлі між державами-членами» [78, р. 681–684].

Водночас найбільший вплив на розвиток ліцензійних правовідносин справили ст. 101 та 102 ДФЄС, що становлять основу конкурентного права Європейського Союзу. Стаття 101 ДФЄС забороняє угоди між суб'єктами господарювання, які мають на меті або наслідком обмеження конкуренції на внутрішньому ринку. Саме ця норма стала правовою основою для оцінки допустимості багатьох ліцензійних умов, зокрема положень про територіальні обмеження, ексклюзивність, заборону оскарження прав інтелектуальної власності чи обмеження використання конкуруючих технологій.

У свою чергу ст. 102 ДФЄС забороняє зловживання домінуючим становищем. Практика Суду ЄС та Європейської Комісії свідчить, що окремі способи здійснення прав інтелектуальної власності можуть розглядатися як форма такого зловживання, особливо у випадках відмови у ліцензуванні технологій, які мають вирішальне значення для доступу до відповідного ринку. Саме на підставі цієї норми у подальшому було сформовано підходи до регулювання FRAND-ліцензування стандарт-необхідних патентів (SEP).

Особливе місце у системі первинного права займає ст. 118 ДФЄС, яка передбачає можливість створення європейських прав інтелектуальної власності з унітарною дією на території всього Союзу. Саме ця норма стала правовою основою для формування режиму торговельної марки Європейського Союзу та подальшого розвитку системи унітарної патентної охорони. Як зазначає Christophe Geiger, включення ст. 118 до Лісабонського договору стало важливим етапом еволюції європейського права інтелектуальної власності, оскільки вперше надало чітке договірне підґрунтя для розвитку наднаціональних механізмів охорони результатів інтелектуальної діяльності [99, р. 53–55].

На нашу думку, саме положення первинного права Європейського Союзу закладають фундаментальну особливість європейської моделі ліцензування. Якщо у національних правопорядках ліцензійний договір здебільшого розглядається як інструмент реалізації виключного права, то в Європейському Союзі його правова оцінка нерозривно пов'язана з цілями функціонування внутрішнього ринку та забезпечення ефективної конкуренції. Внаслідок цього право інтелектуальної власності та конкурентне право не протиставляються одне одному, а виступають взаємодоповнюючими елементами єдиного регуляторного механізму.

Саме на зазначених положеннях первинного права ґрунтується подальше нормативне регулювання ліцензійних правовідносин, що здійснюється через акти вторинного права Європейського Союзу, насамперед директиви, регламенти та спеціальні акти у сфері трансферу технологій.

Якщо первинне право Європейського Союзу визначає загальні межі здійснення прав інтелектуальної власності через принципи внутрішнього ринку, свободи руху товарів і конкуренції, то вторинне право ЄС конкретизує ці засади щодо окремих об'єктів інтелектуальної власності та форм їх використання. Саме через директиви і регламенти Європейський Союз поступово сформував нормативне середовище, у межах якого ліцензування розглядається не лише як приватноправовий договірний механізм, а як інструмент транскордонного використання результатів інтелектуальної діяльності.

Особливістю вторинного права ЄС є те, що воно не містить єдиного комплексного акта, присвяченого ліцензійним договорам. Натомість регулювання ліцензійних правовідносин розосереджене між актами, які визначають правовий режим окремих об'єктів інтелектуальної власності, а також актами, спрямованими на гармонізацію цифрового ринку, авторського права, суміжних прав, торговельних марок, промислових зразків та технологічного трансферу.

У сфері авторського права важливе значення має Директива 2001/29/ЄС про гармонізацію окремих аспектів авторського права і суміжних прав в інформаційному суспільстві [103]. Її значення для ліцензування полягає в тому, що вона закріпила гармонізовані підходи до права відтворення, права доведення творів до загального відома та права розповсюдження, тобто тих правомочностей, які найчастіше становлять предмет авторсько-правових ліцензій у цифровому середовищі. Директива прямо спрямована на гармонізацію правової охорони авторського права і суміжних прав в умовах інформаційного суспільства.

Подальшим етапом розвитку цього підходу стала Директива (EU) 2019/790 про авторське право і суміжні права на Єдиному цифровому ринку [104]. Вона модернізувала авторсько-правове регулювання з урахуванням цифрових способів використання творів, діяльності онлайн-платформ, транскордонного доступу до контенту, текстового і дата-майнінгу, а також нових механізмів справедливої винагороди авторів і виконавців. Саме ця Директива засвідчує перехід ЄС від класичного розуміння ліцензії як дозволу на використання твору до ширшого підходу, за якого ліцензування стає елементом регулювання цифрової економіки та обігу даних.

Окрему роль у системі вторинного права ЄС відіграють регламенти щодо унітарних об'єктів інтелектуальної власності. Так, Регламент (EU) 2017/1001 про торговельну марку Європейського Союзу передбачає можливість ліцензування торговельної марки ЄС щодо всіх або частини товарів і послуг, для яких вона зареєстрована, а також щодо всієї території Союзу або її частини [105]. Це має

істотне значення для транскордонного бізнесу, оскільки дозволяє використовувати єдиний об'єкт права інтелектуальної власності в межах декількох національних ринків без потреби укладення окремих ліцензій щодо кожної держави-члена.

Подібний підхід простежується і в Регламенті (ЄС) № 6/2002 про промислові зразки Співтовариства [106]. Стаття 32 цього Регламенту прямо передбачає, що промисловий зразок Співтовариства може бути предметом ліцензії щодо всієї території Союзу або її частини, а ліцензія може бути виключною або невиключною. Це свідчить про те, що унітарні права інтелектуальної власності в ЄС одразу конструюються як об'єкти, придатні для транскордонного ліцензування.

На нашу думку, саме ця риса вторинного права ЄС є особливо важливою для порівняння з українським законодавством. В Україні ліцензійні правовідносини здебільшого прив'язані до національної території дії майнових прав інтелектуальної власності. Натомість у Європейському Союзі поступово сформовано модель, за якої окремі об'єкти права інтелектуальної власності мають унітарний характер і можуть ліцензуватися як єдиний правовий актив у межах усього внутрішнього ринку.

Водночас вторинне право ЄС не усуває ролі національного договірної права. Воно визначає правовий режим об'єкта, обсяг виключних прав, можливість їх передачі або ліцензування, але значна частина питань укладення, виконання, зміни та припинення ліцензійного договору й надалі залишається у сфері регулювання національних правопорядків держав-членів. Саме тому європейську модель не можна вважати повністю уніфікованою. Вона є багаторівневою: право ЄС формує рамки та межі допустимого використання об'єктів інтелектуальної власності, тоді як національне право деталізує договірний механізм такого використання.

Ця особливість дає підстави для важливого авторського висновку. Європейське вторинне право у сфері ліцензування розвивається не шляхом створення єдиного ліцензійного договору ЄС, а шляхом формування

уніфікованих режимів окремих об'єктів інтелектуальної власності, які можуть бути предметом транскордонного ліцензування. Такий підхід дозволяє поєднати єдність внутрішнього ринку з гнучкістю національного договірного регулювання.

Для України цей досвід є цінним насамперед у контексті подальшої адаптації законодавства до *acquis* ЄС. Ідеться не лише про формальне наближення норм щодо окремих об'єктів інтелектуальної власності, а й про необхідність переосмислення ліцензійного договору як інструменту транскордонного обігу інтелектуальних активів. У цьому контексті перспективною видається ідея закріплення в українському законодавстві більш чітких правил щодо територіального обсягу ліцензії, транскордонного використання об'єкта, цифрових способів використання та взаємодії ліцензійного договору з конкурентним правом.

Особливе місце в системі правового регулювання ліцензійних правовідносин у Європейському Союзі посідає конкурентне право. Якщо акти у сфері інтелектуальної власності визначають зміст виключних прав та можливість їх передачі іншим особам, то конкурентне право встановлює межі допустимого використання таких прав у договірних відносинах. Найбільш повно зазначений підхід відображений у спеціальному механізмі регулювання угод про трансфер технологій, який складається з Регламенту Комісії (ЄС) № 316/2014 про застосування статті 101(3) ДФЄС до категорій угод про трансфер технологій (Technology Transfer Block Exemption Regulation — ТТBER) та Керівництва щодо угод про трансфер технологій (Guidelines on the application of Article 101 of the Treaty on the Functioning of the European Union to technology transfer agreements) [107; 108].

Поява зазначених документів стала наслідком тривалої еволюції підходів Європейського Союзу до співвідношення права інтелектуальної власності та конкурентного права. Якщо на ранніх етапах розвитку європейської інтеграції ліцензійні угоди нерідко розглядалися як потенційно небезпечні для конкуренції через можливість створення територіальних монополій або обмеження доступу

до технологій, то згодом підхід змінився. Європейська Комісія поступово дійшла висновку, що ліцензування переважно має про-конкурентний характер, оскільки сприяє поширенню технологій, інноваційній діяльності та економічному розвитку.

Як зазначає Valentine Korah, «трансфер технологій за своєю природою відрізняється від класичних горизонтальних або вертикальних угод, оскільки його основною метою є не обмеження конкуренції, а поширення результатів інтелектуальної діяльності між учасниками ринку» [98, р. 358–361]. Подібної позиції дотримується й Richard Whish, який наголошує, що «більшість ліцензійних угод створюють додаткові стимули для інновацій та дозволяють ефективніше використовувати технологічні ресурси суспільства» [109, р. 767–770].

Саме тому сучасний ТТВЕР ґрунтується на презумпції правомірності більшості угод про трансфер технологій. Регламент передбачає, що певні категорії ліцензійних договорів автоматично звільняються від заборони, встановленої статтею 101(1) ДФЄС, якщо частки сторін на відповідному ринку не перевищують встановлених порогових значень і якщо договір не містить так званих «жорстких обмежень» (hardcore restrictions).

У науковій літературі саме ця особливість вважається одним із найбільш вагомих досягнень європейського конкурентного права. На думку Alison Jones, «сучасна система блокових вилучень забезпечує необхідний баланс між правовою визначеністю для бізнесу та захистом конкурентного середовища, оскільки дозволяє суб'єктам господарювання самостійно оцінювати допустимість більшості ліцензійних практик без необхідності отримання індивідуального дозволу Європейської Комісії» [110, р. 961–964].

Особливого значення для ліцензійних правовідносин набуває класифікація договірних обмежень, закріплена у ТТВЕР. Регламент фактично поділяє всі ліцензійні умови на три групи: допустимі обмеження, обмеження, що потребують індивідуальної оцінки, та «жорсткі обмеження», наявність яких автоматично позбавляє угоду переваг блокового вилучення.

До категорії *hardcore restrictions* належать насамперед умови, спрямовані на фіксацію цін реалізації продукції, абсолютний поділ ринків між конкурентами, обмеження обсягів виробництва та окремі форми заборони пасивних продажів. Як зазначає Steven Anderman, «саме через такі умови ліцензійний договір може трансформуватися з інструменту поширення технологій у засіб антиконкурентної координації поведінки учасників ринку» [111, р. 193–195].

Водночас заслуговує на увагу те, що європейський підхід не передбачає автоматичної заборони всіх обмежувальних положень ліцензійного договору. Навпаки, низка обмежень визнається економічно виправданою та необхідною для ефективного трансферу технологій. До таких належать окремі територіальні обмеження, положення про виключність ліцензії, обмеження активних продажів на певній території, а також деякі форми спеціалізації виробництва.

Саме тут проявляється одна з ключових особливостей сучасної європейської моделі ліцензування. На відміну від традиційного цивільно-правового підходу, який оцінює ліцензійний договір переважно через призму свободи договору, право ЄС аналізує економічні наслідки конкретної договірної умови для інноваційного розвитку та конкурентного середовища. Як наголошує Josef Drexl, «вирішальним критерієм правомірності ліцензійних обмежень має бути їх вплив на інноваційну конкуренцію, а не лише на поточний стан товарного ринку» [112, р. 31–35].

У цьому контексті показовою є наукова дискусія між прихильниками підходу балансу конкуренції та інтелектуальної власності та представниками інноваційного підходу. Якщо Paul Torremans переважно розглядає ТТВЕР як механізм забезпечення належного співвідношення між здійсненням виключних прав та захистом конкуренції, то Josef Drexl і Gustavo Ghidini пропонують ширший підхід, відповідно до якого основною метою регулювання повинно бути стимулювання інноваційного процесу загалом. У такому випадку конкурентне право оцінює не лише вплив ліцензії на існуючу конкуренцію, а й її здатність сприяти появі нових технологій та ринків.

На нашу думку, саме інноваційний підхід найбільшою мірою відповідає сучасним тенденціям розвитку європейського права. Аналіз положень TTBER та Technology Transfer Guidelines свідчить, що Європейська Комісія дедалі частіше оцінює ліцензійні угоди не лише через призму захисту конкуренції, а й з урахуванням їх ролі у поширенні технологій, стимулюванні досліджень і розробок та забезпеченні доступу до інновацій.

Внаслідок цього TTBER слід розглядати не лише як інструмент конкурентного права, а як один із центральних механізмів формування сучасної європейської моделі ліцензування, що забезпечує баланс між охороною виключних прав, конкуренцією та інноваційним розвитком.

Однією з найбільш характерних особливостей європейської моделі ліцензування є те, що правова оцінка ліцензійного договору здійснюється не лише через призму змісту переданих прав інтелектуальної власності, а й з урахуванням впливу конкретних договірних умов на конкуренцію, інноваційний розвиток та функціонування внутрішнього ринку. Саме тому в центрі уваги TTBER та Technology Transfer Guidelines перебуває питання допустимості окремих договірних обмежень, які традиційно включаються до ліцензійних договорів.

На відміну від класичного цивільно-правового підходу, за якого сторони можуть вільно визначати зміст договору в межах принципу свободи договору, право Європейського Союзу виходить із того, що окремі ліцензійні умови здатні впливати не лише на інтереси сторін договору, але й на конкурентну структуру ринку загалом. Саме тому допустимість таких умов оцінюється з позицій статті 101 ДФЕС та положень TTBER [113].

У сучасній європейській доктрині найбільше дискусій викликають територіальні обмеження, положення про повернення удосконалень технології (grant-back clauses), заборона оспорування прав інтелектуальної власності (no-challenge clauses) та умови виключного ліцензування.

Так, територіальні обмеження історично належать до найбільш поширених умов ліцензійних договорів. Їх економічна функція полягає в розподілі ринків

між ліцензіаром і ліцензіатом або між декількома ліцензіатами, що дозволяє уникнути внутрішньої конкуренції та забезпечити окупність інвестицій у впровадження технології.

Водночас саме територіальні обмеження тривалий час розглядалися як потенційна загроза функціонуванню внутрішнього ринку Європейського Союзу. Як зазначає Valentine Korah, «право ЄС традиційно ставиться до абсолютного територіального захисту з особливою обережністю, оскільки він здатний відтворювати економічні кордони між державами-членами та перешкоджати реалізації фундаментального принципу свободи руху товарів» [98, р. 275–278].

Саме тому TTBER проводить розмежування між допустимими та недопустимими територіальними обмеженнями. Зокрема, допустимими можуть визнаватися обмеження активних продажів на територію, закріплену за іншим ліцензіатом, якщо вони спрямовані на захист початкових інвестицій у впровадження технології. Натомість абсолютна заборона пасивних продажів, як правило, розглядається як «жорстке обмеження» конкуренції (*hardcore restriction*) [113].

На думку Richard Whish та David Bailey, «такий підхід демонструє прагнення Європейського Союзу досягти компромісу між потребами технологічного трансферу та необхідністю збереження відкритості внутрішнього ринку» [115, р. 780–784].

Особливе місце в сучасних ліцензійних відносинах займають так звані *grant-back clauses* — положення, відповідно до яких ліцензіат зобов'язується передавати ліцензіару права на подальші вдосконалення ліцензованої технології.

Прихильники таких положень наголошують, що вони стимулюють передачу технологій, оскільки ліцензіар отримує гарантію доступу до результатів подальших удосконалень. Як зазначає Steven Anderman, відсутність подібних механізмів може зменшувати готовність правоволодільців передавати новітні технології конкурентам або незалежним виробникам [116, р. 214–216].

Водночас Josef Drexl звертає увагу на іншу проблему. «Якщо положення про повернення удосконалень сформульовані надто широко, вони можуть

стримувати інноваційну активність ліцензіата, оскільки фактично позбавляють його стимулів до самостійних досліджень та розробок» [117, р. 137–139].

Саме тому сучасна редакція TTBER проводить розмежування між виключними та невиключними grant-back clauses. Невиключні механізми передачі прав на удосконалення зазвичай визнаються допустимими, тоді як виключна передача прав на відокремлювані (severable) удосконалення потребує більш ретельної конкурентно-правової оцінки [114].

На нашу думку, зазначений підхід є одним із найбільш вдалих прикладів поєднання інтересів ліцензіара та ліцензіата. Він демонструє прагнення права ЄС забезпечити не лише поширення технологій, а й стимулювання подальшої інноваційної діяльності.

Ще більш дискусійними залишаються так звані no-challenge clauses — положення, які забороняють ліцензіату оспорювати чинність патенту, торговельної марки чи іншого об'єкта інтелектуальної власності. З позицій класичного договірної права такі умови можуть розглядатися як логічний наслідок укладення ліцензійного договору. Якщо особа погоджується використовувати технологію на умовах ліцензії, вона фактично визнає права ліцензіара. Проте конкурентне право Європейського Союзу виходить з іншої логіки. Як зазначає Alison Jones, «суспільний інтерес полягає в усуненні з ринку недійсних або необґрунтовано зареєстрованих прав інтелектуальної власності. Тому повна заборона їх оспорювання може завдавати шкоди не лише ліцензіату, але й конкурентному середовищу загалом» [118, р. 978–980].

Саме тому сучасні Technology Transfer Guidelines допускають право ліцензіара припинити невиключну ліцензію у випадку оспорювання відповідного права, однак загалом негативно оцінюють положення, які повністю позбавляють ліцензіата можливості ставити під сумнів чинність об'єкта інтелектуальної власності [114].

Окремого аналізу потребують виключні ліцензії. На відміну від багатьох інших договірних обмежень, виключне ліцензування загалом розглядається правом ЄС як про-конкурентний механізм.

Як наголошує Herbert Hovenkamp, виключна ліцензія часто є необхідною передумовою ефективної комерціалізації технології, оскільки дозволяє ліцензіату здійснювати значні інвестиції без ризику негайної конкуренції з боку інших користувачів тієї ж технології [119, р. 913–915].

Подібної позиції дотримується й Європейська Комісія, яка вказує, що «виключність сама по собі не становить порушення конкурентного права. Вирішальне значення має структура відповідного ринку, ринкова влада сторін та фактичний вплив виключності на доступ до технології» [114].

Саме тому сучасний підхід ЄС ґрунтується не на формальній оцінці виключності як такої, а на аналізі її економічних наслідків для конкуренції та інноваційного розвитку.

На нашу думку, аналіз положень ТТВЕР дозволяє зробити більш загальний висновок. Європейське право поступово відмовляється від формального підходу до оцінки ліцензійних обмежень і переходить до функціонального аналізу їх впливу на інновації, конкуренцію та технологічний розвиток. Саме ця тенденція сьогодні становить одну з визначальних особливостей європейської моделі ліцензування та може бути врахована в процесі подальшої адаптації законодавства України до *acquis* Європейського Союзу.

Подальший розвиток європейської моделі ліцензування зумовив появу нових правових конструкцій, які практично не були відомі традиційному праву інтелектуальної власності. Однією з таких конструкцій стало FRAND-ліцензування (Fair, Reasonable and Non-Discriminatory Licensing), яке сформувалося у сфері стандартизованих технологій та сьогодні посідає центральне місце в регулюванні відносин щодо використання стандарт-необхідних патентів (Standard Essential Patents, SEP).

Поява SEP безпосередньо пов'язана з розвитком телекомунікаційних технологій, цифрових комунікацій та інформаційних мереж. Для забезпечення сумісності технічних рішень учасники ринку розробляють єдині технічні стандарти, які затверджуються організаціями зі стандартизації. Якщо для

реалізації такого стандарту необхідним є використання запатентованої технології, відповідний патент набуває статусу стандарт-необхідного.

Як зазначає Jorge L. Contreras, «стандарт-необхідний патент відрізняється від звичайного патенту тим, що після включення технології до стандарту потенційні користувачі фактично не мають можливості обійти відповідне технічне рішення без втрати сумісності із загальноприйнятим стандартом» [120, р. 12–15].

Саме ця обставина породжує специфічний конфлікт між виключними правами патентовласника та інтересами конкуренції. З одного боку, власник патенту зберігає право контролювати використання своєї технології. З іншого боку, після стандартизації він може отримати можливість блокувати доступ до ринку або вимагати надмірну винагороду від користувачів стандарту.

У науковій літературі зазначене явище отримало назву *patent hold-up*. Як пояснює Damien Geradin, проблема полягає в тому, що після прийняття стандарту учасники ринку вже здійснили значні інвестиції у впровадження відповідної технології та фактично позбавлені можливості перейти до альтернативних рішень [121, р. 493–495].

Саме для запобігання таким ситуаціям у практиці міжнародних організацій зі стандартизації сформувалася вимога щодо надання ліцензій на умовах FRAND. Відповідно до цього підходу власник SEP зобов'язується надавати ліцензії на справедливих, розумних і недискримінаційних умовах усім зацікавленим користувачам стандарту.

На перший погляд FRAND може розглядатися як звичайне договірне зобов'язання. Однак у праві Європейського Союзу воно поступово набуло значення самостійного механізму забезпечення балансу між виключними правами інтелектуальної власності та конкурентним середовищем.

Особливо важливу роль у формуванні зазначеного підходу відіграла практика Суду Європейського Союзу. Переломним стало рішення у справі *Huawei Technologies Co. Ltd v ZTE Corp.*, у якому Суд уперше сформулював комплексний підхід до співвідношення SEP та статті 102 ДФЄС.

У зазначеному рішенні Суд виходив із того, що власник стандарт-необхідного патенту, який взяв на себе FRAND-зобов'язання, не може безумовно використовувати судову заборону (injunction) як інструмент тиску на потенційного ліцензіата. Перед зверненням до суду він повинен повідомити про порушення, запропонувати ліцензію на умовах FRAND та надати можливість добросовісних переговорів. У свою чергу потенційний ліцензіат також повинен діяти добросовісно та не затягувати переговорний процес [122].

На думку Pinar Akman, рішення у справі Huawei v ZTE стало одним із найважливіших рішень Суду ЄС у сфері інтелектуальної власності за останні десятиліття, оскільки вперше було сформовано процедурний механізм реалізації SEP, заснований на балансі інтересів усіх учасників ринку [123, р. 611–614].

Водночас у доктрині продовжується дискусія щодо правової природи FRAND.

Прихильники класичного підходу, зокрема Paul Torremans, розглядають FRAND насамперед як механізм забезпечення балансу між виключними правами патентовласника та вимогами конкурентного права. У цьому випадку основним завданням регулювання виступає недопущення зловживання ринковою владою, що виникає внаслідок стандартизації технології [124, р. 690–692].

Натомість Josef Drexl пропонує ширший підхід. На його думку, FRAND не можна розглядати виключно як антимонопольний інструмент. Насамперед він виконує інноваційну функцію, забезпечуючи одночасно стимули до створення нових технологій та можливість їх широкого впровадження на ринку. Саме тому центральним критерієм оцінки FRAND повинно бути не лише збереження конкуренції, але й сприяння інноваційному розвитку відповідної галузі [125, р. 231–236].

Подібної позиції дотримується і Gustavo Ghidini. Вчений зазначає, що «у сфері стандартизованих технологій традиційне протиставлення інтелектуальної власності та конкуренції поступово втрачає актуальність. Натомість основним завданням права стає створення умов для ефективної взаємодії інноваційних процесів та ринкових механізмів» [126, р. 188–190].

На нашу думку, сучасна практика Європейського Союзу підтверджує поступовий перехід саме до інноваційної моделі регулювання SEP. Якщо ранні рішення Суду ЄС були спрямовані переважно на запобігання зловживанням домінуючим становищем, то сучасні підходи дедалі більше орієнтуються на забезпечення ефективного поширення технологій та підтримання інноваційної екосистеми цифрової економіки.

У цьому контексті FRAND слід розглядати не лише як механізм обмеження ринкової влади власника SEP, а як самостійний інструмент правового забезпечення інноваційного розвитку. Саме через FRAND право Європейського Союзу намагається досягти балансу між необхідністю винагородження інноваційної діяльності та забезпеченням доступу до технологій, що стали основою сучасних цифрових стандартів.

Для України зазначений досвід має особливе значення в умовах розвитку цифрової економіки та поступової адаптації законодавства до *acquis* Європейського Союзу. Незважаючи на відсутність спеціального правового регулювання SEP та FRAND у національному законодавстві, поширення стандартизованих цифрових технологій неминуче зумовить необхідність формування відповідних механізмів і в українській правовій системі.

Більше того, аналіз практики ЄС дозволяє дійти висновку, що саме FRAND сьогодні є найбільш наочним прикладом трансформації ліцензійного договору з інструменту розпорядження правами інтелектуальної власності в інструмент забезпечення конкуренції, технологічного трансферу та інноваційного розвитку.

Аналіз сучасної практики Європейського Союзу дозволяє дійти висновку, що механізм FRAND-ліцензування поступово виходить за межі традиційного договірної регулювання відносин щодо використання об'єктів права інтелектуальної власності. Якщо класичні ліцензійні правовідносини ґрунтуються насамперед на автономії волі сторін та свободі визначення умов договору, то у сфері стандарт-необхідних патентів зміст прав та обов'язків учасників істотно залежить від низки зовнішніх регуляторних чинників.

Насамперед ідеться про вимоги конкурентного права Європейського Союзу, які впливають зі статей 101 та 102 ДФЄС та конкретизуються у практиці Суду Європейського Союзу. У справі *Huawei Technologies Co. Ltd v ZTE Corp.* (Case C-170/13) Суд фактично сформував спеціальний порядок реалізації прав власника SEP, встановивши для сторін обов'язкові стандарти добросовісної поведінки під час переговорів щодо укладення ліцензійного договору. За таких умов обсяг правомочностей патентовласника визначається не лише змістом належного йому виключного права, а й вимогами конкурентного законодавства щодо недопущення зловживання ринковою владою [127].

Водночас істотний вплив на зміст відповідних правовідносин справляють і правила технічної стандартизації. Учасники організацій зі стандартизації, декларуючи готовність надавати ліцензії на умовах FRAND, добровільно приймають додаткові обмеження щодо реалізації своїх виключних прав. Як зазначає Jorge Contreras, після включення технології до стандарту патентовласник фактично набуває особливого статусу учасника ринку, діяльність якого пов'язана не лише із здійсненням приватних майнових прав, але й із забезпеченням функціонування відповідної технологічної екосистеми [128, р. 18–21].

Крім того, зміст FRAND-зобов'язань значною мірою обумовлюється завданнями забезпечення належного функціонування внутрішнього ринку Європейського Союзу. У цьому випадку ліцензування виконує не лише розпорядчу функцію, а й виступає правовим механізмом підтримання сумісності технологій, розвитку цифрової інфраструктури та забезпечення доступу учасників ринку до стандартизованих технічних рішень.

Таким чином, FRAND-ліцензування істотно відрізняється від класичних ліцензійних конструкцій, відомих цивільному праву. У межах таких правовідносин зміст прав та обов'язків сторін визначається не лише їхнім волевиявленням, але й вимогами конкурентного права, правилами технічної стандартизації та потребами забезпечення функціонування внутрішнього ринку Європейського Союзу. Саме ця особливість дозволяє розглядати FRAND як

особливий різновид ліцензійних правовідносин, що сформувався в умовах розвитку цифрової економіки та стандартизованих технологій.

Однією з найважливіших тенденцій розвитку права інтелектуальної власності в Європейському Союзі упродовж останнього десятиліття стала цифрова трансформація економічних відносин. Стрімкий розвиток цифрових платформ, хмарних технологій, електронної комерції, штучного інтелекту та обігу даних зумовив істотні зміни у способах використання об'єктів права інтелектуальної власності та, відповідно, у механізмах їх ліцензування. У відповідь на зазначені процеси Європейський Союз започаткував формування Єдиного цифрового ринку (Digital Single Market, DSM), який став одним із ключових напрямів розвитку європейської інтеграції.

У науковій літературі Digital Single Market розглядається не лише як економічний проєкт, а як комплексна правова стратегія, спрямована на усунення цифрових бар'єрів між державами-членами та створення єдиного простору для обігу цифрових товарів, послуг, даних та технологій. Як зазначає Tanya Arlin, «цифровізація фактично поставила під сумнів багато традиційних територіальних конструкцій права інтелектуальної власності, оскільки цифровий контент здатний поширюватися одночасно на території багатьох держав незалежно від національних кордонів» [129, р. 314–317].

Саме тому одним із центральних завдань Європейського Союзу стало реформування авторського права та механізмів ліцензування цифрового контенту. Ключову роль у цьому процесі відіграла Directive (EU) 2019/790, яка суттєво оновила підходи до використання творів у цифровому середовищі.

На відміну від попередніх етапів розвитку авторського права, DSM Directive виходить із того, що цифровий контент дедалі частіше використовується не через індивідуальні ліцензійні договори між праволодільцем та кінцевим користувачем, а через складну систему відносин між авторами, платформами, агрегаторами контенту та цифровими сервісами. Саме тому значна частина положень Директиви присвячена питанням ліцензування діяльності онлайн-платформ та розподілу відповідальності між учасниками цифрового ринку [130].

Особливо показовою у цьому контексті стала стаття 17 DSM Directive, яка запровадила новий режим відповідальності постачальників послуг із поширення контенту в Інтернеті. Фактично Європейський Союз поклав на великі цифрові платформи обов'язок отримувати відповідні дозволи або ліцензії на використання об'єктів авторського права, що призвело до істотного розширення сфери колективного та платформного ліцензування.

Як зазначає Eleonora Rosati, після прийняття DSM Directive ліцензійні відносини дедалі більше переміщуються з рівня індивідуального використання творів на рівень взаємодії між правоволодільцями та цифровими платформами, які фактично стають новими центрами концентрації прав на цифровий контент [131, р. 244–247].

Поряд із трансформацією авторського права важливим напрямом розвитку європейського регулювання стало формування правового режиму даних. На відміну від класичних об'єктів інтелектуальної власності, дані не завжди охоплюються традиційними механізмами правової охорони. Водночас вони дедалі частіше стають самостійним економічним активом та об'єктом договірної угоди.

У цьому контексті особливий інтерес становить Regulation (EU) 2023/2854, який спрямований на забезпечення справедливого доступу до даних та їх використання в межах Європейського Союзу. На думку Josef Drexl, «поява Data Act свідчить про поступове формування нового покоління правових механізмів, у яких регулювання доступу до даних дедалі більше нагадує моделі обов'язкового або регульованого ліцензування, відомі праву інтелектуальної власності» [132, р. 18–23].

Ще більшого значення зазначені процеси набувають у зв'язку з розвитком технологій штучного інтелекту. Функціонування сучасних систем штучного інтелекту значною мірою залежить від використання великих масивів даних, програмного забезпечення, баз даних та інших об'єктів права інтелектуальної власності. Унаслідок цього виникають нові форми ліцензійних правовідносин,

пов'язані з використанням навчальних наборів даних, алгоритмів машинного навчання та моделей штучного інтелекту.

У науковій літературі дедалі частіше висловлюється думка, що розвиток штучного інтелекту зумовлює перехід від класичної моделі ліцензування окремих об'єктів до ліцензування технологічних екосистем. Так, Reto Hilty зазначає, що «сучасні цифрові продукти дедалі рідше складаються з одного об'єкта інтелектуальної власності. Натомість вони являють собою комплекс взаємопов'язаних прав на програмне забезпечення, бази даних, алгоритми, торговельні марки та комерційну інформацію, що потребує нових договірних конструкцій для їх використання» [133, р. 51–54].

Окремої уваги заслуговує розвиток відкритих ліцензій (open licences), які стали одним із визначальних елементів цифрової економіки. На відміну від традиційних ліцензійних договорів, відкриті ліцензії спрямовані не на обмеження кола користувачів, а навпаки — на максимально широке поширення результатів інтелектуальної діяльності. Саме завдяки таким моделям, як GNU General Public License (GPL), MIT License, Apache License та ліцензії Creative Commons, сформувалися сучасні екосистеми відкритого програмного забезпечення та відкритого контенту.

Як зазначає Lawrence Lessig, «розвиток відкритого ліцензування став одним із найяскравіших прикладів того, що право інтелектуальної власності може використовуватися не лише для обмеження доступу до результатів творчої діяльності, але й для забезпечення їх максимально широкого поширення» [134, р. 282–285].

На нашу думку, розвиток Digital Single Market свідчить про якісну трансформацію самої природи ліцензійних правовідносин. Якщо традиційно ліцензія розглядалася як інструмент надання дозволу на використання конкретного об'єкта права інтелектуальної власності, то в умовах цифрової економіки вона дедалі частіше виступає механізмом регулювання доступу до цифрових ресурсів, даних, технологічних платформ та інноваційних екосистем.

Саме тому сучасна європейська модель ліцензування поступово виходить за межі класичного розуміння ліцензійного договору та набуває ознак універсального інструменту організації цифрового обігу знань, технологій і даних. У цьому вбачається одна з найбільш характерних тенденцій розвитку права інтелектуальної власності в Європейському Союзі та один із перспективних напрямів подальшої адаптації законодавства України до *acquis* ЄС.

Проведене дослідження особливостей правового регулювання ліцензійних правовідносин у Європейському Союзі дозволяє дійти висновку, що сучасна європейська модель ліцензування істотно відрізняється від традиційних національних підходів до регулювання відносин щодо використання об'єктів права інтелектуальної власності. Її формування відбувалося під впливом процесів економічної інтеграції, розвитку внутрішнього ринку, гармонізації законодавства держав-членів та становлення конкурентного права Європейського Союзу.

Встановлено, що ліцензійні правовідносини в Європейському Союзі регулюються багаторівневою системою джерел права, яка охоплює норми первинного права ЄС, акти вторинного права у сфері інтелектуальної власності, конкурентне законодавство, практику Суду Європейського Союзу та національне законодавство держав-членів. На відміну від українського законодавства, де ліцензійний договір переважно розглядається як цивільно-правовий механізм розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, у праві ЄС його правова оцінка безпосередньо пов'язується із забезпеченням конкуренції, функціонуванням внутрішнього ринку та стимулюванням інноваційної діяльності.

Обґрунтовано, що ключовою особливістю європейської моделі ліцензування виступає функціональний підхід до оцінки ліцензійних правовідносин. Якщо в межах традиційної цивілістичної концепції визначальне значення має зміст переданих правомочностей та волевиявлення сторін договору, то право Європейського Союзу додатково враховує вплив ліцензійних

умов на конкуренцію, доступ до технологій, інноваційний розвиток та інтеграцію внутрішнього ринку.

Виявлено, що особливе місце в системі регулювання ліцензійних правовідносин займають положення статей 101–102 Договору про функціонування Європейського Союзу, а також Technology Transfer Block Exemption Regulation і Technology Transfer Guidelines. Саме зазначені акти сформували сучасний підхід до оцінки допустимості ліцензійних обмежень, який ґрунтується не на їх формальній правовій характеристиці, а на аналізі економічного впливу відповідних умов на конкуренцію та інноваційну діяльність.

Доведено, що регулювання стандарт-необхідних патентів та механізму FRAND є одним із найбільш показових прикладів трансформації сучасних ліцензійних правовідносин у праві Європейського Союзу. На підставі аналізу практики Суду ЄС та сучасної доктрини встановлено, що FRAND-ліцензування виходить за межі класичної моделі ліцензійного договору та поєднує елементи приватноправового регулювання, конкурентного права, технічної стандартизації та правового забезпечення функціонування внутрішнього ринку.

У зв'язку з цим вперше запропоновано розглядати FRAND-ліцензування як особливий різновид ліцензійних правовідносин, у межах якого зміст прав та обов'язків сторін визначається не лише волевиявленням учасників договору, а й вимогами конкурентного права, технічної стандартизації та забезпечення функціонування внутрішнього ринку Європейського Союзу.

Встановлено, що подальший розвиток європейської моделі ліцензування безпосередньо пов'язаний із цифровою трансформацією економіки та реалізацією концепції Digital Single Market. Унаслідок цього ліцензійні правовідносини дедалі частіше виникають не лише щодо традиційних об'єктів права інтелектуальної власності, а й стосовно цифрового контенту, програмного забезпечення, баз даних, платформних сервісів, масивів даних та технологій штучного інтелекту.

На підставі проведеного дослідження зроблено висновок, що адаптація законодавства України до acquis Європейського Союзу у сфері ліцензування повинна передбачати не лише гармонізацію окремих нормативних положень, але й імплементацію базових принципів європейської моделі регулювання, зокрема принципу балансу між здійсненням виключних прав і забезпеченням конкуренції, принципу сприяння інноваційному трансферу технологій та принципу технологічної нейтральності правового регулювання.

3.2. Порівняльно-правова характеристика регулювання ліцензійних правовідносин за законодавством України та Європейського Союзу

Проведений аналіз особливостей правового регулювання ліцензійних правовідносин у Європейському Союзі засвідчив, що сучасна європейська модель ліцензування сформувалася під впливом комплексної взаємодії права інтелектуальної власності, конкурентного права, механізмів функціонування внутрішнього ринку та цифрової трансформації економіки. У результаті ліцензійний договір у праві ЄС набув значно ширшого значення, ніж традиційний інструмент розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, та дедалі більше розглядається як механізм забезпечення технологічного трансферу, розвитку інновацій і підтримання конкурентного середовища.

Водночас українське законодавство історично формувалося в інших правових та економічних умовах. Національна модель регулювання ліцензійних правовідносин тривалий час розвивалася переважно в межах цивільно-правової концепції, відповідно до якої основна увага приділялася договірній формі передачі права використання об'єктів інтелектуальної власності, правам та обов'язкам сторін ліцензійного договору, а також способам реалізації принципу свободи договору. Разом із тим поступове наближення України до правового простору Європейського Союзу, імплементація положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, а також набуття Україною статусу держави-кандидата на вступ до Європейського Союзу актуалізують необхідність переосмислення

окремих підходів до правового регулювання ліцензійних відносин з урахуванням європейського досвіду.

У науковій літературі неодноразово наголошувалося, що порівняльно-правовий метод є одним із найбільш ефективних інструментів виявлення переваг та недоліків національного правового регулювання, а також визначення перспектив його подальшого розвитку. Як зазначає Konrad Zweigert, «порівняльне правознавство дозволяє не лише виявити подібності та відмінності між правовими системами, але й оцінити ефективність відповідних правових рішень у конкретних соціально-економічних умовах» [135, р. 15–17]. У свою чергу Mathias Reimann підкреслює, що «особливого значення порівняльно-правовий аналіз набуває в умовах європейської інтеграції, коли результати такого дослідження можуть використовуватися для гармонізації законодавства та формування спільного правового простору» [136, р. 8–10]. Національні автори відступують подібну думку. Так, О. В. Кресін зазначає, що порівняльне правознавство виконує не лише пізнавальну, а й практичну функцію, оскільки дозволяє виявляти найбільш ефективні правові рішення та використовувати їх у процесі вдосконалення національного законодавства [137, с. 21–23]. Подібною позиції дотримується О. Ф. Скакун, яка підкреслює, що порівняльно-правові дослідження мають особливе значення в умовах правової інтеграції та зближення правових систем, оскільки сприяють гармонізації законодавства та формуванню спільного правового простору [138, с. 52–54].

У зв'язку з цим метою даного підрозділу є не лише встановлення відмінностей між законодавством України та Європейського Союзу у сфері ліцензійних правовідносин, а й виявлення концептуальних особливостей відповідних моделей правового регулювання, визначення напрямів їх зближення та оцінка можливостей імплементації окремих європейських підходів у національне законодавство.

Особливу увагу буде приділено порівнянню джерел правового регулювання ліцензійних правовідносин, правового статусу суб'єктів ліцензійних відносин, змісту та структури ліцензійного договору, механізмів конкурентно-правового

контролю за ліцензуванням, а також сучасних тенденцій розвитку цифрового ліцензування та технологічного трансферу. Саме такий комплексний аналіз дозволить оцінити ступінь відповідності національного законодавства європейським стандартам та сформулювати науково обґрунтовані пропозиції щодо подальшого вдосконалення цивільно-правового регулювання ліцензійних правовідносин в Україні.

Отож, порівняльно-правовий аналіз законодавства України та Європейського Союзу свідчить, що найбільш суттєві відмінності між відповідними моделями регулювання ліцензійних правовідносин простежуються вже на рівні системи джерел права. Саме структура джерел правового регулювання значною мірою визначає особливості правової природи ліцензійних правовідносин, межі здійснення прав інтелектуальної власності та підходи до визначення змісту ліцензійного договору.

В Україні правове регулювання ліцензійних правовідносин традиційно ґрунтується на приватноправовій концепції. Центральне місце у відповідній системі джерел займає Цивільний кодекс України, насамперед положення глави 75 «Розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності», які визначають поняття ліцензії, ліцензійного договору, види ліцензій та загальні засади договірної регулювання відносин щодо використання об'єктів права інтелектуальної власності. Водночас окремі особливості ліцензування передбачені спеціальним законодавством у сфері авторського права, патентного права, прав на торговельні марки, компонування напівпровідникових виробів та інших об'єктів інтелектуальної власності.

У вітчизняній цивілістичній доктрині переважає підхід, відповідно до якого ліцензійні правовідносини розглядаються як різновид цивільних правовідносин, що виникають у зв'язку з наданням права використання об'єкта права інтелектуальної власності. Так, О. О. Підпригора та О. Д. Святоцький розглядали ліцензійний договір насамперед як договірну форму реалізації майнових прав інтелектуальної власності, що ґрунтується на принципі свободи договору та автономії волі сторін [139, с. 412–415]. Подібного підходу

дотримуються й сучасні українські дослідники, які характеризують ліцензійний договір передусім як цивільно-правовий інструмент розпорядження майновими правами інтелектуальної власності [34, с. 284–286].

На відміну від України, у Європейському Союзі відсутній єдиний кодифікований акт, який би комплексно регулював ліцензійні правовідносини. Як було встановлено у попередньому підрозділі, правове регулювання ліцензування в ЄС має багаторівневий характер і формується під впливом норм первинного права Європейського Союзу, актів вторинного права, конкурентного законодавства, практики Суду Європейського Союзу та національного законодавства держав-членів.

Унаслідок цього ліцензійний договір у праві Європейського Союзу перебуває під одночасним впливом декількох правових режимів. Якщо національне договірне право держав-членів визначає порядок укладення, зміни та припинення ліцензійних договорів, то допустимість окремих умов ліцензійних угод нерідко оцінюється через призму статей 101–102 Договору про функціонування Європейського Союзу, положень Technology Transfer Block Exemption Regulation та практики Суду ЄС.

У науковій літературі ця особливість отримала різне трактування. Так, Annette Kur та Thomas Dreier вважають, що «право інтелектуальної власності в Європейському Союзі поступово трансформується у складову механізму функціонування внутрішнього ринку, а тому не може розглядатися ізольовано від інших галузей права ЄС» [140, р. 15–18]. Натомість Paul Torgemans наголошує, що, «незважаючи на посилення ролі конкурентного права, договірна природа ліцензійних відносин продовжує залишатися визначальною, а втручання права ЄС повинно мати винятковий характер і бути обмеженим необхідністю захисту конкуренції» [144, р. 689–691].

Порівняння зазначених підходів дозволяє зробити висновок про існування принципової відмінності між українською та європейською моделями правового регулювання. Якщо українське законодавство виходить із пріоритету цивільно-правового регулювання та принципу свободи договору, то в Європейському

Союзі ліцензійні правовідносини розглядаються як комплексний правовий інститут, що перебуває на перетині права інтелектуальної власності, договірного права, конкурентного права та права внутрішнього ринку.

Разом із тим не можна ігнорувати наявність спільних рис між досліджуваними правопорядками. І в Україні, і в Європейському Союзі ліцензія залишається основною правовою формою передачі права використання об'єкта інтелектуальної власності, а договірний механізм продовжує відігравати визначальну роль у регулюванні відносин між правоволодільцем та користувачем. Крім того, обидві системи визнають можливість існування виключних, невиключних та інших різновидів ліцензій, а також ґрунтуються на загальному принципі необхідності забезпечення балансу між інтересами правоволодільця та користувача.

Водночас аналіз системи джерел правового регулювання дозволяє стверджувати, що розвиток законодавства України в умовах європейської інтеграції поступово зумовлюватиме посилення ролі публічно-правових елементів у регулюванні ліцензійних правовідносин. Насамперед це стосується врахування конкурентно-правових аспектів ліцензування, механізмів технологічного трансферу та регулювання цифрового ринку, які сьогодні становлять одну з фундаментальних ознак європейської моделі ліцензування.

Однією з найбільш суттєвих відмінностей між українською та європейською моделями регулювання ліцензійних правовідносин є різне розуміння їх правової природи. Саме ця обставина значною мірою визначає відмінності у підходах до правового регулювання ліцензійних договорів, встановлення меж здійснення виключних прав та оцінки допустимості окремих договірних обмежень.

У вітчизняній цивілістичній доктрині ліцензійні правовідносини традиційно розглядаються як різновид цивільних правовідносин, що виникають у сфері розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. Такий підхід безпосередньо впливає із положень Цивільного кодексу України, який

відносить ліцензію та ліцензійний договір до правових форм розпорядження майновими правами інтелектуальної власності (статті 1107–1111 ЦК України).

Зазначений підхід знайшов широке відображення і в науковій літературі. Так, І. Є. Якубівський визначає ліцензійний договір як договірну конструкцію, спрямовану на надання іншій особі права використання об'єкта права інтелектуальної власності в установлених сторонами межах [34, с. 265–269]. Подібної позиції дотримується й О. П. Орлюк, яка розглядає ліцензійні правовідносини насамперед як форму реалізації майнових прав інтелектуальної власності та один із механізмів їх комерціалізації [142, с. 317–320].

Таким чином, для української доктрини характерним є договірно-розпорядчий підхід до розуміння ліцензійних правовідносин. Його сутність полягає в тому, що ліцензійний договір розглядається передусім як правочин, спрямований на надання дозволу на використання об'єкта права інтелектуальної власності, а основна увага приділяється визначенню обсягу переданих прав, змісту правомочностей сторін та договірним механізмам їх реалізації.

Натомість у праві Європейського Союзу спостерігається значно ширше розуміння правової природи ліцензійних відносин. Незважаючи на те, що договірний характер ліцензії не ставиться під сумнів, сучасна європейська доктрина дедалі частіше розглядає ліцензування як один із механізмів регулювання інноваційної діяльності та функціонування внутрішнього ринку.

Так, Annette Kur та Thomas Dreier зазначають, що ліцензійні договори в сучасному праві Європейського Союзу виконують не лише функцію передачі прав на використання об'єктів інтелектуальної власності, але й забезпечують обіг знань, технологій та результатів інноваційної діяльності в межах внутрішнього ринку [140, р. 487–489].

Ще більш послідовно зазначений підхід розвиває Josef Drexl. На думку вченого, ліцензійні правовідносини повинні розглядатися не лише як приватноправовий інструмент реалізації виключних прав, а як складова механізму інноваційної політики, який забезпечує баланс між інтересами

правоволодільців, конкурентним середовищем та суспільною потребою у доступі до нових технологій [132, р. 29–33].

Подібний підхід підтримує і Gustavo Ghidini, який наголошує, що основним критерієм оцінки ефективності правового регулювання інтелектуальної власності має бути не ступінь охорони виключних прав як таких, а здатність відповідної системи стимулювати інноваційний розвиток та поширення знань [143, р. 52–55].

Унаслідок цього в європейській доктрині поступово сформувалося функціональне розуміння ліцензійних правовідносин. У межах такого підходу ліцензія розглядається не лише як правова форма передачі права використання об'єкта інтелектуальної власності, але й як інструмент забезпечення конкуренції, технологічного трансферу, стандартизації, цифрової інтеграції та розвитку інноваційних ринків.

Особливо наочно зазначена тенденція проявляється у сфері технологічного трансферу та FRAND-ліцензування. У таких випадках зміст ліцензійних правовідносин визначається не лише домовленістю сторін, але й вимогами конкурентного права, правилами стандартизації, актами права Європейського Союзу та практикою Суду ЄС. Фактично ліцензійний договір перестає бути виключно приватноправовою конструкцією і набуває ознак регуляторного механізму, спрямованого на досягнення ширших економічних і суспільних цілей.

Порівняння зазначених підходів дозволяє дійти висновку, що відмінність між українською та європейською моделями полягає не стільки у змісті окремих правових норм, скільки у різному баченні призначення ліцензійних правовідносин. Якщо в Україні домінує договірно-розпорядча концепція, відповідно до якої ліцензія є насамперед способом реалізації майнових прав інтелектуальної власності, то в Європейському Союзі дедалі більшого поширення набуває функціональна концепція, яка розглядає ліцензування як комплексний механізм забезпечення інноваційного розвитку, конкуренції та інтеграції внутрішнього ринку.

На нашу думку, саме функціональний підхід поступово повинен знаходити відображення і в національному законодавстві України. При цьому не йдеться про відмову від цивільно-правової природи ліцензійного договору. Навпаки, договірна форма повинна залишатися основою ліцензійних правовідносин. Водночас у процесі адаптації законодавства до аспис Європейського Союзу доцільно враховувати вплив ліцензійних відносин на конкурентне середовище, технологічний трансфер, цифровий ринок та інноваційну діяльність, що дозволить сформувати більш сучасну модель правового регулювання ліцензування.

Відмінності між українською та європейською моделями регулювання ліцензійних правовідносин найбільш виразно простежуються на рівні законодавчого визначення ліцензії та ліцензійного договору. Саме особливості нормативного закріплення цих конструкцій значною мірою відображають відмінності у підходах до розуміння правової природи ліцензування та його місця у системі правового регулювання інтелектуальної власності.

Українське законодавство характеризується достатньо високим рівнем нормативної визначеності. Відповідно до статті 1108 Цивільного кодексу України ліцензія є письмовим повноваженням особи, яка має виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності, на використання цього об'єкта в певній обмеженій сфері. У свою чергу стаття 1109 ЦК України визначає ліцензійний договір як договір, за яким одна сторона (ліцензіар) надає другій стороні (ліцензіату) дозвіл на використання об'єкта права інтелектуальної власності на умовах, визначених за взаємною згодою сторін з урахуванням вимог закону.

У науковій літературі зазначене законодавче рішення загалом оцінюється позитивно. Так, І. Є. Якубівський наголошує, що Цивільний кодекс України створив відносно завершену систему договірних конструкцій у сфері розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, забезпечивши належне нормативне розмежування ліцензії та ліцензійного договору [34, с. 272–276].

Водночас у праві Європейського Союзу відсутнє єдине універсальне визначення ліцензії або ліцензійного договору. Така ситуація пояснюється особливостями розподілу компетенції між Європейським Союзом та державами-членами. Питання договірного права традиційно належать до сфери національного регулювання, тоді як право ЄС переважно зосереджується на визначенні правового режиму об'єктів інтелектуальної власності та меж здійснення відповідних прав.

У результаті поняття ліцензії у праві ЄС формується переважно через спеціальне законодавство щодо окремих об'єктів права інтелектуальної власності. Наприклад, стаття 25 Регламенту (EU) 2017/1001 про торговельну марку Європейського Союзу передбачає можливість надання ліцензії на використання торговельної марки ЄС щодо всіх або частини товарів чи послуг та щодо всієї території Союзу або її частини. Аналогічні положення містяться у статті 32 Регламенту (EC) № 6/2002 про промислові зразки Співтовариства.

Таким чином, на відміну від українського законодавства, яке закріплює загальне поняття ліцензії та ліцензійного договору, право Європейського Союзу переважно використовує об'єктний підхід до регулювання ліцензійних відносин. У центрі уваги перебуває не договірна конструкція як така, а особливості здійснення прав щодо конкретного об'єкта інтелектуальної власності.

Показовими є також відмінності у підходах до класифікації ліцензій. Українське законодавство прямо передбачає існування виключної, одиначної та невиключної ліцензій (ст. 1108 ЦК України). Зазначена класифікація є обов'язковим елементом правового регулювання та використовується як у доктрині, так і в судовій практиці.

У державах-членах Європейського Союзу подібна класифікація також використовується, однак її нормативне закріплення є менш уніфікованим. Як зазначають Annette Kur та Thomas Dreier, питання класифікації ліцензій продовжують регулюватися переважно національним законодавством держав-членів, хоча на практиці найбільшого поширення набули саме *exclusive licences* та *non-exclusive licences* [140, р. 491–493].

Ще однією важливою відмінністю є підхід до визначення істотних умов ліцензійного договору. Стаття 1109 ЦК України встановлює, що у ліцензійному договорі повинні бути визначені вид ліцензії, сфера використання об'єкта права інтелектуальної власності, територія, строк, розмір, порядок та строки виплати винагороди, а також інші умови, які сторони визнають за доцільне включити до договору.

Натомість у більшості держав-членів Європейського Союзу законодавство не містить настільки детального переліку обов'язкових умов ліцензійного договору. Значна частина відповідних питань вирішується на основі загальних положень договірного права та принципу свободи договору. Унаслідок цього європейська модель характеризується більшою договірною гнучкістю, тоді як українське законодавство забезпечує вищий рівень нормативної визначеності.

Разом із тим між досліджуваними правопорядками існують і суттєві спільні риси. І українське законодавство, і право держав-членів Європейського Союзу виходять із того, що ліцензія не призводить до переходу права інтелектуальної власності до ліцензіата, а лише надає йому право використання відповідного об'єкта в установлених межах. Крім того, в обох системах ключове значення мають такі параметри ліцензії, як територія використання, строк дії, обсяг наданих прав та порядок виплати винагороди.

На нашу думку, порівняльний аналіз законодавчих конструкцій ліцензії та ліцензійного договору свідчить про існування двох різних моделей правового регулювання. Українська модель ґрунтується на високому рівні нормативної деталізації та прагненні забезпечити правову визначеність для учасників цивільного обороту. Європейська модель, навпаки, характеризується більшою договірною автономією та гнучкістю, що дозволяє адаптувати ліцензійні конструкції до потреб окремих секторів економіки та особливостей конкретних об'єктів інтелектуальної власності.

У зв'язку з цим перспективним напрямом подальшого розвитку національного законодавства може стати поступове розширення диспозитивності правового регулювання ліцензійних договорів із одночасним

збереженням необхідного рівня правової визначеності щодо ключових елементів ліцензійних правовідносин.

Порівняльно-правовий аналіз змісту ліцензійних правовідносин свідчить, що як в Україні, так і в Європейському Союзі їх основу становлять права та обов'язки ліцензіара і ліцензіата, пов'язані з наданням дозволу на використання об'єкта права інтелектуальної власності. Водночас підходи до формування змісту таких правовідносин істотно відрізняються.

В українському законодавстві зміст ліцензійного договору переважно визначається через цивільно-правову конструкцію розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. Відповідно до ст. 1109 Цивільного кодексу України «ліцензіар надає ліцензіату дозвіл на використання об'єкта права інтелектуальної власності на умовах, визначених за взаємною згодою сторін з урахуванням вимог закону» [35]. Отже, основними елементами змісту ліцензійних правовідносин є право ліцензіата використовувати відповідний об'єкт у визначених межах та обов'язок ліцензіара не перешкоджати такому використанню.

У доктрині цивільного права України зазначений підхід традиційно пов'язується з договірною природою ліцензійних відносин. І. Є. Якубівський слушно зазначає, що ліцензійний договір спрямований не на відчуження майнового права інтелектуальної власності, а на надання іншій особі можливості правомірного використання відповідного об'єкта в установлених договором межах [5, с. 278–281]. Подібної позиції дотримується О. П. Орлюк, яка підкреслює, що ліцензійний договір є однією з основних правових форм комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності [26, с. 319–322].

Зміст ліцензійних правовідносин в Україні зазвичай охоплює такі елементи: визначення об'єкта ліцензування; вид ліцензії; способи використання об'єкта; територію та строк використання; розмір, порядок і строки виплати винагороди; можливість надання субліцензії; обов'язки щодо збереження конфіденційності; гарантії належності прав ліцензіару; відповідальність сторін за порушення умов договору.

У праві Європейського Союзу зміст ліцензійних правовідносин формується інакше. Оскільки ЄС не має єдиного кодифікованого акта про ліцензійні договори, конкретні права та обов'язки сторін значною мірою визначаються національним договірним правом держав-членів. Водночас право ЄС істотно впливає на зміст ліцензійних договорів через встановлення меж допустимих договірних обмежень, конкурентно-правові вимоги, правила функціонування внутрішнього ринку та спеціальні режими щодо окремих об'єктів інтелектуальної власності.

Особливо показовим у цьому контексті є Regulation (EU) 2017/1001 on the European Union trade mark, який передбачає можливість ліцензування торговельної марки ЄС щодо всіх або частини товарів і послуг, а також щодо всієї території Союзу або її частини [105]. Аналогічно Council Regulation (EC) No 6/2002 on Community designs допускає ліцензування промислового зразка Співтовариства щодо всієї території ЄС або її частини [106]. Це свідчить про те, що в європейській моделі зміст ліцензійного договору тісно пов'язаний із наднаціональним характером окремих об'єктів права інтелектуальної власності.

Важливою відмінністю є також конкурентно-правовий вимір змісту ліцензійного договору. В Україні умови ліцензійного договору переважно оцінюються крізь призму їх відповідності цивільному законодавству та спеціальним актам у сфері інтелектуальної власності. Натомість у Європейському Союзі окремі умови ліцензійних договорів можуть оцінюватися також з погляду ст. 101–102 Договору про функціонування Європейського Союзу, Commission Regulation (EU) No 316/2014 та Technology Transfer Guidelines.

Це означає, що в ЄС не кожна умова, погоджена сторонами, автоматично визнається правомірною лише тому, що вона відповідає їхньому волевиявленню. Якщо така умова обмежує конкуренцію, перешкоджає доступу до технологій або сприяє поділу внутрішнього ринку, вона може бути визнана несумісною з правом Європейського Союзу. Зокрема, особливій оцінці підлягають територіальні обмеження, заборона пасивних продажів, положення про повернення

удосконалень технології, no-challenge clauses та умови виключного ліцензування.

У цьому аспекті європейська модель є значно більш функціональною. Вона виходить із того, що зміст ліцензійних правовідносин має оцінюватися не лише через права та обов'язки сторін, але й через вплив відповідного договору на конкуренцію, інноваційний розвиток і доступ до технологій. Саме тому Richard Whish та David Bailey підкреслюють, що у сфері технологічного трансферу ліцензійні угоди можуть мати як про-конкурентний, так і антиконкурентний ефект, а тому потребують оцінки з урахуванням їх реального економічного впливу [109, р. 767–771].

Окремого значення набуває питання винагороди за ліцензійним договором. В українському законодавстві розмір, порядок і строки виплати винагороди прямо віднесені до умов ліцензійного договору. У праві ЄС питання роялті здебільшого залишається у сфері договірної регулювання, однак у певних випадках воно також може набувати конкурентно-правового значення. Наприклад, у сфері FRAND-ліцензування розмір винагороди повинен відповідати критеріям справедливості, розумності та недискримінаційності, а тому вже не є виключно результатом автономної домовленості сторін.

Відмінності простежуються і щодо субліцензування. В Україні можливість надання субліцензії залежить від прямого дозволу ліцензіара або умов основного ліцензійного договору. У праві ЄС загальний підхід також ґрунтується на договірному дозволі, однак у сфері цифрових платформ, колективного управління правами та стандартизованих технологій субліцензування може виконувати ширшу функцію — забезпечення доступу до контенту, технологій або цифрової інфраструктури.

Разом із тим між Україною та ЄС існує низка спільних рис. В обох правопорядках ліцензійний договір не передбачає переходу майнового права інтелектуальної власності до ліцензіата, а лише надає право використання відповідного об'єкта. В обох системах важливе значення мають територія, строк, обсяг дозволеного використання, вид ліцензії та винагорода. Крім того, і

українське, і європейське право визнають необхідність забезпечення балансу інтересів ліцензіара та ліцензіата.

Водночас принципова відмінність полягає у тому, що українська модель зосереджена переважно на внутрішньому змісті договірної зобов'язання між сторонами, тоді як європейська модель додатково враховує зовнішній ефект ліцензійного договору для ринку. Іншими словами, в Україні ліцензійний договір здебільшого оцінюється як приватноправовий інструмент, а в ЄС — як приватноправовий інструмент із потенційним регуляторним впливом на конкуренцію, технологічний трансфер та цифровий ринок.

На нашу думку, саме ця відмінність повинна бути врахована в процесі подальшого вдосконалення законодавства України. Доцільним є поступове доповнення традиційного цивільно-правового підходу функціональними критеріями оцінки ліцензійних договорів, зокрема їх впливу на конкуренцію, доступ до технологій, інноваційний розвиток та цифровий обіг об'єктів права інтелектуальної власності.

Однією з найбільш суттєвих відмінностей між українською та європейською моделями регулювання ліцензійних правовідносин є ступінь впливу конкурентного права на визначення допустимості умов ліцензійного договору. Саме в цій сфері найбільш виразно проявляється різниця між традиційним цивільно-правовим підходом та сучасною функціональною моделлю регулювання ліцензування.

В українському законодавстві ліцензійний договір традиційно розглядається як правомірний спосіб реалізації виключних майнових прав інтелектуальної власності. Відповідно до положень Цивільного кодексу України та спеціального законодавства у сфері інтелектуальної власності сторони мають широкі можливості щодо визначення умов використання об'єкта права інтелектуальної власності, території дії ліцензії, строку її чинності, розміру винагороди та інших істотних умов договору.

Разом із тим окремі аспекти ліцензійних правовідносин можуть перебувати у сфері дії законодавства про захист економічної конкуренції. Відповідно до

Закону України «Про захист економічної конкуренції» антиконкурентними узгодженими діями можуть визнаватися домовленості між суб'єктами господарювання, які призводять до недопущення, усунення чи обмеження конкуренції [144]. Проте спеціального регулювання ліцензійних угод, аналогічного TTBER, українське законодавство не містить.

У науковій літературі неодноразово зверталася увага на те, що національна система регулювання недостатньо враховує особливості технологічного трансферу та ліцензування об'єктів інтелектуальної власності. Так, Ю. М. Капіца зазначає, що застосування загальних положень конкурентного права до ліцензійних договорів нерідко ускладнюється відсутністю спеціальних критеріїв оцінки відповідних договірних обмежень [145, с. 214–218].

На відміну від України, у праві Європейського Союзу взаємодія права інтелектуальної власності та конкурентного права становить один із фундаментальних елементів регулювання ліцензійних правовідносин. При цьому сама наявність виключного права не розглядається як порушення конкуренції. Як неодноразово наголошував Суд Європейського Союзу, виключні права інтелектуальної власності та конкурентне право переслідують спільну мету — стимулювання інновацій та економічного розвитку, хоча й різними правовими засобами.

Важливе значення для формування відповідного підходу мала практика Суду ЄС у справах щодо здійснення прав інтелектуальної власності. Зокрема, у справі *Consten and Grundig v Commission* Суд фактично заклав основи подальшого підходу до оцінки територіальних обмежень у ліцензійних та дистриб'юторських угодах. Надалі ці підходи були розвинуті у справах щодо технологічного трансферу, стандарт-необхідних патентів та зловживання домінуючим становищем.

Центральне місце у системі регулювання сьогодні займають статті 101 та 102 Договору про функціонування Європейського Союзу. Стаття 101 ДФЄС забороняє угоди, що мають на меті або наслідком обмеження конкуренції, тоді як стаття 102 ДФЄС спрямована на запобігання зловживанню домінуючим

становищем. Саме ці положення стали нормативною основою для оцінки допустимості ліцензійних обмежень у практиці Європейської Комісії та Суду ЄС.

Особливістю європейського підходу є те, що більшість ліцензійних договорів розглядаються як такі, що потенційно сприяють конкуренції та інноваціям. Як зазначають Alison Jones та Niamh Dunne, передача технологій за допомогою ліцензійних договорів дозволяє поширювати результати інноваційної діяльності та підвищує ефективність використання інтелектуального капіталу [146, р. 966–969]. Саме тому право ЄС виходить із презумпції допустимості більшості ліцензійних угод.

Водночас окремі категорії договірних обмежень можуть визнаватися такими, що суперечать конкурентному праву. Насамперед це стосується абсолютного поділу ринків, заборони пасивних продажів, фіксації цін реалізації продукції, окремих форм ексклюзивності та інших умов, які здатні перешкоджати функціонуванню внутрішнього ринку.

Для забезпечення правової визначеності у сфері технологічного трансферу Європейська Комісія прийняла Technology Transfer Block Exemption Regulation та Technology Transfer Guidelines, які фактично створили спеціальний режим оцінки ліцензійних договорів з точки зору конкурентного права [147; 163]. Зазначені документи містять перелік допустимих обмежень, положень, які потребують індивідуальної оцінки, а також так званих «жорстких обмежень» (hardcore restrictions), наявність яких позбавляє договір переваг блокового вилучення.

Порівняння українського та європейського підходів дозволяє констатувати існування двох різних моделей взаємодії права інтелектуальної власності та конкурентного права. В Україні конкурентно-правова оцінка ліцензійних договорів має переважно фрагментарний характер і здійснюється шляхом застосування загальних положень антимонопольного законодавства. У Європейському Союзі, навпаки, сформовано комплексний механізм конкурентно-правового контролю за ліцензуванням, який враховує специфіку

технологічного трансферу, інноваційної діяльності та функціонування внутрішнього ринку.

На нашу думку, досвід Європейського Союзу свідчить про доцільність подальшого розвитку конкурентно-правового регулювання ліцензійних відносин в Україні. Насамперед це стосується розроблення спеціальних рекомендацій щодо оцінки ліцензійних договорів у сфері технологічного трансферу, визначення допустимості окремих договірних обмежень та вироблення єдиних підходів до співвідношення виключних прав інтелектуальної власності та захисту економічної конкуренції.

На нашу думку, подальший розвиток законодавства України у сфері ліцензійних правовідносин повинен відбуватися не лише шляхом удосконалення цивільно-правових механізмів розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, але й через формування комплексної моделі регулювання ліцензування, яка враховуватиме конкурентно-правові, інноваційні та технологічні аспекти використання об'єктів права інтелектуальної власності. Саме такий підхід сьогодні становить одну з визначальних особливостей права Європейського Союзу та може бути використаний у процесі подальшої адаптації національного законодавства до *acquis* ЄС.

Стрімкий розвиток цифрової економіки зумовив істотну трансформацію традиційних підходів до використання об'єктів права інтелектуальної власності та механізмів їх ліцензування. Якщо історично ліцензійні правовідносини виникали переважно щодо винаходів, творів, торговельних марок або промислових зразків, то сучасний етап розвитку інформаційного суспільства характеризується появою нових об'єктів економічного обігу, зокрема програмного забезпечення, цифрового контенту, баз даних, хмарних сервісів, цифрових платформ, алгоритмів штучного інтелекту та масивів даних.

В Україні правове регулювання цифрового ліцензування продовжує розвиватися переважно в межах загальних положень цивільного законодавства та законодавства про інтелектуальну власність. Незважаючи на проведені

реформи у сфері авторського права та цифрової економіки, спеціальне регулювання цифрових ліцензійних моделей залишається фрагментарним.

Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022 р. значною мірою наблизив національне законодавство до європейських стандартів, однак більшість питань цифрового ліцензування продовжують вирішуватися на договірному рівні [149]. Особливо це стосується використання програмного забезпечення, хмарних технологій, платформних сервісів та цифрового контенту.

У науковій літературі звертається увага на те, що традиційні цивільно-правові конструкції не завжди повною мірою враховують специфіку цифрових об'єктів. Так, О. П. Орлюк зазначає, що цифровізація економіки поступово змінює характер обороту об'єктів інтелектуальної власності, оскільки дедалі більшого значення набуває не передача матеріального носія, а надання доступу до відповідного цифрового ресурсу або сервісу [54, с. 428–432].

На відміну від України, Європейський Союз упродовж останнього десятиліття сформував комплексну систему регулювання цифрового ринку. Центральне місце у цьому процесі посідає концепція Digital Single Market, спрямована на усунення цифрових бар'єрів між державами-членами та забезпечення вільного обігу цифрових товарів, послуг і технологій.

Важливу роль у формуванні нової моделі цифрового ліцензування відіграла Directive (EU) 2019/790 on Copyright in the Digital Single Market, яка істотно змінила підходи до використання об'єктів авторського права у цифровому середовищі [104]. На відміну від традиційних моделей ліцензування, побудованих на індивідуальних договірних відносинах між правоволодільцем і користувачем, зазначена Директива значною мірою орієнтована на регулювання відносин між правоволодільцями та цифровими платформами.

Як зазначає Eleonora Rosati, сучасне європейське авторське право поступово переходить від моделі індивідуального ліцензування до моделей платформного та колективного ліцензування, що пов'язано зі зміною способів споживання цифрового контенту [150, р. 246–249].

Особливої актуальності набуває питання відкритих ліцензій. У праві України можливість використання відкритих ліцензій прямо не викликає сумнівів, однак спеціального нормативного регулювання відповідних конструкцій фактично немає. Натомість у праві Європейського Союзу відкриті ліцензії розглядаються як важливий інструмент розвитку цифрової економіки, науки та інновацій.

Значного поширення набули ліцензії типу Creative Commons, GNU GPL, Apache License, MIT License та інші відкриті моделі використання об'єктів права інтелектуальної власності. Як зазначає Lawrence Lessig, відкрите ліцензування демонструє можливість використання інституту інтелектуальної власності не лише для обмеження доступу до результатів творчої діяльності, а й для стимулювання їх максимально широкого поширення та повторного використання [151, р. 282–285].

Ще більш складні питання виникають у зв'язку з розвитком технологій штучного інтелекту. Сучасні системи штучного інтелекту функціонують на основі великих масивів даних, програмного забезпечення та алгоритмів, що нерідко охоплюються правовою охороною як об'єкти інтелектуальної власності. Унаслідок цього виникають нові різновиди ліцензійних правовідносин, пов'язані з використанням навчальних наборів даних, алгоритмів машинного навчання та генеративних моделей штучного інтелекту.

Показово, що право Європейського Союзу вже сьогодні намагається реагувати на зазначені виклики. Зокрема, положення DSM Directive передбачають спеціальні винятки щодо text and data mining, а прийняття Regulation (EU) 2024/1689 (AI Act) засвідчує прагнення Європейського Союзу сформулювати комплексний підхід до регулювання штучного інтелекту.

Порівняльний аналіз свідчить, що в Україні цифрове ліцензування переважно залишається складовою загального цивільно-правового регулювання ліцензійних відносин, тоді як у Європейському Союзі поступово формується самостійний комплекс правових механізмів, орієнтованих на регулювання

цифрового контенту, платформної економіки, відкритих ліцензій, обігу даних та технологій штучного інтелекту.

На нашу думку, зазначена тенденція свідчить про поступову трансформацію самого предмета ліцензійних правовідносин. Якщо традиційно ліцензія забезпечувала доступ до конкретного об'єкта права інтелектуальної власності, то в умовах цифрової економіки вона дедалі частіше стає правовим механізмом доступу до комплексних цифрових екосистем, які поєднують різні об'єкти інтелектуальної власності, дані та технологічні сервіси.

Саме тому подальший розвиток законодавства України у сфері ліцензійних правовідносин доцільно здійснювати з урахуванням європейського досвіду регулювання цифрового ринку, відкритого ліцензування, платформної економіки та технологій штучного інтелекту.

Отож, проведений порівняльно-правовий аналіз законодавства України та Європейського Союзу у сфері регулювання ліцензійних правовідносин дозволяє констатувати наявність як спільних концептуальних засад, так і істотних відмінностей у підходах до визначення правової природи, змісту та функціонального призначення ліцензійного договору.

Встановлено, що в обох правопорядках ліцензія залишається основною правовою формою надання права використання об'єкта інтелектуальної власності без переходу права власності на відповідний об'єкт до користувача. Водночас українське законодавство характеризується високим рівнем нормативної деталізації та чітким закріпленням договірних конструкцій у Цивільному кодексі України, тоді як у праві Європейського Союзу відсутній єдиний кодифікований акт, а регулювання ліцензійних відносин формується під впливом багаторівневої системи джерел права, яка охоплює норми первинного та вторинного права ЄС, конкурентне законодавство, практику Суду Європейського Союзу та національне законодавство держав-членів.

З'ясовано, що ключова відмінність між українською та європейською моделями полягає у різному розумінні правової природи ліцензійних правовідносин. Якщо в Україні переважає договірно-розпорядча концепція,

відповідно до якої ліцензійний договір розглядається насамперед як спосіб реалізації майнових прав інтелектуальної власності, то в Європейському Союзі поступово формується функціональний підхід, який розглядає ліцензування як інструмент технологічного трансферу, інноваційного розвитку, забезпечення конкуренції та інтеграції внутрішнього ринку.

Виявлено, що істотні відмінності простежуються і в підходах до визначення змісту ліцензійних правовідносин. В Україні основна увага приділяється взаємним правам та обов'язкам сторін договору, тоді як у праві Європейського Союзу зміст ліцензійних відносин додатково оцінюється з позицій їх впливу на конкуренцію, інноваційну діяльність, доступ до технологій та функціонування внутрішнього ринку. Саме тому окремі умови ліцензійних договорів у ЄС можуть підлягати спеціальній конкурентно-правовій оцінці, що не є характерним для сучасної української моделі регулювання.

Обґрунтовано, що однією з найбільш характерних особливостей європейського підходу є поєднання механізмів права інтелектуальної власності та конкурентного права. Аналіз положень Technology Transfer Block Exemption Regulation, Technology Transfer Guidelines та практики Суду Європейського Союзу засвідчує, що сучасна європейська модель ліцензування спрямована на забезпечення балансу між охороною виключних прав, розвитком конкуренції та стимулюванням інноваційної діяльності.

Встановлено, що особливе значення для сучасного розвитку ліцензійних правовідносин має цифрова трансформація економіки. У праві Європейського Союзу поступово формується комплексне регулювання цифрового ліцензування, яке охоплює цифровий контент, програмне забезпечення, платформи, відкриті ліцензії, обіг даних та технології штучного інтелекту. В Україні відповідні процеси перебувають на початковому етапі формування, а більшість нових моделей ліцензування продовжують регулюватися загальними нормами цивільного законодавства.

Порівняльно-правовий аналіз дозволяє дійти висновку, що подальша адаптація законодавства України до *acquis* Європейського Союзу повинна

передбачати не лише формальне наближення окремих норм законодавства про інтелектуальну власність, але й поступове впровадження функціонального підходу до регулювання ліцензійних правовідносин, який враховуватиме їх вплив на конкуренцію, технологічний трансфер, інноваційний розвиток та цифровий ринок.

У зв'язку з цим перспективними напрямками вдосконалення національного законодавства є врахування конкурентно-правових аспектів ліцензування у сфері технологічного трансферу, розроблення підходів до регулювання цифрових ліцензійних моделей, удосконалення механізмів використання відкритих ліцензій, а також формування правових засад ліцензування даних та технологій штучного інтелекту з урахуванням сучасного європейського досвіду.

3.3. Удосконалення цивільно-правового регулювання ліцензійних правовідносин в умовах цифровізації та європейської інтеграції України

Проведений аналіз національного законодавства, доктринальних підходів та досвіду Європейського Союзу засвідчив, що сучасна модель правового регулювання ліцензійних правовідносин перебуває під впливом двох взаємопов'язаних процесів — цифровізації економіки та європейської інтеграції. Якщо цифровізація зумовлює появу нових об'єктів ліцензування, трансформацію способів використання результатів інтелектуальної діяльності та розвиток нових бізнес-моделей, то європейська інтеграція актуалізує необхідність адаптації національного законодавства до аспис Європейського Союзу та врахування сучасних європейських підходів до регулювання ліцензійних правовідносин.

Результати проведеного порівняльно-правового дослідження дозволяють стверджувати, що чинне цивільне законодавство України загалом забезпечує належну нормативну основу для регулювання відносин щодо надання права використання об'єктів інтелектуальної власності. Водночас окремі положення законодавства були сформовані в умовах традиційної економіки та не повною мірою враховують сучасні тенденції розвитку цифрового середовища,

технологічного трансферу, платформної економіки, відкритого ліцензування та технологій штучного інтелекту.

Як справедливо зазначає О. П. Орлюк, розвиток цифрової економіки поступово змінює традиційні механізми реалізації прав інтелектуальної власності та потребує переосмислення багатьох класичних правових конструкцій, сформованих у межах індустріальної економіки [54, с. 437–439]. Подібної позиції дотримується й Ю. М. Капіца, який наголошує, що подальший розвиток законодавства у сфері інтелектуальної власності повинен враховувати як цифрові трансформації, так і процеси наближення національного законодавства до права Європейського Союзу [145, с. 385–388].

У зв'язку з цим основним завданням даного підрозділу є формування науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення цивільно-правового регулювання ліцензійних правовідносин в Україні з урахуванням сучасних тенденцій розвитку цифрової економіки та європейського досвіду правового регулювання ліцензування.

Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що чинна модель цивільно-правового регулювання ліцензійних правовідносин в Україні загалом сформована на основі класичного договірно-розпорядчого підходу. У межах зазначеної моделі ліцензійний договір розглядається насамперед як правовий механізм надання дозволу на використання об'єкта права інтелектуальної власності, а основна увага законодавця зосереджується на визначенні суб'єктів відповідних правовідносин, видів ліцензій, змісту прав та обов'язків сторін, строку, території використання об'єкта та інших істотних умов договору.

Такий підхід є закономірним результатом розвитку цивілістичної доктрини та загалом відповідає природі виключних майнових прав інтелектуальної власності. Водночас результати проведеного порівняльно-правового аналізу свідчать, що в умовах цифрової економіки та розвитку інноваційних ринків традиційна модель ліцензування вже не охоплює всіх функцій, які фактично виконують сучасні ліцензійні правовідносини.

Як було встановлено у попередніх підрозділах, право Європейського Союзу поступово сформувало більш широкий підхід до регулювання ліцензійних відносин. У сучасній європейській моделі ліцензійний договір розглядається не лише як інструмент реалізації виключних прав інтелектуальної власності, але й як механізм технологічного трансферу, поширення інновацій, розвитку конкуренції, функціонування цифрового ринку та забезпечення доступу до стандартизованих технологій. Саме тому зміст ліцензійних правовідносин у праві Європейського Союзу дедалі частіше оцінюється через їх функціональне призначення та економічний ефект.

На нашу думку, подальший розвиток законодавства України у сфері ліцензійних правовідносин також повинен здійснюватися з урахуванням функціонального значення ліцензування в сучасній економіці. При цьому не йдеться про відмову від цивільно-правової природи ліцензійного договору або звуження принципу свободи договору. Навпаки, договірна конструкція повинна залишатися основою правового регулювання ліцензійних відносин. Водночас законодавство має враховувати, що сучасне ліцензування виконує значно ширший комплекс функцій, ніж це традиційно визнавалося цивілістичною доктриною.

У зв'язку з цим доцільним видається закріплення на рівні доктрини та правозастосовної практики функціонального підходу до розуміння ліцензійних правовідносин, відповідно до якого ліцензійний договір слід розглядати не лише як спосіб надання права використання об'єкта інтелектуальної власності, а й як правовий інструмент забезпечення технологічного трансферу, комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності, розвитку інноваційного підприємництва та цифрової економіки.

Особливого значення зазначений підхід набуває у сфері цифрових технологій, програмного забезпечення, платформної економіки, технологій штучного інтелекту та обігу даних. У таких сферах ліцензійні правовідносини дедалі частіше виходять за межі класичної конструкції використання окремого об'єкта права інтелектуальної власності та перетворюються на механізм доступу

до складних технологічних екосистем, які поєднують різні результати інтелектуальної діяльності, дані, програмні рішення та цифрові сервіси.

З огляду на викладене доцільним видається доповнення наукових підходів до розуміння ліцензійних правовідносин положенням про їх багатофункціональний характер. Це дозволить забезпечити належну адаптацію цивільно-правового регулювання до сучасних економічних умов та сприятиме подальшій гармонізації законодавства України з правом Європейського Союзу.

У практичному вимірі зазначений підхід повинен враховуватися під час удосконалення положень Цивільного кодексу України, спеціального законодавства у сфері інтелектуальної власності, а також під час формування судової практики щодо тлумачення та застосування норм, які регулюють ліцензійні правовідносини.

Одним із найбільш актуальних напрямів удосконалення цивільно-правового регулювання ліцензійних правовідносин в Україні є адаптація законодавства до умов цифрової економіки. Стрімкий розвиток цифрових технологій, платформних сервісів, хмарних рішень, програмного забезпечення як послуги (Software as a Service, SaaS), електронних баз даних та технологій штучного інтелекту зумовлює появу нових моделей використання об'єктів інтелектуальної власності, які не завжди можуть бути ефективно врегульовані за допомогою традиційних конструкцій ліцензійного договору.

Чинне законодавство України виходить із того, що ліцензія надає право використання певного об'єкта права інтелектуальної власності в установлених межах. Водночас у цифровому середовищі користувач нерідко отримує не право використання окремого об'єкта, а доступ до комплексного цифрового сервісу, який поєднує програмне забезпечення, бази даних, цифровий контент, алгоритми обробки інформації та хмарну інфраструктуру.

Особливо показовою є ситуація з використанням SaaS-моделей. У таких правовідносинах користувач фактично не отримує примірник комп'ютерної програми та не здійснює її використання в традиційному розумінні авторського права. Натомість він отримує доступ до функціоналу відповідного програмного

продукту через мережу Інтернет. Як зазначає Thomas Dreier, сучасні цифрові сервіси дедалі частіше ґрунтуються не на передачі прав на програмне забезпечення, а на наданні доступу до відповідного цифрового середовища [152, р. 411–414].

Аналогічні процеси простежуються й щодо цифрових платформ. У межах функціонування маркетплейсів, стримінгових сервісів, освітніх платформ та інших цифрових екосистем користувач отримує доступ до комплексу різномірних об'єктів інтелектуальної власності, правовий режим яких визначається не окремими ліцензіями, а системою взаємопов'язаних договірних механізмів.

У праві Європейського Союзу зазначені процеси вже знайшли відображення у концепції Digital Single Market. Зокрема, положення Directive (EU) 2019/790 та Directive (EU) 2019/770 враховують особливості надання цифрового контенту та цифрових послуг, виходячи з того, що предметом відповідних правовідносин дедалі частіше стає саме доступ до цифрового середовища, а не передача окремого об'єкта інтелектуальної власності [104].

На нашу думку, подальший розвиток законодавства України повинен передбачати нормативне закріплення особливостей цифрових ліцензійних правовідносин. Насамперед доцільним є доповнення положень глави 75 Цивільного кодексу України нормою, яка б передбачала можливість надання права доступу до цифрового продукту, цифрової платформи або цифрового сервісу як самостійного різновиду ліцензійних правовідносин.

Крім того, доцільним видається законодавче закріплення поняття цифрової ліцензії як правового механізму надання права використання або доступу до цифрового контенту, програмного забезпечення, баз даних, цифрових платформ та інших цифрових ресурсів незалежно від способу їх технічної реалізації.

У зв'язку з цим пропонуємо доповнити статтю 1108 Цивільного кодексу України новою частиною такого змісту:

«Цифровою ліцензією є дозвіл на використання або доступ до цифрового контенту, комп'ютерної програми, бази даних, цифрової платформи,

інформаційної системи чи іншого цифрового ресурсу на умовах, визначених договором або законом».

Запровадження зазначеної конструкції дозволить забезпечити належне правове регулювання новітніх моделей використання результатів інтелектуальної діяльності та сприятиме адаптації національного законодавства до сучасних підходів права Європейського Союзу.

Одним із найбільш складних викликів сучасного права інтелектуальної власності є визначення правового режиму даних та технологій штучного інтелекту. На відміну від традиційних об'єктів інтелектуальної власності, таких як твори, винаходи або торговельні марки, дані нерідко не підпадають під дію класичних механізмів правової охорони. Водночас вони дедалі частіше виступають самостійним економічним активом та об'єктом цивільного обороту.

Особливої актуальності зазначене питання набуло у зв'язку зі стрімким розвитком технологій штучного інтелекту. Функціонування сучасних генеративних моделей, систем машинного навчання та аналітичних платформ безпосередньо залежить від використання значних масивів даних, які застосовуються для навчання відповідних алгоритмів. Унаслідок цього виникають нові правовідносини, пов'язані з доступом до наборів даних, їх використанням, обробкою, передачею та повторним використанням у процесі створення інноваційних цифрових продуктів.

Чинне законодавство України фактично не містить спеціальних положень щодо ліцензування даних. У більшості випадків правовий режим даних визначається через суміжні правові конструкції, зокрема авторське право на бази даних, комерційну таємницю, конфіденційну інформацію або договірні механізми доступу до інформаційних ресурсів. Такий підхід частково дозволяє врегулювати відповідні відносини, проте не враховує специфіки сучасного обігу даних як самостійного економічного ресурсу.

У праві Європейського Союзу протягом останніх років сформувалася тенденція до створення спеціального правового режиму обігу даних. Важливе значення у цьому процесі має Regulation (EU) 2023/2854, який спрямований на

забезпечення справедливого доступу до даних та їх використання між суб'єктами цифрової економіки. Як зазначає Josef Drexl, сучасне право Європейського Союзу поступово переходить від моделі виключного контролю над даними до моделі регульованого доступу до них, яка забезпечує баланс між інтересами власників даних та потребами інноваційного розвитку [112, р. 21–25].

Не менш важливим є питання використання даних для навчання систем штучного інтелекту. У цьому контексті особливого значення набувають положення Directive (EU) 2019/790, які передбачають спеціальні винятки щодо text and data mining для цілей наукових досліджень та окремих видів інноваційної діяльності [104].

Разом із тим розвиток штучного інтелекту породжує нові різновиди ліцензійних правовідносин, які не охоплюються традиційною моделлю ліцензування об'єктів інтелектуальної власності. Ідеться, зокрема, про:

- ліцензування навчальних наборів даних (training datasets);
- ліцензування моделей штучного інтелекту;
- ліцензування алгоритмів машинного навчання;
- ліцензування доступу до генеративних AI-систем;
- ліцензування результатів функціонування систем штучного інтелекту.

На нашу думку, у зазначених випадках предметом ліцензійних правовідносин виступає не лише конкретний об'єкт права інтелектуальної власності, а й можливість використання відповідної цифрової інфраструктури, інформаційного ресурсу або технологічної моделі.

У зв'язку з цим доцільним видається розширення традиційного розуміння предмета ліцензійних правовідносин у цивільному законодавстві України. Поряд із класичними об'єктами права інтелектуальної власності доцільно передбачити можливість ліцензування цифрових наборів даних, моделей штучного інтелекту та інших цифрових активів, якщо їх використання здійснюється на договірних засадах та має самостійну економічну цінність.

Законодавче закріплення зазначеного підходу може бути реалізоване шляхом доповнення глави 75 Цивільного кодексу України положенням про

можливість укладення договорів щодо надання права використання цифрових даних, моделей штучного інтелекту та інших цифрових ресурсів у порядку, аналогічному до ліцензійних договорів щодо об'єктів права інтелектуальної власності.

Запровадження такого механізму дозволить забезпечити правову визначеність у сфері цифрової економіки, сприятиме розвитку ринку даних та технологій штучного інтелекту, а також створить необхідні передумови для гармонізації законодавства України з сучасними тенденціями розвитку права Європейського Союзу.

Проведене дослідження засвідчило, що одним із найбільш суттєвих напрямів розвитку сучасного європейського регулювання ліцензійних правовідносин є посилення взаємодії між правом інтелектуальної власності та конкурентним правом. На відміну від української моделі, де ліцензійний договір переважно залишається об'єктом цивільно-правового регулювання, право Європейського Союзу розглядає ліцензування також як інструмент функціонування конкурентного середовища та інноваційної економіки.

Особливе значення для формування відповідного підходу мають положення статей 101–102 Договору про функціонування Європейського Союзу, Commission Regulation (EU) No 316/2014 щодо угод про передачу технологій та Guidelines on Technology Transfer Agreements [156]. Зазначені акти сформували систему оцінки ліцензійних договорів, яка враховує не лише формальну відповідність умов договору законодавству, але й їх вплив на конкуренцію, інноваційний розвиток та доступ до технологій.

Натомість в Україні відсутній спеціальний механізм оцінки ліцензійних договорів у сфері технологічного трансферу. Закон України «Про захист економічної конкуренції» містить загальні положення щодо антиконкурентних узгоджених дій та зловживання монопольним становищем, однак не враховує специфіку ліцензійних відносин у сфері інтелектуальної власності [144].

У результаті виникає ситуація, коли учасники ринку фактично позбавлені чітких орієнтирів щодо допустимості окремих ліцензійних обмежень.

Насамперед це стосується територіальних обмежень, положень про ексклюзивність, умов щодо удосконалень технології (grant-back clauses), заборони оскарження прав інтелектуальної власності (no-challenge clauses), а також окремих форм обмеження доступу до технологій.

На нашу думку, подальше вдосконалення законодавства України повинно передбачати формування спеціального механізму конкурентно-правової оцінки ліцензійних договорів у сфері технологічного трансферу.

Першим кроком у цьому напрямі може стати розроблення та затвердження Антимонопольним комітетом України рекомендацій щодо застосування законодавства про захист економічної конкуренції до ліцензійних договорів у сфері інтелектуальної власності. Такі рекомендації могли б ґрунтуватися на підходах, закріплених у Technology Transfer Guidelines Європейського Союзу, із урахуванням особливостей національного законодавства.

Другим напрямом удосконалення є нормативне закріплення критеріїв оцінки допустимості ліцензійних обмежень. Зокрема, доцільно передбачити, що під час оцінки ліцензійних договорів мають враховуватися:

- вплив відповідних умов на конкуренцію на товарному ринку;
- значення ліцензійного договору для поширення технологій;
- вплив договору на інноваційну діяльність;
- наявність об'єктивної необхідності відповідних обмежень для реалізації прав інтелектуальної власності;
- пропорційність обмежень поставленій меті.

Окремого врегулювання потребують відносини щодо стандарт-необхідних патентів (SEP) та FRAND-ліцензування. Як засвідчує практика Суду Європейського Союзу у справі Huawei Technologies Co. Ltd v ZTE Corp. (Case C-170/13), відсутність чітких правил поведінки сторін у процесі укладення ліцензійних договорів може призводити до конфлікту між реалізацією виключних прав та вимогами конкурентного права [157].

У зв'язку з цим доцільним видається вироблення національних рекомендацій щодо застосування FRAND-принципів у правовідносинах,

пов'язаних із використанням стандарт-необхідних патентів. Насамперед такі рекомендації повинні визначати критерії добросовісної поведінки сторін під час переговорів, підходи до визначення справедливої винагороди та механізми вирішення спорів щодо умов ліцензування.

Водночас імплементація відповідних підходів не повинна зводитися до механічного копіювання європейського законодавства. Українська модель конкурентно-правового регулювання ліцензійних відносин повинна враховувати особливості національної економіки, рівень розвитку інноваційного сектору та сучасний стан правозастосовної практики.

З огляду на це доцільним видається поетапне впровадження європейських підходів до оцінки ліцензійних договорів із поступовим формуванням спеціалізованої практики Антимонопольного комітету України та судів щодо застосування конкурентного законодавства у сфері інтелектуальної власності.

Запровадження зазначених механізмів дозволить забезпечити баланс між охороною прав інтелектуальної власності, розвитком конкуренції та стимулюванням інноваційної діяльності, що відповідає сучасним тенденціям розвитку права Європейського Союзу та стратегічним напрямам європейської інтеграції України.

Проведене дослідження свідчить, що подальше вдосконалення цивільно-правового регулювання ліцензійних правовідносин не може зводитися виключно до модернізації окремих положень глави 75 Цивільного кодексу України. Такий підхід був би недостатнім з огляду на сучасні тенденції розвитку права інтелектуальної власності та цифрової економіки.

Як показав аналіз законодавства Європейського Союзу, сучасне ліцензування поступово виходить за межі традиційної моделі передачі права використання конкретного об'єкта інтелектуальної власності. Ліцензійні правовідносини дедалі частіше виникають у межах складних технологічних екосистем, які поєднують різні об'єкти інтелектуальної власності, цифрові сервіси, набори даних, програмне забезпечення, алгоритми штучного інтелекту та елементи цифрової інфраструктури.

У зв'язку з цим одним із перспективних напрямів розвитку цивільного законодавства України повинно стати формування спеціального правового режиму комплексних технологічних ліцензій.

На відміну від традиційного ліцензійного договору, предметом якого виступає окремий об'єкт права інтелектуальної власності, комплексна технологічна ліцензія може охоплювати одночасно:

- права на комп'ютерні програми;
- права на бази даних;
- права на технічну документацію;
- ноу-хау;
- комерційну таємницю;
- цифрові набори даних;
- моделі штучного інтелекту;
- доступ до цифрової інфраструктури та платформних сервісів.

Фактично йдеться про створення правової конструкції, здатної забезпечити комплексне регулювання сучасних відносин технологічного трансферу, які дедалі рідше обмежуються передачею одного результату інтелектуальної діяльності.

Особливо актуальним це питання є для сфер штучного інтелекту, хмарних технологій, військових технологій, цифрової медицини та індустрії Інтернету речей (IoT), де об'єктом комерціалізації виступають не окремі результати творчої діяльності, а інтегровані технологічні рішення.

На нашу думку, саме розвиток конструкції комплексної технологічної ліцензії дозволить забезпечити належний рівень адаптації українського законодавства до сучасних тенденцій права Європейського Союзу без необхідності постійного внесення змін до законодавства щодо кожного нового різновиду цифрових активів.

У зв'язку з цим доцільним видається доповнення положень Книги четвертої Цивільного кодексу України нормою такого змісту:

«За договором комплексної технологічної ліцензії праволоділець надає іншій стороні право використання або доступу до сукупності результатів інтелектуальної діяльності, цифрових ресурсів, даних, програмного забезпечення, технічних рішень та інших елементів технологічної системи на умовах, визначених договором».

Запровадження такої конструкції дозволить забезпечити належне правове оформлення сучасних моделей технологічного трансферу та створить правові передумови для інтеграції України до європейського цифрового ринку.

Проведене дослідження свідчить, що подальший розвиток законодавства України у сфері ліцензійних правовідносин повинен здійснюватися не шляхом фрагментарного внесення змін до окремих нормативно-правових актів, а на основі комплексної концепції модернізації цивільно-правового регулювання відповідних відносин.

На сучасному етапі розвитку законодавства основним завданням є забезпечення належного балансу між стабільністю цивільно-правових конструкцій та необхідністю їх адаптації до нових економічних і технологічних реалій. У зв'язку з цим доцільно виокремити декілька ключових напрямів удосконалення правового регулювання.

Перший напрям пов'язаний із подальшим розвитком функціонального підходу до розуміння ліцензійних правовідносин. Якщо традиційно ліцензійний договір розглядався переважно як спосіб реалізації майнових прав інтелектуальної власності, то в сучасних умовах він дедалі більше виконує функції технологічного трансферу, комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності, розвитку інноваційного підприємництва та цифрової економіки. Саме тому під час подальшої рекодифікації цивільного законодавства доцільно враховувати багатофункціональний характер сучасного ліцензування.

Другий напрям стосується нормативного врегулювання цифрових ліцензійних правовідносин. Розвиток цифрового контенту, програмного забезпечення, хмарних сервісів, цифрових платформ та технологій штучного інтелекту поступово змінює традиційні механізми використання об'єктів

інтелектуальної власності. У зв'язку з цим перспективним видається закріплення у цивільному законодавстві спеціальних положень щодо цифрових ліцензій, а також визначення особливостей правового режиму цифрових ресурсів як об'єктів ліцензування.

Третій напрям пов'язаний із розвитком правового регулювання технологічного трансферу. Проведений аналіз законодавства Європейського Союзу засвідчив, що сучасні процеси передачі технологій дедалі рідше обмежуються використанням одного об'єкта права інтелектуальної власності. Як правило, вони охоплюють сукупність патентів, програмного забезпечення, баз даних, технічної документації, ноу-хау та інших елементів технологічної системи. Саме тому доцільним видається подальший розвиток конструкції комплексної технологічної ліцензії як правового механізму оформлення сучасних відносин технологічного трансферу.

Четвертий напрям стосується вдосконалення взаємодії між правом інтелектуальної власності та конкурентним правом. На відміну від сучасної європейської моделі, українське законодавство поки що не містить спеціальних механізмів оцінки допустимості ліцензійних обмежень. У зв'язку з цим перспективним видається впровадження рекомендацій щодо застосування законодавства про захист економічної конкуренції до ліцензійних договорів у сфері технологічного трансферу з урахуванням підходів, закріплених у Technology Transfer Block Exemption Regulation та Technology Transfer Guidelines Європейського Союзу.

П'ятий напрям безпосередньо пов'язаний із цифровізацією економіки та розвитком технологій штучного інтелекту. На нашу думку, подальший розвиток цивільного законодавства України повинен враховувати поступове формування ринку даних та AI-технологій як самостійних об'єктів економічного обігу. У зв'язку з цим доцільним є вироблення спеціальних правових механізмів використання, передачі та ліцензування цифрових наборів даних, моделей штучного інтелекту та інших цифрових активів.

Окремої уваги потребує питання гармонізації законодавства України з *acquis* Європейського Союзу. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що така гармонізація не повинна зводитися до формального відтворення окремих положень права ЄС. Значно важливішим завданням є імплементація базових принципів сучасної європейської моделі ліцензування, зокрема принципу забезпечення балансу між охороною виключних прав та розвитком конкуренції, принципу сприяння інноваційній діяльності, принципу технологічної нейтральності правового регулювання та принципу підтримки цифрового розвитку.

Таким чином, удосконалення цивільно-правового регулювання ліцензійних правовідносин повинно здійснюватися на основі комплексного підходу, який поєднуватиме збереження фундаментальних засад цивільного права із врахуванням сучасних тенденцій розвитку цифрової економіки, технологічного трансферу та європейської інтеграції України.

Висновки до розділу 3

У результаті проведеного дослідження особливостей правового регулювання ліцензійних правовідносин у Європейському Союзі, здійснення порівняльно-правового аналізу законодавства України та ЄС, а також обґрунтування напрямів удосконалення національного законодавства в умовах цифровізації та європейської інтеграції сформульовано такі висновки.

Встановлено, що правове регулювання ліцензійних правовідносин у Європейському Союзі характеризується комплексним і багаторівневим характером. На відміну від української моделі, де основою регулювання виступають норми цивільного законодавства та спеціальних законів у сфері інтелектуальної власності, у Європейському Союзі ліцензійні правовідносини формуються під впливом права інтелектуальної власності, конкурентного права, права внутрішнього ринку, цифрового права та практики Суду Європейського Союзу. Такий підхід забезпечує більш гнучке реагування на виклики цифрової економіки та інноваційного розвитку.

Обґрунтовано, що важливою особливістю європейської моделі регулювання ліцензійних правовідносин є поєднання механізмів охорони прав інтелектуальної власності та забезпечення конкуренції. Аналіз положень статей 101–102 Договору про функціонування Європейського Союзу, Technology Transfer Block Exemption Regulation та Technology Transfer Guidelines дозволяє зробити висновок, що в ЄС ліцензійний договір розглядається не лише як інструмент реалізації виключних прав, а й як засіб стимулювання технологічного трансферу, поширення інновацій та розвитку внутрішнього ринку.

Встановлено, що спільними рисами правового регулювання ліцензійних правовідносин в Україні та Європейському Союзі є визнання ліцензії основною правовою формою надання права використання об'єкта права інтелектуальної власності без переходу відповідних майнових прав до користувача, закріплення принципу свободи договору, можливість використання виключних, невиключних та інших моделей ліцензування, а також договірний характер переважної більшості ліцензійних правовідносин.

Виявлено істотні відмінності між українським та європейським підходами до регулювання ліцензійних правовідносин. Якщо українське законодавство переважно зосереджується на цивільно-правових аспектах ліцензування та регулюванні взаємовідносин між сторонами договору, то право Європейського Союзу розглядає ліцензійні правовідносини значно ширше — як елемент інноваційної політики, цифрової трансформації та розвитку конкуренції. Саме тому в європейському праві значна увага приділяється питанням технологічного трансферу, відкритих ліцензій, FRAND-ліцензування та цифрових моделей використання об'єктів права інтелектуальної власності.

Доведено, що сучасні процеси цифровізації зумовлюють трансформацію традиційних підходів до ліцензування. Поширення цифрового контенту, хмарних сервісів, програмного забезпечення як послуги (SaaS), цифрових платформ, відкритих ліцензій та технологій штучного інтелекту призводить до появи нових різновидів ліцензійних правовідносин, які не завжди охоплюються чинними положеннями цивільного законодавства України.

Обґрунтовано доцільність переходу від виключно договірної-розпорядчої моделі регулювання ліцензійних правовідносин до функціонального підходу, відповідно до якого ліцензійний договір розглядається не лише як спосіб надання права використання об'єкта права інтелектуальної власності, а й як інструмент технологічного трансферу, комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності, розвитку інноваційного підприємництва та цифрової економіки.

Запропоновано удосконалити цивільне законодавство України шляхом нормативного закріплення конструкції цифрової ліцензії як правового механізму надання права використання або доступу до цифрового контенту, програмного забезпечення, баз даних, цифрових платформ та інших цифрових ресурсів. Запровадження такої конструкції сприятиме адаптації національного законодавства до сучасних моделей цифрової економіки та підходів, сформованих у праві Європейського Союзу.

Доведено необхідність формування спеціальних правових механізмів ліцензування даних та технологій штучного інтелекту. Встановлено, що сучасні цифрові набори даних, моделі штучного інтелекту та інші цифрові активи дедалі частіше набувають самостійної економічної цінності та виступають об'єктами договірної угоди, що потребує відповідного нормативного врегулювання.

Обґрунтовано доцільність розвитку в національному законодавстві конструкції комплексної технологічної ліцензії, предметом якої може виступати сукупність взаємопов'язаних об'єктів права інтелектуальної власності, цифрових ресурсів, даних, програмного забезпечення, ноу-хау та інших елементів технологічної системи. Зазначена конструкція дозволяє врахувати сучасні особливості технологічного трансферу та відповідає тенденціям розвитку цифрової економіки.

Запропоновано впровадити в Україні спеціальний механізм конкурентно-правової оцінки ліцензійних договорів у сфері технологічного трансферу з урахуванням положень Technology Transfer Block Exemption Regulation та Technology Transfer Guidelines Європейського Союзу. Це сприятиме

забезпеченню балансу між реалізацією виключних прав інтелектуальної власності, розвитком конкуренції та стимулюванням інноваційної діяльності.

Встановлено, що подальша гармонізація законодавства України з acquis Європейського Союзу у сфері ліцензійних правовідносин повинна передбачати не лише формальне наближення окремих нормативних положень, а й запозичення концептуальних підходів, характерних для сучасної європейської моделі регулювання ліцензування, зокрема принципів технологічної нейтральності, інноваційної спрямованості, цифрової адаптивності та забезпечення балансу між охороною прав інтелектуальної власності й суспільними інтересами.

Таким чином, проведені дослідження дозволяють дійти висновку, що подальший розвиток цивільно-правового регулювання ліцензійних правовідносин в Україні повинен здійснюватися на основі комплексної модернізації законодавства з урахуванням сучасних тенденцій цифровізації, розвитку технологічного трансферу та європейської інтеграції, що сприятиме підвищенню ефективності комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності та формуванню сучасної інноваційної економіки.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання, що полягає у формуванні цілісної концепції цивільно-правового регулювання ліцензійних правовідносин за законодавством України та Європейського Союзу, визначенні особливостей їх правової природи, структури, змісту та напрямів удосконалення в умовах цифровізації та європейської інтеграції України.

Відповідно до поставленої мети та завдань дослідження сформульовано такі висновки.

1. На виконання завдання щодо з'ясування закономірностей становлення та розвитку ліцензійних правовідносин, а також визначення їх ролі у механізмі комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності встановлено, що еволюція ліцензійних правовідносин відбувалася паралельно з розвитком інституту права інтелектуальної власності та була обумовлена необхідністю забезпечення ефективного використання результатів інтелектуальної діяльності без відчуження відповідних майнових прав. Доведено, що на сучасному етапі ліцензування виступає не лише способом реалізації виключних прав, а й одним із ключових механізмів комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності, технологічного трансферу та інноваційного розвитку.

2. На виконання завдання щодо дослідження системи джерел правового регулювання ліцензійних правовідносин та встановлення особливостей її формування в Україні та Європейському Союзі удосконалено науковий підхід до їх систематизації шляхом обґрунтування трирівневої структури, яка включає національний, міжнародний та наднаціональний (право Європейського Союзу) рівні. Встановлено, що сучасне регулювання ліцензійних правовідносин формується внаслідок взаємодії зазначених рівнів, а право Європейського Союзу дедалі більше впливає на розвиток національного законодавства України у сфері інтелектуальної власності.

3. На виконання завдання щодо обґрунтування правової природи ліцензійних правовідносин та визначення їх місця у системі цивільних правовідносин удосконалено підхід до їх розуміння як самостійного різновиду цивільних правовідносин у сфері розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, які виникають на підставі ліцензії та (або) ліцензійного договору, опосередковують процес надання, здійснення і контролю права використання об'єкта права інтелектуальної власності та забезпечують його комерціалізацію без переходу відповідних майнових прав до користувача.

4. На виконання завдання щодо визначення кола учасників ліцензійних правовідносин та розкриття особливостей їх цивільно-правового статусу встановлено, що визначальною ознакою правового статусу ліцензіара є наявність правомочності дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності незалежно від підстав набуття відповідного права. Доведено подвійний характер правового статусу ліцензіата, який не набуває статусу суб'єкта права інтелектуальної власності, проте може отримувати обсяг правомочностей, співставний із правомочностями правоволодільца у межах виключної ліцензії, що обумовлює необхідність диференційованого підходу до визначення його правового становища залежно від виду ліцензії та змісту відповідного правовідношення.

5. На виконання завдання щодо здійснення класифікації об'єктів ліцензійних правовідносин та встановлення їх впливу на особливості правового регулювання ліцензування об'єктів права інтелектуальної власності встановлено, що предмет ліцензійних правовідносин не обмежується традиційними об'єктами права інтелектуальної власності. Обґрунтовано тенденцію до його трансформації в умовах цифрової економіки від моделі використання окремого об'єкта права інтелектуальної власності до моделі забезпечення доступу до комплексних цифрових екосистем, які поєднують цифровий контент, програмне забезпечення, бази даних, цифрові платформи, дані та технології штучного інтелекту. У зв'язку з цим обґрунтовано доцільність поширення ліцензійної моделі регулювання на цифрові набори даних, моделі

штучного інтелекту та інші цифрові активи, використання яких має самостійну економічну цінність.

6. На виконання завдання щодо розкриття змісту ліцензійних правовідносин через систему суб'єктивних прав, юридичних обов'язків та законних інтересів їх учасників встановлено, що зміст ліцензійного правовідношення охоплює не лише суб'єктивні права та юридичні обов'язки сторін, а й їх законні інтереси як самостійний елемент правовідношення. Вперше обґрунтовано, що законний інтерес у ліцензійних правовідносинах виконує не лише допоміжну, а самостійну регулятивну функцію через інтерпретаційний, коригувальний та захисний механізми впливу на поведінку сторін. Водночас вперше доведено самостійний характер права контролю використання об'єкта права інтелектуальної власності як суб'єктивного права ліцензіара, що виникає у межах ліцензійного правовідношення та забезпечує реалізацію його законного інтересу у належному використанні ліцензованого об'єкта.

7. На виконання завдання щодо дослідження цивільно-правових механізмів забезпечення балансу інтересів ліцензіара та ліцензіата, а також особливостей реалізації та захисту прав сторін у ліцензійних правовідносинах дістало подальшого розвитку положення про значення принципу балансу інтересів сторін як критерію оцінки належності виконання ліцензійного договору та меж реалізації суб'єктивних прав його учасників. Удосконалено підхід до кваліфікації порушень ліцензійного договору шляхом розмежування порушень меж використання об'єкта права інтелектуальної власності та порушень суто договірних умов. Доведено, що вихід ліцензіата за межі наданої ліцензії має кваліфікуватися одночасно як порушення ліцензійного договору та порушення права інтелектуальної власності, тоді як недотримання допоміжних договірних умов породжує виключно договірно-правові наслідки.

8. На виконання завдання щодо характеристики сучасних підходів до правового регулювання ліцензійних правовідносин у праві Європейського Союзу та визначення їх впливу на розвиток інституту ліцензування об'єктів права інтелектуальної власності вперше сформульовано концепцію

функціональної інтеграції ліцензійних правовідносин у праві Європейського Союзу, відповідно до якої правове регулювання ліцензування здійснюється не шляхом уніфікації договірних конструкцій, а через формування наднаціональних принципів здійснення та обмеження виключних прав інтелектуальної власності, спрямованих на забезпечення конкуренції, інноваційного розвитку та функціонування внутрішнього ринку. Дістало подальшого розвитку положення про правову природу ліцензійних правовідносин у Європейському Союзі як елемента багаторівневої системи регулювання, яка поєднує право ЄС, національне законодавство держав-членів та практику Суду ЄС.

9. На виконання завдання щодо здійснення порівняльно-правового аналізу законодавства України та Європейського Союзу у сфері регулювання ліцензійних правовідносин встановлено, що основна відмінність між українською та європейською моделями полягає у співвідношенні права інтелектуальної власності та конкурентного права. Дістало подальшого розвитку обґрунтування необхідності оцінки ліцензійних обмежень не лише через призму свободи договору та здійснення виключних прав, а й з урахуванням їх впливу на конкуренцію, доступ до технологій та функціонування відповідного ринку. Вперше запропоновано розглядати FRAND-ліцензування як особливий різновид ліцензійних правовідносин, у межах якого зміст прав та обов'язків сторін визначається не лише волевиявленням учасників договору, а й вимогами конкурентного права, технічної стандартизації та забезпечення функціонування внутрішнього ринку Європейського Союзу.

10. На виконання завдання щодо формулювання теоретичних положень та розроблення науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення цивільно-правового регулювання ліцензійних правовідносин в Україні та його гармонізації з *acquis* Європейського Союзу в умовах цифровізації та розвитку сучасних моделей ліцензування обґрунтовано комплексну модель модернізації цивільно-правового регулювання ліцензійних правовідносин, яка поєднує функціональний підхід до ліцензування, правове регулювання цифрових ліцензій, використання даних і технологій штучного інтелекту, механізми

технологічного трансферу та конкурентно-правові засади права Європейського Союзу. Удосконалено цивільно-правовий підхід до регулювання ліцензійних правовідносин шляхом обґрунтування необхідності нормативного закріплення конструкції цифрової ліцензії як самостійного правового механізму надання права використання або доступу до цифрового контенту, програмного забезпечення, баз даних, цифрових платформ та інших цифрових ресурсів. Вперше обґрунтовано доцільність запровадження конструкції комплексної технологічної ліцензії як самостійного різновиду ліцензійних правовідносин, предметом якої виступає сукупність взаємопов'язаних результатів інтелектуальної діяльності, даних, цифрових ресурсів, програмного забезпечення та технологічних сервісів, що функціонують як єдина технологічна система. Удосконалено науковий підхід до співвідношення права інтелектуальної власності та конкурентного права шляхом обґрунтування доцільності впровадження в Україні спеціального механізму конкурентно-правової оцінки ліцензійних договорів у сфері технологічного трансферу за зразком Technology Transfer Block Exemption Regulation Європейського Союзу. Доведено, що адаптація законодавства України до *acquis* Європейського Союзу у сфері ліцензійних правовідносин повинна здійснюватися на засадах функціональної гармонізації, яка передбачає запозичення європейських принципів здійснення та обмеження виключних прав інтелектуальної власності без необхідності повної уніфікації національних договірно-правових конструкцій.

Таким чином, результати проведеного дослідження дозволили сформулювати цілісну концепцію цивільно-правового регулювання ліцензійних правовідносин, яка поєднує класичні цивілістичні підходи до розпорядження майновими правами інтелектуальної власності з сучасними тенденціями розвитку цифрової економіки, технологічного трансферу, конкурентного права та права Європейського Союзу, а також може бути використана для подальшого вдосконалення законодавства України та його гармонізації з *acquis* Європейського Союзу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Підпригора О. А., Підпригора О. О. Право інтелектуальної власності України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 1998. С. 18–20.
2. Machlup F., Penrose E. The Patent Controversy in the Nineteenth Century. *Journal of Economic History*. 1950. Vol. 10. No. 1. P. 2–5.
3. Cornish W., Llewelyn D., Aplin T. *Intellectual Property: Patents, Copyright, Trade Marks and Allied Rights*. 9th ed. London : Sweet & Maxwell, 2019. P. 12–15.
4. Капіца Ю. М. Право інтелектуальної власності Європейського Союзу та законодавство України. Київ : Слово, 2006. С. 34–36.
5. Якубівський І. Є. Договори щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності : монографія. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2018. С. 24–27.
6. Machlup F. *An Economic Review of the Patent System*. Washington: United States Government Printing Office, 1958. P. 3–5.
7. Cornish W., Llewelyn D., Aplin T. *Intellectual Property: Patents, Copyright, Trade Marks and Allied Rights*. 9th ed. London: Sweet & Maxwell, 2019. P. 12–14.
8. Penrose E. *The Economics of the International Patent System*. Baltimore: Johns Hopkins Press, 1951. P. 21–23.
9. Goldstein P., Goldstein P. B. *Copyright, Patent, Trademark and Related State Doctrines*. New York: Foundation Press, 2016. P. 7–10; Bently L., Sherman B. *Intellectual Property Law*. 5th ed. Oxford: Oxford University Press, 2018. P. 31–34.
10. Bently L., Sherman B. *Intellectual Property Law*. 5th ed. Oxford : Oxford University Press, 2018. P. 34–36.
11. Torremans P. *Intellectual Property Law*. 8th ed. Oxford : Oxford University Press, 2019. P. 11–14.
12. Cornish W., Llewelyn D., Aplin T. *Intellectual Property: Patents, Copyright, Trade Marks and Allied Rights*. 9th ed. London: Sweet & Maxwell, 2019. P. 14–18.
13. Penrose E. *The Economics of the International Patent System*. Baltimore: Johns Hopkins Press, 1951. P. 21–27.

14. Drahos P. *A Philosophy of Intellectual Property*. Aldershot: Dartmouth Publishing, 1996. P. 54–57
15. Torremans P. *Intellectual Property Law*. 8th ed. Oxford: Oxford University Press, 2019. P. 16–18.
16. UNCTAD. *Transfer of Technology and Knowledge Sharing for Development*. New York; Geneva, 2014. P. 9–12.
17. Bently L., Sherman B. *Intellectual Property Law*. 5th ed. Oxford : Oxford University Press, 2018. 1424 p.
18. Goldstein P., Hugenholtz P. B. *International Copyright: Principles, Law and Practice*. 4th ed. Oxford : Oxford University Press, 2019. 656 p.
19. *The History of Collective Management*. Paris : International Confederation of Societies of Authors and Composers, 2020. P. 4 .
20. *Society of Authors, Composers and Publishers of Music: Official Presentation*. Paris : SACEM, 2026 .
21. Ficsor M. *Collective Management of Copyright and Related Rights*. 3rd ed. Geneva : World Intellectual Property Organization, 2022. P. 17–19.
22. Directive 2014/26/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on collective management of copyright and related rights and multi-territorial licensing of rights in musical works for online use in the internal market. *Official Journal of the European Union*. 2014. L 84. P. 72–98 .
23. *Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works of September 9, 1886, as revised at Paris on July 24, 1971 and amended in 1979*. Geneva : World Intellectual Property Organization, 1979 .
24. Жаров В. О. *Інтелектуальна власність в Україні: правові аспекти набуття, здійснення та захисту прав*. Київ : Ін Юре, 2000. С. 22–25.
25. Підпригора О. А., Підпригора О. О. *Право інтелектуальної власності України*. Київ : Юрінком Інтер, 1998. С. 35–39).
26. Орлюк О. П. *Право інтелектуальної власності. Академічний курс*. Київ : Ін Юре, 2007. С. 112–116.

27. Спасибо-Фатєєва І. В. Цивільне право України : підручник : у 2 т. Харків : Право, 2012. Т. 2. С. 465–467.
28. Харитонова О. І. Права інтелектуальної власності у галузі ІТ у контексті оновлення цивільного законодавства України . Інформаційні технології в умовах оновлення цивільного законодавства : матеріали Всеукраїнського круглого столу (м. Одеса, 13 червня 2020 р.). Одеса : Фенікс, 2020. С. 10–12.
29. Laurent A. M. Understanding Open Source and Free Software Licensing. Sebastopol : O'Reilly Media, 2004. P. 33–58.
30. Creative Commons. About CC Licenses. 2025
31. Кулініч О. О. Право інтелектуальної власності України : навчальний посібник. Одеса : Фенікс, 2021. С. 29–31
32. Кузнєцова Н. С. Цивільне право України: загальна частина : підручник / за ред. Н. С. Кузнєцової. Київ : Юрінком Інтер, 2018. С. 54–56
33. Майданик Р. А. Цивільне право : Загальна частина. Том І. Вступ у цивільне право. Київ : Алерта, 2012. С. 118–122
34. Харитонов Є. О., Харитонова О. І. Цивільне право України : підручник. Київ : Істина, 2011. С. 68–72
35. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356
36. Сліпченко С. О. Цивільне право України. Загальна частина : навчальний посібник. Харків : Право, 2020. С. 34–36
37. Дроб'язко І. А. Право інтелектуальної власності : навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2004. С. 44–47.
38. Мироненко Н. М. Право інтелектуальної власності : підручник. Київ : Інтерсервіс, 2016. С. 72–75
39. Torremans P. Intellectual Property Law. 9th ed. Oxford : Oxford University Press, 2023. P. 615–619
40. Drexl J. Intellectual Property and Competition Law . Research Handbook on Intellectual Property and Competition Law. Cheltenham : Edward Elgar Publishing, 2008. P. 3–28.

41. Ghidini G. *Innovation, Competition and Consumer Welfare in Intellectual Property Law: Policy and Legal Perspective*. Cheltenham : Edward Elgar Publishing, 2010. 352 p.
42. Cornish W., Llewelyn D., Aplin T. *Intellectual Property: Patents, Copyright, Trade Marks and Allied Rights*. 9th ed. London : Sweet & Maxwell, 2019. P. 884–887.
43. Drexl J. *Research Handbook on Intellectual Property and Competition Law*. Cheltenham : Edward Elgar Publishing, 2008. 608 p.
44. Kerber W., Schmidt C. *Microsoft, Refusal to License Intellectual Property Rights, and the Incentives Balance Test of the EU Commission*. SSRN Working Paper, 2008.
45. Case C-418/01, *IMS Health GmbH & Co. OHG v NDC Health GmbH & Co. KG*, Judgment of the Court of Justice of 29 April 2004.
46. Joined Cases C-241/91 P and C-242/91 P, *RTE and ITP v Commission (Magill)*, Judgment of the Court of Justice of 6 April 1995.
47. Case T-201/04, *Microsoft Corp. v Commission*, Judgment of the Court of First Instance of 17 September 2007.
48. Torremans P. *Intellectual Property Law and Human Rights*. 4th ed. Alphen aan den Rijn : Kluwer Law International, 2019.
49. Helfer L. R. *The New Innovation Frontier? Intellectual Property and the European Court of Human Rights*. *Harvard International Law Journal*. 2008. Vol. 49. P. 1–52.
50. *Цивільне право України : підручник : у 2 кн. / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової*. Київ : Юрінком Інтер, 2010. Кн. 1. 976 с.
51. Коссак В. М. *Цивільне право України. Загальна частина : підручник*. Київ : Алерта, 2020. 583 с.
52. Кузнецова Н. С. *Цивільне право України: загальна частина : підручник*. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 976 с.
53. Якубівський І. Є. *Розпорядження майновими правами інтелектуальної власності : монографія*. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2015. 520 с.

54. Орлюк О. П. Право інтелектуальної власності : академічний курс. Київ : Ін Юре, 2020. 560 с.
55. Кодинець А. О. Право інтелектуальної власності : підручник. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2014. 431 с.
56. Майданик Р. А. Цивільне право. Загальна частина : підручник. Київ : Алерта, 2012. Т. 1. 472 с.
57. Спасибо-Фатєєва І. В. Цивільне право України : підручник : у 2 т. / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : Право, 2020. Т. 1. 928 с.
58. Яворська О. С. Право інтелектуальної власності : підручник. Київ : Парламентське видавництво, 2016. 544 с.
59. Bently L., Sherman B., Gangjee D., Johnson P. Intellectual Property Law. 6th ed. Oxford : Oxford University Press, 2022. 1440 p
60. Kur A., Senftleben M. European Trade Mark Law: A Commentary. Oxford : Oxford University Press, 2017. 1072 p.
61. Pila J., Torremans P. European Intellectual Property Law. 3rd ed. Oxford : Oxford University Press, 2023. 1024 p.
62. Dreier T., Kur A. European Intellectual Property Law: Text, Cases and Materials. 2nd ed. Cheltenham : Edward Elgar Publishing, 2022. 624 p.
63. Geiger C. Intellectual Property and the Constitutionalization of Private Law. In: Research Handbook on Human Rights and Intellectual Property. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015. P. 132–153.
64. Kur A., Dreier T. European Intellectual Property Law. Text, Cases and Materials. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2013. 592 p.
65. Senftleben M. Copyright, Limitations and the Three-Step Test. The Hague: Kluwer Law International, 2004. 408 p.
66. Hilty R. Intellectual Property and Private International Law. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2009. 448 p.
67. Ohly A. Common Principles of European Intellectual Property Law. Tübingen: Mohr Siebeck, 2012. 245 p.

68. Goldstein P., Hugenholtz B. *International Copyright: Principles, Law and Practice*. 4th ed. Oxford: Oxford University Press, 2019. 624 p.).
69. Ginsburg J. C. *The Concept of Authorship in Comparative Copyright Law*. *DePaul Law Review*. 2003. Vol. 52. P. 1063–1092
70. Ficsor M. *Guide to the Copyright and Related Rights Treaties Administered by WIPO*. Geneva: WIPO Publication, 2003. 884 p.
71. Vaver D. *Intellectual Property Law: Copyright, Patents, Trade-Marks*. Toronto: Irwin Law, 2011. 904 p.
72. Gervais D. *Collective Management of Copyright and Related Rights*. 4th ed. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2022. 864 p.
73. Ricketson S., Ginsburg J. *International Copyright and Neighbouring Rights: The Berne Convention and Beyond*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2006. 2140 p.
74. Vaver D. *Intellectual Property Law: Copyright, Patents, Trade-Marks*. Toronto: Irwin Law, 2011. 904 p.
75. von Lewinski S. *International Copyright Law and Policy*. Oxford: Oxford University Press, 2008. 948 p.
76. Дзера О. В. *Цивільне право України : підручник : у 2 т. Т. 1*. Київ : Юрінком Інтер, 2010. С. 179
77. Стефанчук Р. О. *Цивільне право України : навч. посіб.* Київ : Прецедент, 2005. С. 93
78. Torremans P. *Intellectual Property Law*. 9th ed. Oxford : Oxford University Press, 2022. P. 612
79. Bently L., Sherman B. *Intellectual Property Law*. 6th ed. Oxford : Oxford University Press, 2024. P. 861
80. Drexl J. *Intellectual Property Licensing and Competition Law*. Cheltenham : Edward Elgar Publishing, 2022. P. 41
81. Aplin T., Bently L. *Global Mandatory Fair Use*. Oxford : Oxford University Press, 2020. P. 97

82. Rosati E. Copyright and the Court of Justice of the European Union. Oxford : Oxford University Press, 2019. P. 214
83. Gangjee D. Relocating the Law of Geographical Indications. Cambridge : Cambridge University Press, 2012. P. 148
84. Zimmermann R. The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition. Oxford : Oxford University Press, 1996. P. 576
85. Колодій А. М. Законний інтерес: поняття, зміст та механізм захисту. Київ : Юридична думка, 2012. С. 42
86. Collins H. The Law of Contract. 5th ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2021. P. 290
87. Calboli I. Trademark Licensing and Quality Control. Cheltenham : Edward Elgar Publishing, 2016. P. 35
88. Bently L., Sherman B. Intellectual Property Law. 6th ed. Oxford : Oxford University Press, 2024. P. 867
89. Drexl J. Intellectual Property Licensing and Competition Law. Cheltenham : Edward Elgar Publishing, 2022. P. 61
90. Войтович С. В. Поняття роялті та особливості його виплати в ліцензійних правовідносинах. Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 19 квітня 2024 року).
91. Войтович С. В. Поняття паушального платежу та особливості його виплати в ліцензійних правовідносинах. Пріоритети зміцнення безпеки держави та підвищення ефективності правоохоронної діяльності: національні та міжнародні контексти: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 19 квітня 2024 року).
92. Lando O., Beale H. Principles of European Contract Law. Parts I and II. The Hague : Kluwer Law International, 2000. P. 113
93. Zimmermann R., Whittaker S. Good Faith in European Contract Law. Cambridge : Cambridge University Press, 2000. P. 32

94. Directive (EU) 2016/943 of the European Parliament and of the Council of 8 June 2016 on the protection of undisclosed know-how and business information (trade secrets) against their unlawful acquisition, use and disclosure.
95. Kur A., Dreier T. *European Intellectual Property Law*. 2nd ed. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2023. P. 5–7
96. Ghidini G. *Innovation, Competition and Consumer Welfare in Intellectual Property Law*. Cheltenham : Edward Elgar Publishing, 2010. P. 13–18/
97. Ullrich H. *Harmonization within a European Internal Market for Intellectual Property*. In: Beier F.-K., Schricker G. (eds.). *From GATT to TRIPS*. Weinheim : VCH, 1996. P. 25–27
98. Korah V. *Intellectual Property Rights and the EC Competition Rules*. Oxford : Hart Publishing, 2006. P. 18–21.
99. Geiger C. *Constructing European Intellectual Property: Achievements and New Perspectives*. Cheltenham : Edward Elgar Publishing, 2013. P. 7–12.
100. Derclaye E. *The Legal Protection of Databases: A Comparative Analysis*. Cheltenham : Edward Elgar Publishing, 2008. P. 39–42.
101. Carvalho N. P. de. *The TRIPS Regime of Patent Rights*. 4th ed. Alphen aan den Rijn : Kluwer Law International, 2015. P. 102–105.
102. Hilty R. M. *Intellectual Property and Private International Law: Heading for the Future*. Oxford : Hart Publishing, 2011. P. 47–52.
103. Directive 2001/29/EC of the European Parliament and of the Council of 22 May 2001 on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society. *Official Journal of the European Communities*. 2001. L 167. P. 10–19.
104. Directive (EU) 2019/790 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on copyright and related rights in the Digital Single Market and amending Directives 96/9/EC and 2001/29/EC. *Official Journal of the European Union*. 2019. L 130. P. 92–125.

105. Regulation (EU) 2017/1001 of the European Parliament and of the Council of 14 June 2017 on the European Union trade mark. Official Journal of the European Union. 2017. L 154. P. 1–99.
106. Council Regulation (EC) No 6/2002 of 12 December 2001 on Community designs. Official Journal of the European Communities. 2002. L 3. P. 1–24.
107. Commission Regulation (EU) No 316/2014 of 21 March 2014 on the application of Article 101(3) of the Treaty on the Functioning of the European Union to categories of technology transfer agreements . Official Journal of the European Union. 2014. L 93. P. 17–23.
108. Guidelines on the application of Article 101 of the Treaty on the Functioning of the European Union to technology transfer agreements . Official Journal of the European Union. 2014. C 89. P. 3–50.
109. Whish R., Bailey D. Competition Law. 10th ed. Oxford: Oxford University Press, 2021. 1056 p.
110. Jones A., Sufrin B., Dunne N. EU Competition Law: Text, Cases and Materials. 8th ed. Oxford: Oxford University Press, 2023. 1456 p.
111. Anderman S., Ezrachi A. Intellectual Property and Competition Law: New Frontiers. Oxford: Oxford University Press, 2011. 544 p.
112. Drexler J. Research Handbook on Intellectual Property and Competition Law. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2008. 576 p.
113. Commission Regulation (EU) No 316/2014 of 21 March 2014 on the application of Article 101(3) of the Treaty on the Functioning of the European Union to categories of technology transfer agreements . Official Journal of the European Union. 2014. L 93. P. 17–23.
114. Guidelines on the application of Article 101 of the Treaty on the Functioning of the European Union to technology transfer agreements . Official Journal of the European Union. 2014. C 89. P. 3–50.
115. Whish R., Bailey D. Competition Law. 10th ed. Oxford: Oxford University Press, 2021. 1056 p.

116. Anderman S., Ezrachi A. *Intellectual Property and Competition Law: New Frontiers*. Oxford: Oxford University Press, 2011. 544 p.
117. Drexl J. *Research Handbook on Intellectual Property and Competition Law*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2008. 576 p.
118. Jones A., Sufrin B., Dunne N. *EU Competition Law: Text, Cases and Materials*. 8th ed. Oxford: Oxford University Press, 2023. 1456 p.
119. Hovenkamp H., Janis M., Lemley M. *IP and Antitrust: An Analysis of Antitrust Principles Applied to Intellectual Property Law*. New York: Aspen Publishers, 2021. 2 vols.
120. Contreras J. L. *The Cambridge Handbook of Technical Standardization Law: Competition, Antitrust and Patents*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. 536 p.
121. Geradin D., Layne-Farrar A., Padilla A. *EU Competition Law and the Information and Communication Technology Network Industries*. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press, 2013. 720 p.
122. Judgment of the Court (Grand Chamber) of 16 July 2015, Huawei Technologies Co. Ltd v ZTE Corp., ECLI:EU:C:2015:477.
123. Akman P. *The Concept of Abuse in EU Competition Law: Law and Economic Approaches*. Oxford: Hart Publishing, 2015. 424 p.
124. Torremans P. *Intellectual Property Law*. 9th ed. Oxford: Oxford University Press, 2019. 780 p.
125. Drexl J. *Collective Management of Copyrights and the EU Principle of Fair Competition*. in: Hilty R., Drexl J. (eds.). *ICT and Innovation*. Berlin: Springer, 2011. P. 223–242.
126. Ghidini G. *Innovation, Competition and Consumer Welfare in Intellectual Property Law*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2010. 336 p.
127. Judgment of the Court (Grand Chamber) of 16 July 2015, Huawei Technologies Co. Ltd v ZTE Corp., Case C-170/13, ECLI:EU:C:2015:477.

128. Contreras J. L. *The Cambridge Handbook of Technical Standardization Law: Competition, Antitrust and Patents*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. 536 p.
129. Aplin T. *Copyright Law in the Digital Society*. Oxford: Hart Publishing, 2020. 448 p.
130. Directive (EU) 2019/790 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on copyright and related rights in the Digital Single Market and amending Directives 96/9/EC and 2001/29/EC . Official Journal of the European Union. 2019. L 130. P. 92–125.
131. Rosati E. *Copyright in the Digital Single Market. Article-by-Article Commentary to the Provisions of Directive 2019/790*. Oxford: Oxford University Press, 2021. 688 p.
132. Drexler J. *Data Access and Control in the Era of Connected Devices: Study on Behalf of the European Commission*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018. 186 p.
133. Hilty R. *Intellectual Property and Digitalisation: New Challenges for Innovation Policy* . IIC. 2020. Vol. 51. Issue 1. P. 43–58.
134. Lessig L. *Free Culture: How Big Media Uses Technology and the Law to Lock Down Culture and Control Creativity*. New York: Penguin Press, 2004. 368 p.
135. Zweigert K., Kötz H. *An Introduction to Comparative Law*. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press, 1998. 704 p.
136. Reimann M., Zimmermann R. (eds.). *The Oxford Handbook of Comparative Law*. Oxford: Oxford University Press, 2006. 1450 p.
137. Кресін О. В. *Порівняльне правознавство : підручник*. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 360 с.
138. Скакун О. Ф. *Теорія держави і права : підручник*. Харків : Консум, 2011. 656 с.
139. *Право інтелектуальної власності : підручник / за ред. О. О. Підпригори, О. Д. Святоцького*. Київ : Ін Юре, 2004. 672 с.

140. Kur A., Dreier T. *European Intellectual Property Law: Text, Cases and Materials*. Cheltenham : Edward Elgar Publishing, 2013. 592 p.
141. Torremans P. *Intellectual Property Law*. 9th ed. Oxford : Oxford University Press, 2019. 780 p.
142. Ghidini G. *Innovation, Competition and Consumer Welfare in Intellectual Property Law*. Cheltenham : Edward Elgar Publishing, 2010. 336 p.
143. Guidelines on the application of Article 101 of the Treaty on the Functioning of the European Union to technology transfer agreements . *Official Journal of the European Union*. 2014. C 89. P. 3–50.
144. Закон України «Про захист економічної конкуренції» від 11.01.2001 № 2210-III.
145. Капіца Ю. М. *Трансфер технологій та право інтелектуальної власності Європейського Союзу*. Київ : Академперіодика, 2015. 432 с.
146. Jones A., Dunne N. *EU Competition Law: Text, Cases and Materials*. 8th ed. Oxford : Oxford University Press, 2023. 1456 p.
147. Commission Regulation (EU) No 316/2014 of 21 March 2014 on the application of Article 101(3) of the Treaty on the Functioning of the European Union to categories of technology transfer agreements . *Official Journal of the European Union*. 2014. L 93. P. 17–23.
148. Guidelines on the application of Article 101 of the Treaty on the Functioning of the European Union to technology transfer agreements . *Official Journal of the European Union*. 2014. C 89. P. 3–50.
149. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 01.12.2022 № 2811-IX.
150. Rosati E. *Copyright in the Digital Single Market*. Oxford : Oxford University Press, 2021. 688 p.
151. Lessig L. *Free Culture: How Big Media Uses Technology and the Law to Lock Down Culture and Control Creativity*. New York : Penguin Press, 2004. 368 p.
152. Dreier T., Kur A. *European Intellectual Property Law*. 2nd ed. Cheltenham : Edward Elgar Publishing, 2022. 624 p.

153. Directive (EU) 2019/790 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on copyright and related rights in the Digital Single Market . Official Journal of the European Union. 2019. L 130. P. 92–125.
154. Directive (EU) 2019/770 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2019 on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content and digital services . Official Journal of the European Union. 2019. L 136. P. 1–27.
155. Hilty R., Drexl J., Richter H. Data Access, Consumer Interests and Public Welfare . GRUR International. 2021. Vol. 70. Issue 9. P. 773–789.
156. Commission Regulation (EU) No 316/2014 of 21 March 2014 on the application of Article 101(3) of the Treaty on the Functioning of the European Union to categories of technology transfer agreements . Official Journal of the European Union. 2014. L 93. P. 17–23.
157. Judgment of the Court (Grand Chamber) of 16 July 2015, Huawei Technologies Co. Ltd v ZTE Corp., Case C-170/13, ECLI:EU:C:2015:477.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ***Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:***

1. Войтович С. В. Ліцензійні правовідносини: поняття, зміст та принципи. Наше право. 2023. № 3. С. 332-338.
2. Войтович С. В. Ліцензування як правова форма реалізації майнових прав інтелектуальної власності в умовах євроінтеграції України. Право UA. 2024. № 3. С. 449–454.
3. Войтович С. В. Ліцензування у сфері інтелектуальної власності: міжнародно-правові стандарти та їх імплементація в Україні. Європейські перспективи. 2025. № 2. С. 515–520.
4. Войтович С. В. Проблеми реалізації та захисту прав сторін у ліцензійних правовідносинах. Наше право. 2026. № 2. С. 520–525.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Войтович С. В. Публічні та примусові ліцензії: виклики для правозастосування. Російсько-українська війна: право, безпека, світ : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 29–30 квітня 2022 року). Тернопіль, 2022. С. 433-441.
6. Войтович С. В. Цивільно-правові способи забезпечення виконання ліцензійних договорів. Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 28 квітня 2023 року). Тернопіль, 2023. С. 504-509.
7. Войтович С. В. Поняття роялті та особливості його виплати в ліцензійних правовідносинах. Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 19 квітня 2024 року). С. 410-413.

8. Войтович С. В. Поняття паушального платежу та особливості його виплати в ліцензійних правовідносинах. Пріоритети зміцнення безпеки держави та підвищення ефективності правоохоронної діяльності: національні та міжнародні контексти: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 19 квітня 2024 року). С. 130-135.
9. Войтович С. В. Роль ліцензійних договорів у забезпеченні інноваційного розвитку. Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід: матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 2–3 травня 2025 року). С. 295–299.
10. Войтович С. В. Розвиток інституту відкритих ліцензій в Україні у контексті цифрової економіки. Пріоритети зміцнення безпеки держави та підвищення ефективності правоохоронної діяльності: національні та міжнародні контексти : збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 2–3 травня 2025 року). С. 100–107.
11. Войтович С. В. Баланс інтересів ліцензіара і ліцензіата у цивільно-правовій доктрині. Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід : матеріали Х Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 24–25 квітня 2026 року). С. 303-308.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009; тел./факс +380 (352) 51-75-75;
www.wunu.edu.ua; rektor@wunu.edu.ua; ідентифікаційний код за ЄДРПОУ 33680120

№ 126-29/1433

04 серпня 2016р

ЗАТВЕРДЖУЮ

**Проректор з науково-педагогічної роботи
Західноукраїнського національного
університету**

к.с.н., доцент

Віктор ОСТРОВЕРХОВ

АКТ

**про результати ~~впровадження~~ дисертаційного дослідження
Войтовича Сергія Валерійовича на тему: «Цивільно-правове регулювання
ліцензійних правовідносин за законодавством України та Європейського Союзу:
порівняльно-правова характеристика», поданого на здобуття ступеня доктора
філософії за спеціальністю 081 Право,
у навчальний процес юридичного факультету
Західноукраїнського національного університету**

Комісія у складі:

Голови: Юркевич Ірини Ігорівни, заступника декана юридичного факультету,
доктора філософії в галузі права, доцента, доцента кафедри кримінального права та
процесу,

Членів комісії: Труфанової Юлії Владиславівни, кандидата юридичних наук,
доцента, доцента кафедри цивільного права і процесу, Парашук Лілії Георгіївни,
кандидата юридичних наук, доцента, доцента кафедри цивільного права і процесу,

склала даний акт про те, що результати дисертаційного дослідження Войтовича
Сергія Валерійовича на тему: «Цивільно-правове регулювання ліцензійних правовідносин
за законодавством України та Європейського Союзу: порівняльно-правова характеристика»,
використовується у навчальному процесі для занять з дисциплін «Цивільне право»
(загальна частина), «Цивільне право» (особлива частина) та «Право інтелектуальної
власності», які викладаються для здобувачів освіти ступеня бакалавра спеціальності
081 – Право.

Результати наукового дослідження знайшли своє відображення у навчально-
методичних виданнях з вказаних дисциплін, опорних конспектах лекцій та інших

навчальних матеріалах. Зокрема, в якості джерел для поглибленого вивчення окремих тем рекомендовано наступні публікації:

1. Войтович С. В. Ліцензійні правовідносини: поняття, зміст та принципи. Наше право. 2023. № 3. С. 143–147.
2. Войтович С. В. Ліцензування як правова форма реалізації майнових прав інтелектуальної власності в умовах євроінтеграції України. Право UA. 2024. № 3. С. 449–454.
3. Войтович С. В. Ліцензування у сфері інтелектуальної власності: міжнародно-правові стандарти та їх імплементація в Україні. Європейські перспективи. 2025. № 2. С. 509–514.
4. Войтович С. В. Проблеми реалізації та захисту прав сторін у ліцензійних правовідносинах. Наше право. 2026. № 2. С. 511–516.
5. Войтович С. В. Публічні та примусові ліцензії: виклики для правозастосування. Російсько-українська війна: право, безпека, світ : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 29–30 квітня 2022 року). Тернопіль, 2022.
6. Войтович С. В. Цивільно-правові способи забезпечення виконання ліцензійних договорів. Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 28 квітня 2023 року). Тернопіль, 2023.
7. Войтович С. В. Поняття роялті та особливості його виплати в ліцензійних правовідносинах. Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 19 квітня 2024 року).
8. Войтович С. В. Поняття паушального платежу та особливості його виплати в ліцензійних правовідносинах. Пріоритети зміцнення безпеки держави та підвищення ефективності правоохоронної діяльності: національні та міжнародні контексти : збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 19 квітня 2024 року).
9. Войтович С. В. Роль ліцензійних договорів у забезпеченні інноваційного розвитку. Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 2–3 травня 2025 року). С. 295–299.
10. Войтович С. В. Розвиток інституту відкритих ліцензій в Україні у контексті цифрової економіки. Пріоритети зміцнення безпеки держави та підвищення ефективності правоохоронної діяльності: національні та міжнародні контексти: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 2–3 травня 2025 року). С. 100–107.
11. Войтович С. В. Баланс інтересів ліцензіара і ліцензіата у цивільно-правовій доктрині. Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 24–25 квітня 2026 року). С. 295–299.

Голова комісії:

Заступник декана юридичного факультету,
доктор філософії в галузі права,
доцент, доцент кафедри кримінального права
та процесу

Ірина ЮРКЕВИЧ

Члени комісії:

Кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права і
процесу

Юлія ТРУФАНОВА

Кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права і
процесу

Лілія ПАРАЩУК

АКТ
про результати впровадження дисертаційного дослідження
Войтовича Сергія Валерійовича
на тему: «Цивільно-правове регулювання ліцензійних правовідносин
за законодавством України та Європейського Союзу: порівняльно-правова
характеристика», поданого на здобуття ступеня
доктора філософії за спеціальністю 081 – Право
у діяльність адвоката Ганущин Ольги Богданівни

Даним актом підтверджую, що результати дисертаційного дослідження Войтовича Сергія Валерійовича на тему «Цивільно-правове регулювання ліцензійних правовідносин за законодавством України та Європейського Союзу: порівняльно-правова характеристика», поданого на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право, враховуються у моїй професійній діяльності як адвоката, зокрема під час надання правової допомоги суб'єктам господарювання та фізичним особам у сфері реалізації та захисту прав інтелектуальної власності, укладення, виконання та припинення ліцензійних договорів, а також вирішення спорів, пов'язаних із використанням об'єктів права інтелектуальної власності.

Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості використання сформульованих автором висновків та рекомендацій під час підготовки й правової експертизи ліцензійних договорів щодо об'єктів авторського права, суміжних прав, винаходів, корисних моделей, торговельних марок та інших об'єктів права інтелектуальної власності. Наукові положення дисертації сприяють правильному визначенню прав та обов'язків сторін ліцензійних правовідносин, вибору оптимальної договірної конструкції та належному захисту інтересів правовласників і користувачів.

Застосування результатів дослідження є корисним під час формування правової позиції у спорах щодо порушення умов ліцензійних договорів, неправомірного використання об'єктів права інтелектуальної власності, визначення обсягу наданих прав, виплати винагороди (роялті), а також у процесі правового супроводу комерціалізації результатів інтелектуальної творчої діяльності.

Особливу практичну цінність становлять висновки автора щодо гармонізації національного законодавства із правом Європейського Союзу, удосконалення механізму цивільно-правового регулювання ліцензійних правовідносин та врахування європейських підходів до договірної використання об'єктів права інтелектуальної власності. Використання зазначених напрацювань сприяє підвищенню якості правничої допомоги та забезпеченню надійного захисту прав і законних інтересів учасників відповідних правовідносин.

Адвокат

[Handwritten signature of Olga Hanushyn]

Ольга ГАНУЩИН

АКТ
 про результати впровадження дисертаційного дослідження
 Войтовича Сергія Валерійовича
 на тему:
 «Цивільно-правове регулювання ліцензійних правовідносин за законодавством
 України та Європейського Союзу: порівняльно-правова характеристика»,
 поданого на здобуття ступеня
 доктора філософії за спеціальністю 081 – Право
 у діяльність адвоката Андрія Яворського

Даним актом підтверджую, що результати дисертаційного дослідження Войтовича Сергія Валерійовича на тему «Цивільно-правове регулювання ліцензійних правовідносин за законодавством України та Європейського Союзу: порівняльно-правова характеристика», поданого на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право, використовуються у моїй професійній діяльності як адвоката під час надання правничої допомоги у сфері інтелектуальної власності, підготовки та супроводу договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, а також представництва інтересів клієнтів у спорах, пов'язаних із використанням результатів творчої діяльності.

Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості застосування запропонованих автором наукових підходів до визначення правової природи ліцензійних правовідносин, особливостей реалізації прав та обов'язків їх учасників, а також у використанні висновків щодо вдосконалення механізмів договірної регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності. Напрацювання автора сприяють більш якісному правовому аналізу ліцензійних договорів та оцінці їх відповідності вимогам чинного законодавства України і стандартам права Європейського Союзу.

Результати дослідження враховуються при розробленні проєктів ліцензійних договорів, проведенні правової експертизи договірної документації, підготовці правових висновків щодо передачі прав на об'єкти інтелектуальної власності, а також під час вирішення спорів, пов'язаних із порушенням умов ліцензування, неправомірним використанням об'єктів права інтелектуальної власності та визначенням обсягу прав, наданих ліцензіату.

Особливу цінність для практичної діяльності становлять висновки автора щодо адаптації національного законодавства до правових стандартів Європейського Союзу, удосконалення правового регулювання ліцензійних правовідносин та розвитку ефективних механізмів комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності. Використання зазначених результатів сприяє підвищенню якості правничої допомоги, забезпеченню правової визначеності договірних відносин та належному захисту майнових прав учасників цивільного обороту.

Адвокат

Андрій ЯВОРСЬКИЙ

